

Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem

Róna Tamás

**Judaizmus és közösségtörténet**

**Kecskemét rabbijainak működése történet-szociológiai  
aspektusból**

Doktori értekezés

Témavezető:

Dr. Staller Tamás egyetemi tanár

2010

**Tartalomjegyzék**

<b>I. Előszó</b>	3
<b>II. Bevezetés a doktori munka tudományos módszertanába</b>	5
<b>III. Kecskemét város rövid története</b>	9
III.1. A város korai története	9
III.2. Átmenetek	10
III.3. A szociális fejlődés	12
III.4. A reformkori város	13
III.5. Az infrastruktúra megszervezése és kialakulása	15
III.6. A XX. század, avagy a csapások története a városban	17
<b>IV. A kecskeméti zsidók a XVIII. – XIX. században</b>	21
IV.1. A kezdet története – XVIII. század	21
IV.2. A betelepülő zsidóság	24
IV.3. A hazatalálás	27
IV.4. A reformkor szociáltörténeti hatásai	31
IV.5. A szabadságharc hatásai	37
IV.6. A városi zsidóság élete az 1848-as szabadságharc alatt és után	40
IV.7. Az asszimiláció és az integráció	44
IV.8. Az oktatás	49
<b>V. A kecskeméti zsidók a XX. században</b>	51
V.1. Zsidóság a városban és az országban	51
V.2. Holokauszt	52
V.3. A zsidótörvények hatásai és eseményei	54
V.4. Gyengülő tendenciák, erősödő megszorítások	59
V.5. Törvényi kötelezettségek	61
<b>VI. A kecskeméti zsidó hitközség alakulása, intézményei</b>	64
VI.1. Az első lépések, az első zsinagóga	64

VI.2. A kecskeméti izraeliták egyéb intézményei	66
VI.3. A neológ zsinagóga	67
VI.4. Az ortodox zsinagóga	68
<b>VII. Rabbik – közösségsszemlélet</b>	71
VII.1.1. Dr. Perls Ármin	75
VII.1.2. Dr. Bárány József	85
VII.1.3. Dr. Borsodi József	91
VII.1.4. Dr. Schindler József	94
VII.2. Kecskemét városának fejlődése a zsidó közösség egy nemzet eszméje szerint	98
<b>Utószó</b>	108
<b>Függelék</b>	111
1. A zsidó közösség egyletei, egyesületei és az izraelita hitközség	111
2. Kódok és rövidítések jegyzéke	114
<b>Irodalom</b>	115
Tematikus irodalom	115
Általános irodalom	126
<b>Summary</b>	132

**I. Előszó**

תחלת חכמה יראת יהוה - A Szentírásból Salamon király szavait idézve, héber nyelven; mely magyarul így hangzik: *A bölcsesség kezdete az I.tenfélelem.*<sup>1</sup> Ez a kifejezés évezredek óta meghatározza a monoteizmus szellemiségének fáklyavivőjét, a zsidó népet. Amikor az ókori zsidó királyság megsemmisült a polgári időszámítás szerint 70-ben, szétszórattatásba került a Biblia népe. Az ezt követő évezredek megszámlálhatatlan történelmi kataklizmát zúdítottak a zsidóságra, ám ez a kicsi nép mindig ragaszkodott e két fogalomhoz, az I.tenfélelemhez és a tudáshoz.

1998. szeptemberében fogalmazódott meg az a felkérés a dolgozat írója felé, amely egy kis közösségnek, קהל - a köhilának az életben maradását, fenntartását volt hivatott biztosítani. Ez a város 100 km-re Budapest határától, az Alföld közepén fekszik; a 'hírös' Kecskemét városa.

A XX. század elejéig a zsidó közösségek legnagyobb százaléka vidéken, s nem Budapesten éli mindennapi életét.<sup>2</sup>

1941. kora tavaszáig, majd azt követően őszeig, történelmi események sodra által a vidéki zsidóság köreiből az emberek a fővárosba menekültek (találunk arra is példát, hogy több hullámban), így egyre inkább ide koncentrálódott, fókuszálódott a zsidóság. Ez azt jelenti, hogy a legtöbb magyarországi zsidó családban a nagyszülők, dédnagyszülők, vagy üknagyszülők vidékiek.<sup>3</sup> Ám a '40-es évek végén, az '50-es évek elején van már egy generáció, aki a fővárosban született, de emlékezik a család vidéki kötődéseire, történeteire.

A doktori tézis kiválasztása e rövid történet után könnyen érthetővé válik. A munka néhány oldalán bizonyosan érezhető a mély érzelmi

<sup>1</sup> Raj Tamás (felelős szerk.): Biblia. Makkabi Kiadó Kft., Budapest, 1994. II. kötet, Példabeszédek, 9. 10. , 868. o.

<sup>2</sup> Randolph L. Braham: A népiértés politikája A Holocaust Magyarországon. Belvárosi Könyvkiadó, Budapest, 1997. 73. o. (Továbbiakban: Braham)

<sup>3</sup> Braham. 74. o.

kötődés, amellyel a mű írója viseltet a zsidóság és a kecskeméti közösség iránt. A dolgozat fő célja, hogy egy egészen apró pontból vizsgálja meg a magyarországi zsidóság egy egészen kicsiny szegmensét. S ez nem más, mint a város és rabbijainak munkássága, meghatározott korszakokban.

Amikor a magyarországi zsidóság kultúrájának, hagyományainak megismerésére törekszünk, igazán mélységeiben ezt többféle tudomány segítségével vizsgálhatjuk.

Kecskemét városa sok olyan specifikációval bír, amely a török hódoltság után létrejött települések történeti problémája. Ezt feltétlenül meg kell, hogy ismerjük ahhoz, hogy megfelelően el tudjuk helyezni a korszakban letelepülő, és később erőre kapó zsidóságot, zsidó közösségeket.

A kutatás induló pontjában a kecskeméti zsidóság XVIII. századi megjelenése és későbbi sorsának alakulása áll. Érdekesség még, hogy a kecskeméti hitközség hagyatéki anyagai feldolgozatlanok, melynek rendszerezése a dolgozat megírását követően is folytatódik.

A fejezetek folytatásában olvashatjuk a reformkor és az emancipáció hatását Kecskemét városára és a város zsidóságára, majd az örökösen fájó soának előzményeit és következményeit láthatjuk.

A kutatás középpontjában négy neves rabbi áll: dr. Perls Ármin, dr. Bárány József, dr. Borsodi József és dr. Schindler József.

Ezen jeles személyek szolgálati idejében, a zsidó közösség hogyan hatott, hogyan segítette a város életét - a kutatás eredményei alapján ismerjük meg.

A rabbi feladata és kötelessége, hogy közösségének egyben krónikása is legyen. E hiánypótló műben megpróbálja az író ősei nyomdokain haladva ezt a feladatot teljesíteni.

## **II. Bevezetés a doktori munka tudományos módszertanába**

A dolgozat írása során már a legelején felmerült, hogy vannak-e általános kutatás-módszertani kérdések és válaszok. Minden tudományterület az elmúlt évszázad során kialakította a saját szakmódszertani rendszerét. Minden kérdésfeltevés, amely e témakörben születik meg, módszertanában statisztikai elemeket is hordoznia kell. Ennek segítségével kapunk empirikus választ.

A világmindenség és benne a mi magunk részletes megismerésére irányuló folyamat, az állandó kérdésfeltevés, s a lehetséges válaszok kutatása. A dolgozat első részében a történeti kutatás leíró és összefoglaló céllal születik, hogy aztán összefüggéseket keressen és találjon történetiszociológiai aspektusokban, a közösség változási folyamataiban, s a rabbik formális és informális munkafolyamatában.

A dolgozat során a kutatási módszertanokat csoportokba rendezzük. Az első, az úgynevezett alapkutatási csoport, ami górcső alá veszi, hogy hogyan érkezik Kecskemét városába a zsidóság, hogyan és milyen körülmények között telepsznek le, s integrálódnak Kecskemét városának társadalmi struktúrájába.<sup>4</sup>

A dolgozat folyamán a második csoport, az alkalmazott kutatás. Itt a közösség mindennapi életére, a XIX. században a zsidó közösség integritásáról szól, s az a körül felmerülő kérdésekre keres válaszokat. A két kutatási módszertani csoport, azaz az alapkutatás és az alkalmazott kutatás egymást kiegészíti a dolgozat első felében, mert a tudomány álláspontja szerint e két kutatási forma csak egymást kiegészítve alkalmazható igazán magas hatásfokkal.<sup>5</sup>

A dolgozat második részében az értékelő kutatási módszertan egyik altípusát használtuk fel, a formatív értékelést, aminek felhasználásával az 1870-es évektől kezdve vizsgálja a zsidó közösség hatását a városra,

---

<sup>4</sup> Lb. Majoros Pál: A kutatómódszertan alapjai. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest, 1997. (Továbbiakban: Majoros)

<sup>5</sup> Lb. Majoros.

s a rabbik szerepét ebben, mivel a kiegyezés utáni időszakból erősödik meg annyira a zsidó közösség, hogy a város társadalomszociológiai mérőszámait is jelentősen befolyásolja. A tudománynak ez a fajta formalitása mindig javulást, magasabb tendenciákat keres, s a dolgozat bizonyítja, hogy a XIX. század végi Kecskemét városa fejlődik ezen hatások által.

Az adatgyűjtés során a deduktív<sup>6</sup> módszertani elmélet mentén lett feldolgozva az az anyag, amely a Katona József Kecskeméti Könyvtár helytörténeti részlegében található: Kecskeméti Lapok; kis szóróanyagok; nagy szóróanyagok<sup>7</sup>. Felhasználásra került a Bács-Kiskun Megyei Levéltár, a zsidó hitközségre vonatkozó városi és megyei anyaga<sup>8</sup>. Az MTA Scheiber gyűjteményének Vidéki rabbik értesítője c. folyóirat<sup>9</sup>; dr. Perls Ármin beszédei gyűjtemény három része<sup>10</sup>; dr. Bárány József Bevezetés a Szentírásba sorozata<sup>11</sup>; dr. Borsodi József tanulmányai<sup>12</sup>; dr. Schindler József Beszédes gyűjteménye<sup>13</sup>; a Magyar Zsidó Szemle<sup>14</sup>; Zsidó Szemle folyóirat<sup>15</sup>; a Kecskeméti Zsidó Hitközség részben feldolgozott iratai<sup>16</sup>. S az említett négy rabbiról született művek, pl. Löw Imánuel tollából<sup>17</sup>, a Rabbiképző Évkönyvei sorozatból<sup>18</sup>, a Rabbiképző Értesítő sorozatból<sup>19</sup>.

A felsoroltak alapján a kutatási szakirodalom segítségével megfogalmazott hipotéziseket is tartalmazza a dolgozat. Ezek igazolására gyűjt adatokat, majd dönt a hipotézisek elfogadásáról a mű.

---

<sup>6</sup> Harold Garfinkel: Seeing Sociologically The routine grounds of social action Paradigm Publisher, 3360 Michell Lane, Suite E. Boulder, Colorado, 80301 USA, 2006. 117-131. o.

<sup>7</sup>Lb. pl. 298., 299. lábjegyzet

<sup>8</sup>Lb. pl. 172., 173. lábjegyzet

<sup>9</sup>Lb. pl. 276. lábjegyzet

<sup>10</sup>Lb. pl. 212. lábjegyzet

<sup>11</sup>Lb. pl. 252, 253. lábjegyzet

<sup>12</sup>Lb. pl. 264, 265 lábjegyzet

<sup>13</sup>Lb. pl. 271, 275 lábjegyzet

<sup>14</sup>Lb. pl. 268 lábjegyzet

<sup>15</sup> Lb. pl. 224 lábjegyzet

<sup>16</sup> Lb. pl. 297, 298 lábjegyzet

<sup>17</sup> Lb. pl. 212 lábjegyzet

<sup>18</sup> Lb. pl. 192 lábjegyzet

<sup>19</sup> Lb. pl. 247 lábjegyzet

A doktori munka, s a tudományos kutatás nem szükségszerűen támaszkodik elsősorban számokra, statisztikákra, gyakran előfordul, hogy ezeket felcseréli események, szavak, képek, benyomások, gesztusok, beszédek, vagy prédikációk. Ez alapján a dolgozatban is olvasható, hogy bár direkt összefüggéseiben nem találtunk egyértelmű bizonyítékot a rabbinikus munka e korban kifejtett tevékenységének hatásairól a város életében, ám pontosan ezt írja felül a kvalitatív kutatás módszere<sup>20</sup>, amely összefüggéseiben rámutat arra, hogy a közösség e több mint hetven év során jelentős szerepet vállalt Kecskemét város fejlődésében; ezek felsorolását a doktori munka utolsó fejezetének részeként olvashatjuk. Tehát e módszertan a doktori tézisek bizonyításához elengedhetetlen súllyal bír.

A dolgozat szerzője a kvalitatív kutatási módszer négy csoportját használta fel a munka elkészítése során:

- történetírás: a közösség korai kialakulásának története, e kialakulás hatásainak következményei, vallási, jogi, gazdasági és morális kérdésekben egyaránt.
- adatok másodlagos elemzése: a munka során más kutatók tudományos publikációit, könyveit felhasználva, e munka írója új feltevések fényében használta azokat. Pl.: Bende László<sup>21</sup>, Bernstein Béla<sup>22</sup>, Grosszmann Zsigmond<sup>23</sup>, Gyurgyák János<sup>24</sup>, Hornyik János<sup>25</sup>, Ö. Kovács József<sup>26</sup>, stb.
- a folklór, azaz néprajz: egy adott embercsoport – a kecskeméti zsidóság – az 1870-es évektől milyen hagyományokat őriz, az egyes

<sup>20</sup> Norman K. Denzin – Yvonna S. Lincoln: Handbook of qualitative research Sage Publications, California, USA, 2000. 37-85. o.

<sup>21</sup> Bende László: A Kecskeméti Szőlő- és Gyümölcstermelés fejlődéstörténete Kecskeméti Közlöny Nyomda- és Lapkiadó Vállalat Kiadása, Kecskemét, 1929.

<sup>22</sup> Bernstein Béla: A negyvennyolcas magyar szabadságharc és a zsidók. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 1998.

<sup>23</sup> Grosszmann Zsigmond: A magyar zsidók a XIX. század közepén 1849-1870. Egyenlőség Kiadó, Budapest, 1917.

<sup>24</sup> Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon. Osiris kiadó, Budapest, 2001.

<sup>25</sup> Hornyik János: Kecskemét város története, oklevéltárral. I. kötet. Nyomatott Szilády Károlynál, Kecskemét, 1860.

<sup>26</sup> Ö. Kovács József: Zsidók a Duna-Tisza közén Társadalomtörténeti esettanulmányok, XVIII-XIX. század. Kecskeméti Lapok Kft. és a Kecskemét Monográfia Szerkesztősége, Kecskemét, 1996.



ember, azaz a rabbi személye hogyan jelenik meg a csoport életében, szimbólumokban, beszédekben, tanítási folyamatokban.

- tartalomelemzés: a korból származó iratok tartalmi feldolgozása, s hogy ezekből a különálló szövegekből a közösség egészére nézve milyen következtetéseket vonhatunk le, fókuszálva a történelmi eseményekre, a kiegyezéstől kezdve a recepciós törvényeken át az I. Világháborún keresztül egészen a II. Világháborút követő első évekig. Így képet kapunk arról, hogy mit jelentett a hazaszeretet, Magyarország szeretete ebben a korban, a földhöz való ragaszkodásról, a másik ember megsegítéséről, az ínséges idők szellemi fejlődéséről.

### **III. Kecskemét város rövid története**

#### **III.1. A város korai története**

A mű írója számára fontos, hogy megismertesse Kecskemét város lakóinak patriotizmusának gyökereit, melyre e város lakói mindig büszkék voltak és ami által kecskemétivé válnak.

A Duna-Tisza köze már az ókor kezdete óta lakott.<sup>27</sup>

Kecskemét keletkezésére és első századainak lenyomatára sajnos nem találtak biztos nyomokat.<sup>28</sup>

A XII. század végén és a XIII. század elején már Kecskemét környékén kis falvak sokasága állt, vagy kialakulófélben volt. E helységek a tatárjárás áldozatai lettek, amit a környék feltárt templomromjai is bizonyítanak.

IV. László a XIV. század végén Kecskemétet a jászok főszékhelyével, Jászberénnyel azonos rangra emelte és ugyanolyan kiváltságokat adott a városnak.

Kecskemét neve először Nagy Lajos király korában bukkant fel. Írásban először adománylevele említi Kecskemétet, feltüntetve, mint „possessio” (helység). Az 1353-as utalás az oklevélben<sup>29</sup> nyilvánvalóvá teszi, hogy a város a királyi koronajavakhoz tartozott.<sup>30</sup>

<sup>27</sup> A honfoglalás kezdetekor a magyaroknak a bolgár-szláv Zalán fejedelemmel és népével kellett szembeszállniuk, akiket a közeli Alpár mezején le is győztek. Ezt támasztja alá a Duna menti és a Homokhátság keleti részén feltárt temető. Ilyen a vásártéren (Boldogasszony tér) 1896-ban felszínre került nagyobb sírkert. A Homokhátságban az előkelők magányos sírjait találták, mellettük sok értékes lószerszámot, fegyvereket és ezüst tarsolylemezeket találtak. I. e. 1300-as évekből származó temetőket tártak fel Pákán. Később a város ladánybenei határában, a vaskorban itt letelepedő kelták, szkíták, kvádok és dákok nyomaira bukkantak. I. e. 1500-ból származó bronzkori leleteket találtak a mai Czollner téren; Bugacon urnatermeket, ételekkel töltött edényekkel. Földvár nyomaira leltek a város közelében elhelyezkedő Nyíri-erdő területén is.

Lb.: Gyárfás István: A jász-kúnok története I-IV. Kecskemét, Nyomtatott Sziládi Károlynál 1870 -1873., I. kötet 531 o. ; A jász-kúnok története II. kötet 254. o. (Továbbiakban: Gyárfás)

<sup>28</sup> A kutatások során néhány használati tárgy került elő a mélyebb (3-9 méter mély) rétegekből, úgymint pl.: karám-sövény, itatóvályú. Lb.: Gyárfás. 224. o.

<sup>29</sup> 1353. Kecskemét mellett levő Ágasegyháza pusztát – mely jelenben egy tizenkettedrész hiány Kecskemét város, illetőleg itteni egyesek birtokában van – mint lakosok nélkül is királyi rendelkezés alá tartozót, I. Lajos király kún hívének Karla Jánosnak adományozza.

Hornyik János: Kecskemét város története oklevéltárral. Szilády Károly. Kecskemét, 1860. 197-198.

<sup>30</sup> Lb.: Gyárfás. 1-254. o.

Kecskemét kialakulásához is fűződik legenda. Mikor Árpád fejedelem Kecskemétet is kijelölte lakóhelyül a népe számára, sokan zúgolódni kezdtek amiatt, hogy olyan homokpusztaságon kell letelepedniük, ahol még ivóvíz sincs. Ekkor Árpád fejedelem tanácsért fordult Kaszap táltoshoz, aki elkérte a fejedelemtől sok harcot megjárt híres kardját, és elkezdett ásni a mai Kaszap utca végénél, a Ceglédi út torkolata tájékán. Fáradozását siker koronázta, hiszen jóízű és bővizű forrás fakadt a homokból a honfoglalók nagy örömére és megnyugvására. A népi emlékezet úgy tartotta, hogy még ezer éven át hordták onnan a kecskemétiak az ivóvizet, és még a vízvezeték megépítése után is állt Kaszap kútja.<sup>31</sup>

1368-tól rohamos fejlődésnek indult a helység, mivel a dél-Európán keresztülhaladó utak, és a Szentföldre induló keresztes hadak útjának metszéspontja volt. Nagy Lajos egy másik oklevelében már mezővárosként (oppidum-ként) szerepel.<sup>32</sup>

A város egyik első szellemi vezetője Végh Mihály volt. A város főbírájává választották, ám hírnevét nem ennek köszönheti. Erős vonzalma lehetett az irodalomhoz, mert lefordította a Szentírásból az 54. zsoltárt. Bár a fordítás művészi értékű, ettől még a levéltár mélyén porosodott volna, ha négyszáz évvel később nem száll le közénk egy lángelme Kodály Zoltán személyében, aki zenét írt a szöveghez, s így megszülethetett a Psalmus Hungaricus.<sup>33</sup>

### III.2. Átmenetek

A török hódoltság után megszorodtak a terhek, ugyanis felváltva három hatalom is követelt adót: a török, a kuruc és a német. Az 1677-1690. között tartó időszakban még az egyházi javakhoz is hozzá kellett

<sup>31</sup> Lb.: Gyárfás. 1-254. o. (Ellenőrizhetetlen közlés.)

<sup>32</sup> Lb.: Hornyik János: Kecskemét város története, oklevéltárral. I. kötet. Nyomatott Szilády Károlynál, Kecskemét, 1860. 159-160. o. (Az eredeti oklevél már nem elérhető.)

<sup>33</sup> Lb.: Hornyik János: Kecskemét város története, oklevéltárral. I. kötet. Nyomatott Szilády Károlynál, Kecskemét, 1860. 161-162. o.

nyúlnia a városnak, hogy eleget tudjon tenni kötelezettségeinek.<sup>34</sup>

A XVIII. század újra csak háborúval köszöntött az országra.

A német iga kemény nyomása miatt a város erőteljesen részt vett az 1703-ban elkezdődött II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcban.<sup>35</sup> Nagy összegekkel és eszközökkel segítette a hadsereget, ami miatt a császári oldalon harcoló rákok sokszor feldúlták Kecskemétet.<sup>36</sup>

Az 1709-es pestisjárvány tovább rontotta az amúgy is kilátástalan helyzetet.<sup>37</sup>

Koháry István 1724-ben harmincezer rajnai forintos alapítvány segítségével Kecskemétre telepíttette a piaristákat, akik rendházat, kollégiumot (1832.) és 1729-1748. között már templomot is építettek.<sup>38</sup>

1727-ben újabb tűzvész pusztított a városban, majd a baj betetőzéseképp 1739-ben újra megérkezett a fekete halál, kitört a pestis és 5970 életet követelt 1740. szeptemberéig.<sup>39</sup>

A betegség Marseille-ben ütötte föl a fejét, majd Nyugat-Európa városain végigsöpörve elérte Magyarországot is. A pestis hírére a gazdagok fejvesztve menekültek vidéki házaikba.

Talán a balsors figyelme lankadt el, vagy más városra vetett szemet, de a század második felében végre szebb napok virradtak Kecskemétre.

1740-től a gyarapodás útjára lépett a város, amit nagyban segítettek

---

<sup>34</sup> Lb.: Szabó Attila: Kecskemét adóterhei a XVII. század végétől 1848-ig. BM XIII.. In: Bács-Kiskun megye múltjából. Szerk. Iványosi-Szabó Tibor. 11. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 1995. 5-32. o

<sup>35</sup> Lb.: Balanyi Béla: A három város és II. Rákóczi Ferenc szabadságharca. Fejezetek Pest megye történetéből I. Studia Comitatus 7., Szentendre, 1979. 65-66. o.

<sup>36</sup> Bánkúti Imre: Iratok a Rákóczi szabadságharcból 1. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárának Kiadványa, Kecskemét, 1992. 21. o.

<sup>37</sup> Lb.: Novák László: Pestis-, himlő és kolerajárványok Pest-Pilis-Solt vármegyében a XVIII-XIX. században. In: Bács-Kiskun megye múltjából IV. kötet. Kecskemét, 1982. 275-392 o.

<sup>38</sup> Lb.: ifj. Gyergyádesz László: Kecskemét A főtér és környékének művészeti emlékei és gyűjteményei. Kecskeméti Lapok Kft., Kecskemét, 2005. 22-26. o. (Továbbiakban: Ifj. Gyergyádesz)

<sup>39</sup> Lb: Schulteis Emil - Tardy Lajos: A magyarországi járványok történetéből. A TIT Országos Történelmi Választmányának Közlönye. Budapest, 1964. 111-155. o.

Mária Terézia reformjai is. 1747-ben felépült a városháza, és közfeladatnak tekintették az egészséges életmódot és az iskoláztatás elterjedését. Ekkor nyílt az első patika és alkalmazott a tanács először seborvost is. Mária Terézia, amiért a kecskemétiak vitézül harcoltak trónjáért, a hagyományos évi három vásár mellett engedélyezett még egy negyediket is.<sup>40</sup> Nagy kiváltságnak számított akkoriban az évi négyszeri vásártartás; ezek a vásárok voltak a város életének legfontosabb eseményei, s így újra megélénkült a 'hírös' vásár.<sup>41</sup> (Az ötödik, úgynevezett Cypráni vásárszabadalmat 1798-ban nyerte a város, hetenkénti két hetivásár tarthatással együtt.)<sup>42</sup>

### III.3. A szociális fejlődés

A téli istállóknak köszönhetően megindult a nagyarányú tanyai kirajzás. 1787-ben már 227 családot és 225 házat tartottak nyilván a pusztákon és szállásokon. Ekkor kezdtek el szőlőt és gyümölcsfákat ültetni a sertéskondák és birkafalkák által fellazított homokra.<sup>43</sup>

A vásártartás óriási haszonnal járt, és ez meglátszott a városon. A virágzás legszebb jelei az új templomok voltak: felépült a piaristák temploma és a katolikus nagytemplom.<sup>44</sup>

„Lefőtt a kávé”<sup>45</sup> - ezt akkor mondja a kecskeméti ember, mikor a dolgok rendben lennének, ha nem lenne egy-két alapvető hiányosság.

<sup>40</sup> Somorjai Ferenc: Kecskemét. Széchenyi Nyomda Kft., Győr, 2007. 23. o. (Továbbiakban: Somorjai)

<sup>41</sup> Somorjai. 24. o.

<sup>42</sup> Hornyik János: A kecskeméti zsidók története. Levéltári füzetek II. (Bács-Kiskun megye). Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Gyula, 1988. 15. o. (Továbbiakban: Hornyik: A kecskeméti zsidók története.)

<sup>43</sup> Balanyi Béla: Kecskemét gazdasági jelentősége a XVIII. század végéig. In: Heltai Nándor (szerk.): Kecskemét 1368–1968. Tanulmányok a város múltjáról, jelenéről. Kecskemét, 1968. Lásd: In: bővebben (Továbbiakban: Balanyi)

A kecskeméti vásárról Petőfi is megemlékezik:

„A tanyákon túl, a puszta mélyén  
Áll magányos, dőlt kéményű csárda;  
Látogatják a szomjas betyárok,  
Kecskemétre menvén a vásárra.”

/Petőfi Sándor: Az alföld/ A magyar költészet kincsestára Petőfi Sándor összes költeményei I. kötet. Unikornis Kiadó, Budapest, 1993. 118. o.

<sup>44</sup> Lásd In. Balanyi

<sup>45</sup> Jósza István: Okos, mint a kecskeméti szélmalom 1000 kecskeméti és Kecskemét környéki szólás. Kecskeméti Füzetek 11. Megyes Nyomda, Kecskemét, 2001. 62. o. (Továbbiakban: Jósza.)

A város gyarapodását és fejlődését a század végi nagy katasztrófák lassították. Ezek közül is az 1794-es tűzvész volt a legnagyobb, mikor 913 ház és 20 szárazmalom égett le. Majd 1795-ben ismét leégett 512 ház és 12 malom.

1819-ben újabb nagy tűzvész pusztított, amikor is 424 ház és 10 szárazmalom égett le, és megolvadva omlott le a katolikus nagytemplom rézsisakja is. A tanács ezek után szigorú építkezési rendeletekkel próbálta a jövőbeni tűzvészeket elkerülni.<sup>46</sup>

#### **III.4. A reformkori város**

A XIX. század a polgárosodás időszaka. A sáros, poros, 'óriás falu' lassan kezd városi arculatot öltetni. A XIX. század elején Kecskemét egyike volt az ország három legnépesebb városának, köszönhetően a kereskedelmi úthálózatnak.<sup>47</sup>

Lassan megváltozott a városkép. A városközponthoz közeli temetőket felszámolták egészségügyi okokból és építési területek szerzése érdekében.<sup>48</sup>

A reformkor eszméi hamar hódításnak indultak az Alföld szívében, Kecskeméten is. Itt alakult meg az első vidéki kaszinó folyóirat-kölcsönzővel. A városnak nyomdája lett, Szilády Károly Nyomdája 1841-ben kezdett működni. Fontos kulturális szerepe volt az iskoláknak és az egyházi intézményeknek. A református kollégium főiskolai rangot kapott, teológiát, bölcsészetet és jogot tanítottak benne.<sup>49</sup>

Az 1848-49-es szabadságharc első megmozdulásain részt vevő kecskemétiak hozták el a Pesten osztogatott felhívásokat és a Nemzeti dal kinyomtatott példányait Kecskemétre.<sup>50</sup>

Március 17-én kitűzték a nemzeti zászlót a városházára, majd Szilády

---

<sup>46</sup> Somorjai. 24. o.

<sup>47</sup> Somorjai. 24. o.

<sup>48</sup> Juhász István: Kecskemét város temetői. Print 2000, Kecskemét, 1999. 20. o.

<sup>49</sup> Somorjai. 25. o.

<sup>50</sup> Lb.: Ifj. Bagi László: Emlékkönyv a kecskeméti honvédemléktábla leleplezése alkalmára. Kecskemét, 1892. 70-71. o. (Továbbiakban: ifj. Bagi)

Károly nyomdájában sokszorosították a 12 pontot. 'Az Életképek' című folyóiratban Jókai Mór első helyen említette Kecskemétet, a forradalom örvendetes vidéki hírei között.<sup>51</sup>

A délvidéki feszültségek miatt július 17-én szólítottak először hadrendbe 650 (55 lovas, 595 gyalogos) kecskeméti polgárt.<sup>52</sup> A toborzó beszédet maga Kossuth Lajos tartotta szeptember 25-én, a városháza helyett a Szentháromság temető melletti vásártéren.<sup>53</sup>

Az akkori 40.000 lelket számláló városból, mintegy 1000 kecskeméti nemzetőr indult csatába az akkori főjegyző (ifj. Bagi László) vezetésével.<sup>54</sup>

A városból összesen hatszázan adták életüket a magyar szabadságért folytatott harcban.<sup>55</sup>

A város 1870-ben megkapta a törvényhatósági jogú város címet.<sup>56</sup>

Az ide került vidéki tisztviselők közvetve-közvetlenül is hozzájárultak a közigazgatás korszerűsítéséhez.<sup>57</sup> A megyefőnök utasítására három nap alatt nevet kapott Kecskemét két útja, százhet utcája, két tere, tizenkét sora és hat piaca. A házak számozása viszont továbbra is tizedenként történt.<sup>58</sup>

Ferenc József császár 1857-ben várossá nevezte ki a települést, ami innentől kezdve önállóan intézhette közigazgatási ügyeit. 1870-ben a törvényhatósági jog mellett a város megkapta a szabad királyi város rangot is.<sup>59</sup>

---

<sup>51</sup> Somorjai. 25. o.

<sup>52</sup> Urbán Aladár: A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973. 198. o.

<sup>53</sup> Lb.: Barta István: Kossuth alföldi toborzókörútja 1848 őszén. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1952. 5-6. o.

<sup>54</sup> Ifj. Bagi. 86. o.

<sup>55</sup> Ifj. Bagi. 5. o.

<sup>56</sup> 1870. XLII. tc. A köztörvényhatóságok rendezéséről. Az 1870-ik évi törvények gyűjteménye. Kiadja Róth Mór, Pest, 1870. 297. o.

<sup>57</sup> Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. 174. o.

<sup>58</sup> Somorjai. 26. o.

<sup>59</sup> Somorjai. 27. o. (A könyvben ez szerepel.)

### III.5. Az infrastruktúra megszervezése és kialakulása

Megszilárdul az óriási területeken folytatott jól szervezett, intenzív gazdálkodás és a jó birtokpolitikát alkalmazó közigazgatás Kecskeméten. Gyenes Mihály mérnök 1834-ben csapoltatta le a Déllőtavat és a sívó homokon 7 millió fát ültetett.<sup>60</sup>

A környező puszták sorozatos felvásárlása után (Nagy-, majd Kisbugac, Szentlőrinc puszta) a XX. század elejére 163 ezer holdnyi határon gazdálkodott a város, ezzel megszerezve 'Az ország harmadik legnagyobb területű városa' címet.<sup>61</sup>

A századforduló legnagyobb tette a futóhomok megszelídítése volt. A Tisza szabályozása után ez volt hazánkban a legnagyobb természetátalakító munka. A helyi társadalom minden rétege részt vett benne.<sup>62</sup>

Kecskeméten megfigyelhetők a tanyasi fejlődés egyes állomásai. Állattartással kezdődött, majd kialakult a szántóterület, végül a századfordulón a szőlő- és gyümölcskerti tanyák, valamint a szántóföldek haszonbéres tanyái lettek a legjellemzőbbek.<sup>63</sup>

1930-ra a város külterületén a lakosság 56,2%-a (44.679 fő) élt. A tanyasi népesség mintegy fele segédszemélyzet (22.000 fő), akik a

---

<sup>60</sup> Lb.: Iványosi-Szabó Tibor: Kecskemét gazdasági fejlődése 1700-1850. Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét, 1994. 54-56. o. és 70-85. o.

<sup>61</sup> Somorjai. 27. o.

<sup>62</sup> Erdei Ferenc: Futóhomok. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 85. o. (Továbbiakban: Erdei) Az elképzelés lényege, hogy a homokot szárazságtűrő szőlőfajtákkal kötik meg - ilyenek azonban még nem voltak. Csókás József, Katona Zsigmond, Mathiász János és Kocsis Pál az életüket tették fel a szőlőnemesítésre. Lb.: Somorjai. 27. o. 1874-ben Magyarországon is megjelent a filoxéra. Ez egy gyökértetű, amely szerencsére a város agyagos homokjában nem élt meg. A Balaton környéki és hegyvidéki szőlőültetvényeknek azonban közel a felét elpusztította. Lb.: Bende László: A Kecskeméti Szőlő- és Gyümölcsstermelés fejlődéstörténete. Kecskeméti Közlöny Nyomda- és Lapkiadó Vállalat Kiadása, Kecskemét, 1929. 56-57. o. (Továbbiakban: Bende) Ezek pótlására szőlőtelepeket hoztak létre a környéken, a tönkrement dunántúli gazdákat pedig idetelepítették. Például így jött létre Kecskemét szomszédságában Helvécia. Lb.: Bende. 210-211. o. Ekkor lett igazán értékes az immúnis homok. 1890. és 1892. között több mint 5000 hold földet telepítettek be szőlős- és gyümölcskerteknek. Für Lajos: Kertes tanyák a futóhomokon, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 53. o.

<sup>63</sup> Erdei Ferenc: Magyar tanyák. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. 209. o.



tanyasi gazdasághoz hozzá voltak kötve.<sup>64</sup>

Szőlőt, gyümölcsöt és zöldséget termeltek, amelyek a hazai és külföldi piacokon egyaránt kelendők voltak.<sup>65</sup> Aszódi, Kecskeméti, Feldmeier, Löwi - zsidó családok - akik az értékesítést bonyolították.<sup>66</sup>

Ehhez azonban elengedhetetlen volt a gyorsan romló portékák olcsó és gyors szállítása. Erre kínált megoldást a vasút. A gőzös nemcsak 'Kanizsára ment', a Cegléd-Kecskemét, majd a Kecskemét-Szeged vasútvonalak bekapcsolták a várost az ország vérkeringésébe.<sup>67</sup>

A szőlő- és gyümölcstermesztés alapozta meg a XX. század első felére a városra jellemző kertgazdaságot, de gyors élelmiszeripari és kereskedelmi fejlődést is hozott. A szőlő és gyümölcs mellett a sertés, baromfi és zöldség kínálat kecskemétinek számított mind a hazai, mind pedig a külföldi piacokon.<sup>68</sup>

Kecskemét igazi 'nektárja' azonban nem a szőlő leve lett, hanem a barackból párolt 'hírös pálinka'. Hankovszky Zsigmond valóságos művészi érzékkel nemesítette ki a rózsza-kajszit, és terjesztette el az egész Duna-Tisza közén, majd Európa-szerte.<sup>69</sup>

A tőkefelhalmozódás következtében gyors fejlődésnek indult a polgárosodó város.

A fellendülés töretlen volt a század utolsó évtizedeiben is. A sikerekhez nagyban hozzájárultak a város vezetői. A kiváló polgármesterek sorából kiemelkedik Lestár Péter és Kada Elek. Mindketten széles látókörű, európai kitekintésű várospolitikusok

---

<sup>64</sup> Erdei.1977. 88. o.

<sup>65</sup> Somorjai. 27. o.

<sup>66</sup>Lb.: Bende. 82-85. o.

<sup>67</sup> Bende. 27. o.

<sup>68</sup> Somorjai. 27. o.

<sup>69</sup> A barack Szentpétervártól Berlinig mindenhol elismert terménynek számított. Nem ritkán napi 100 tehervagon hagyta el Kecskemét vasútállomását. Ebben a fellendülésben Kecskeméti Herznek is igen jelentős szerepe volt. Nemcsak gyümölcskereskedéssel, hanem borkereskedéssel és szeszfőzéssel is foglalkozott. Fiai: Miksa, Izidor és Adolf is jeles kereskedők lettek.

Lb.: Bende. 242-245. o.

voltak, akik munkájukat szolgálatként fogták fel.<sup>70</sup>

Az 1880-ban Kecskemét első emberévé választott Lestár Péter (1819-1896) polgármester fő feladatának a közjövödelmek növelését tartotta. Építkezésének eredményeként bérházak, bazárok, laktanyák születtek, bővült az elemi iskolák befogadó képessége és renováltak templomokat. A térség-szervező szerep felismerése kapcsán épül meg először 1895-ben a fülöpszállási vasút, majd az azt követő évben a tiszazugi vasút.<sup>71</sup>

A következő polgármester Kada Elek, (1852-1913; városi polgármester 1887-1913. között) a korszellemnek megfelelően a nyereséges export növelésére és az iparosításhoz szükséges feltételek megteremtésére törekedett.<sup>72</sup>

*„A munka a végén érdemel dicséretet”*<sup>73</sup> – mondja a kecskeméti ember, ha mutatkozik már az eredmény, s, ha Kecskemétnek volt aranykora, akkor ez volt az. A futóhomokból aranyhomokot, a falusias mezővárosból modern, egyéni arculatú, összetéveszthetetlen hangulatú várost teremtettek.

### III.6. A XX. század, avagy a csapások történetei a városban

*„1911. június 8-án éjszaka hatalmas, 20-25 percig tartó földrengés rázta meg Kecskemétet. Emberéletben szerencsére nem esett kár,*

<sup>70</sup> Működésük alatt megváltozott Kecskemét arculata. Kiépült a belváros, a Rákóczi út, elkészült a Cifrapalota és a város két ékessége: a Katona József Színház és a Városháza. Juhász István: Kecskemét Város Építéstörténete. Kecskemét Monográfia Szerkesztősége és Tiberius Bt., Kecskemét, 1998. 218. o. Az üléstermet Székely Bertalan freskói díszítik. íjf. Gyergyádesz. 60. o.

Juhász István: Kecskemét Város Építéstörténete. Kecskemét Monográfia Szerkesztősége és Tiberius Bt., Kecskemét, 1998. 218. o.

<sup>71</sup> Lb.: Szabó Kálmán: A kecskeméti szőlő- és gyümölcstermesztésének múltja. Bács-Kiskun Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, Kecskemét, 1983. 79-80. o. (Továbbiakban: Szabó Kálmán)

<sup>72</sup> Szorgalmazta a város határát behálózó vasúti szárnyvonalak továbbépítését. A város keleti részén újabb gyümölcsösök létesültek az 1897-ben megnyitott Szolnok-Kiskunfélegyháza vonalnak jótékony hatásaként. 1905-ben indult meg a Kecskemét-Lajosmizse közötti vasúti forgalom. Lb.: Szabó Kálmán. 80-81. o. Külföldi tőke alapján épült meg több gyár is, mint az osztrák érdekeltségű konzervgyár, vagy az amerikai tőkén alapuló gépgyár, a zománc- és kádgár elődje. Kada Elek jelentősen gyarapította a város vagyont a felértékelődő földek megvásárlásával. Irányítása alatt két, nagy hálózattal rendelkező bank nyitott Kecskeméten fiókot, és két helyi pénztárat is született. Somorjai. 26. o. Ekkor alakult ki a város főterének szécsessziós épületgyűjtése is, az igényes, új, magán- és középületekkel együtt. Könyvtárat, múzeumot és művésztelepet nyitott Kada Elek, nagyban hozzájárulva ezzel a város kulturális előrehaladásához. Lb.: Somorjai 28-29. o.

<sup>73</sup> Jósá. 67. o.

*leginkább a templomok és az épülő házak rongálódtak meg.*”<sup>74</sup>

Az 1914-ben kitört Első Világháborúban 16 ezer kecskeméti vett részt, ebből 800-an meghaltak és 1200 fő lett hadirokkant.<sup>75</sup>

Az 1918-as őszi forradalmat és a tanácsköztársaságot lelkesen üdvözölték a város lakói.<sup>76</sup>

A direktórium bukása után a kommün ideje alatt komoly fehér parasztfelkelés volt a városban, s a legsúlyosabb ellenforradalmi megtorlás.<sup>77</sup>

1919-ben a kommunista terror, a román megszállás végsőkig próbára tette az emberek tűrőképességét. Milyen optimista is volt Kölcsény Ferenc, amikor 1823-ban azt hitte, hogy *„megbűnhődte már e nép a múltat s jövődőt!”*.<sup>78</sup>

Az I. világháború után Kecskemét igyekezett megtalálni helyét a megcsónkított országban, ami elég nehéznek bizonyult, ugyanis a hagyományosan gyümölcstermesztésre specializálódott Kecskemétnek piacai egyre jobban beszűkültek, a termelési költség nagyobb lett, mint a bevétel, mindezek pedig kártékonyan hatottak a közgazdaságra.<sup>79</sup>

Lassan indult meg a fejlődés, melyet a gazdasági válság is megszakított. A probléma megoldásában a konzervgyári feldolgozásra termelő gyümölcs- és zöldségtermesztés segített.<sup>80</sup>

Annál nagyobb elánal fejlődött a város kulturális része. A

---

<sup>74</sup> Somorjai. 29. o.

<sup>75</sup> Somorjai. 29. o.

<sup>76</sup> Somorjai. 29. o.

<sup>77</sup> Somorjai. 29. o.

<sup>78</sup> Hét évszázad magyar versei I. kötet, Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest, 1978. 877. o.

<sup>79</sup> Bende. 86. o.

<sup>80</sup> Ekkor épültek a városi gőzmalmok, a körkemencés téglagyár, és gyümölcsfeldolgozók mellé az új konzervgyár, hűtőház, gépgyufa-, cipőgyár és baromfifeldolgozók. Somorjai. 29. o. Az infrastruktúra fejlődéséhez a közúthálózat fejlesztése nagyban hozzájárult. Lb.: Tóth László: Bács-Kiskun megyei utak. KPM Kecskeméti Közüti Igazgatóság, Kecskemét, 1977. 24-26. 1934-ben átadták a Budapest-Szeged közötti beton útvonalat, majd az 52-es és 44-es utakat is. Kecskemét ezzel az ország gazdasági vérkeringésének középpontjába került. 1928-ra készült el a keskeny vágányú kisvasút, ami Kiskunmajsára vezetett, Bugacon keresztül. Ezekben az években viszonylag keveset változott a városkép, de fontosnak találták a tanyák közigazgatását rendezni. Lb.: Somorjai. 29-30. o.

Klebensberg-féle iskolaépítési akció keretében 28 tanyasi iskolát avattak fel a kultuszminiszter és a kormányzó jelenlétében, de magas összeget fordítottak a szakoktatásra és a felsőbb tanintézményekre is.<sup>81</sup>

A város kulturális színvonala lassan túlmutatott a lokálpatrióta elképzeléseken is.<sup>82</sup> Elismeréssel emlegették zenei életét, könyvtárát, múzeumát a legnevesebb szakemberek. Ekkor alkotja műveit (pl.: Psalmus Hungaricus) a város talán legnagyobb fia: Kodály Zoltán.<sup>83</sup>

Ám az újabb virágzásnak véget vetett a II. világháború. A háború újra súlyos terheket rakott a lakosság vállára. A Donnál pusztultak el a 13. Könnyű Hadosztály kecskeméti ezredének katonái. 1944. őszére az egész Duna – Tisza köze hadszíntérre vált.<sup>84</sup>

Több mint 1400 zsidót hurcoltak el a téglagyári gyűjtőtáborból koncentrációs táborokba, ahonnan több mint 1200-an nem is térhettek vissza.<sup>85</sup>

1950-ben lett Kecskemét Bács-Kiskun megye székhelye. Bugac és Lakitelek, majd Hetényegyháza, Helvécia, a mai Szentkirály (Lászlófalva) és Ballószög kivált a konglomerátumból. Ekkor gyorsult fel a város fejlődése. Korszerűsítették a gyárakat, újakat kezdtek

<sup>81</sup> Ebben az időben már 2-3 heti, illetve napi lapja volt Kecskemétnek. Tóth László haladó szellemiségű nyomdájában jelentették meg írásaikat a magyar irodalom akkori kiemelkedő alakjai: Németh László, Móricz Zsigmond, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Kassák Lajos, Hont Ferenc. A 'homoki emberek' – az Alföld szülöttei, az országos irodalom és a szociográfia látókörébe kerültek. Sorsukról megrendítő képet fest Darvas József, Erdei Ferenc, Tamási Áron, Nagy Lajos, Lakatos Vince, Féja Géza. Németh László pedig egyenesen példává emeli a városlakókat Somorjai. 30. o.

<sup>82</sup> Lb.: Orosz László: Kecskemét irodalmi öröksége. Kecskeméti Lapok Kft., Kecskemét Monográfia Szerk., Kecskemét, 1990. 67-77. o.

<sup>83</sup> Lb.: Bánki Horváth Mihályné: In: A Bács-Kiskun Megyei Levéltár publikációi (1950-1990.) (BM. Kecskemét) XI (1992) 465-484. o.

<sup>84</sup> Somorjai. 30. o. 1957-ben egyesült a két konzervüzem, a baromfiüzem gyarapodott tojásfeldolgozóval, hűtőházzal, szociális létesítményekkel. Megtöbbszörözte termelését a Zománc- és Kádgyár. Ekkor alakult ki a város déli iparnegyede is. Külföldi exportra termeltek a Mezőgép üzemében, a Fém munkás Vállalat könnyűszerkezetes csarnokában, a Szerszám- és Gépelemgyárban és a BRG magnetofonüzemben. A kecskeméti ipar sokszínűségét és fejlődését bizonyította az Alföldi Cipőgyár, a Habselyem, a Kéziszerszám Gyár, az Épület-asztalosipari és Faipari vállalat, valamint a Petőfi Nyomda. Az üzemek fejlesztése nagymértékben hozzájárult a népesség jelentős növekedéséhez. A sokszor kapkodó iparosodás ellenére sem változott meg a fő irányzat, az agrárgazdaság, ami mellett természetesen működtek a korra jellemző nagy állami gazdaságok is. Az agrárgazdasághoz kapcsolódóan jöttek létre a különböző kutatóintézetek, mint a Zöltségtermesztési Kutató Intézet, Erdészeti Kutató Intézet, valamint a Szőlészeti- és Borászati Kutató Intézet.

<sup>85</sup> Somorjai. 30. o.

építeni.<sup>86</sup>

Az 1970-es években oktatási létesítményeit bővítette és egészségügyi fejlesztést hajtott végre a város. Nagyban átformálták Kecskemét mezővárosi keretét az új építkezések.<sup>87</sup>

Móricz Zsigmond a 30-as években ezt írta a városról a világgazdasági válság következtében: „*A kecskeméti nép nem fog elmenekülni erről a tájról... ott fog maradni és újra kezdi az építkezést és az életet.*”<sup>88</sup> Az író igazat mondott. Mert jöjjön bár török, tatár, labanc, német, orosz, a kecskeméti emberek mindig itt maradnak, egyszerűen azért, mert itt van a hazájuk.

Megyei jogú városnak 1989-ben nevezték ki Kecskemétet, 1993-ban jött létre a Kalocsa Kecskeméti Érsekség, majd 1999-ben a MAZSIHISZ Alföldi Területi Csoportja. A huszadik század végén épült autópálya révén a város még jobban bekapcsolódott az ország vérkeringésébe és a nemzetközi forgalomba, amit jól mutatnak a születő ipari parkok, bevásárlóközpontok és lakóparkok.<sup>89</sup>

1976-ban Hild-émlékéremmel tüntették ki a várost fejlesztései miatt, 1990-től pedig a főterét a Nemzeti Örökség részeként tartják számon. Kecskemétet a Duna-Tisza köze kulturális központjává emelte sok intézménye.<sup>90</sup>

---

<sup>86</sup> Somorjai. 30. o.

<sup>87</sup> A belvárosban főként középületek kaptak helyet, a hozzájuk tartozó lakónegyedekkel. A XIX.-XX. század fordulójára a rekonstrukció részben segített megőrizni Kecskemét hagyományos arculatát, de ugyanakkor helyet kaptak a házigyár lakótelepei is a belváros körül Lb.: Somorjai. 31-32. o.

<sup>88</sup> Lb.: Az Est. 1932. jan. 3. In: Móricz Zsigmond: Riportok 1930-1935, 1958, 155-166. o.

<sup>89</sup> Somorjai. 32. o.

<sup>90</sup> Lb.: Somorjai. 34-35. o. Az 1912. óta működő művésztelep, az 1896-ban felavatott Katona József Színház, az elismert Kodály-intézet és a múzeumok egész sora. Mintegy 6000 hallgató szerez diplomát a Kecskeméti Főiskolán. Három kara van az intézménynek: a Tanítóképző Főiskolai Kar, a Kertészeti Főiskolai Kar, valamint a Gépipari és Automatizálási Műszaki Kar. A főiskolán kívüli felsőoktatási intézmények: a Református Jogakadémia utódja a Károli Gáspár Református Egyetem Jogi Karának Levelező Tagozata, a Közép-Európai Nemzetközi Egyetem Alapítvány keretében a Miskolci Egyetem Gazdasági Karának kihelyezett képzése, a Gábor Dénes Műszaki Főiskola konzultációs központjában távoktatás keretében informatikus közgazdász, műszaki informatikus, valamint műszaki menedzserképzés folyik. A Budapesti Gazdasági Főiskola Pénzügyi Számviteli Műszaki Főiskolai Karának kihelyezett tagozatán közgazdász szakmérnök, adó-illeték és vámszakértő, valamint Európai Unió pénzügyi szakértői képzést folytatnak. Ezeken kívül 17 közép- és szakiskola, számos kutatóintézet, könyvtár, stúdió

#### **IV. A kecskeméti zsidók a XVIII-XIX. században**

##### **IV.1. A kezdet története – XVIII. század**

Zsidó kereskedők először a XVIII. század elején tettek kísérletet a Kecskeméten történő letelepedésre. 1712-ben az akkori magisztrátus azonban úgy döntött, nem engedik a városba bejönni a zsidókat. Az országos gyakorlatnak megfelelően Kecskeméten sem vásárolhattak birtokot, és nem létesíthettek bérleti jogviszonyt sem. A kereskedelem területén is korlátozásokba ütköztek, de ennek ellenére néhány esetben kiadtak hosszabb-rövidebb időre szóló tartózkodási engedélyt, így lassacskán megkezdődhetett a betelepedés.<sup>91</sup>

A rendelkezésre álló iratok szerint 1746. előtt nem lakott Kecskeméten egyetlen zsidó sem, csak rövid ideig tartózkodhatott ott. Az bizonyos viszont, hogy a hódoltság korában, amikor a török tiszteknek ajándékkal kellett kedveskedni, vagy adót fizetni, a város igénybe vette budai és szegedi zsidó kereskedők segítségét; ám még évtizedekig nem található rájuk utalás, mint helybeli lakosokra.<sup>92</sup>

A nagyhírű kecskeméti vásárokon azonban jelen voltak, erre utal az az eset is, amely 1715-ben történt, amikor keresztény kalmárok folyamodványt nyújtottak be Kecskemét város elöljáróságához, miszerint különítsék el a zsidó kereskedőket elszeparált „*utczasorba*” a vásár területén belül. Ezen kérésüket a tanács elutasította, így továbbra is szabadon árulhatták portékájukat a többi kereskedővel együtt, amíg a vásár tartott. 1746-ig a zsidóknak csak az ilyen országos vásárok alkalmával, átmenetileg volt szabad a városban tartózkodniuk, de

---

munkássága segíti a dinamikus kulturális fejlődést. A komolyzenei életet a Kodály Zoltán Ének-zenei Általános Iskola és Gimnázium, az M. Bodon Pál Zeneiskola, a Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet, a Kecskeméti Szimfonikus Zenekar és az Ars Nova énekegyüttes szervezi. Kecskemét híres szülöttei: Kelemen László (1760-1814) az első magyar színigazgató, Katona József (1791-1830) drámaíró, Gáspár András (1804-1884) honvédtábornok, Hornyik János (1812-1885) történetíró, Lestár Péter (1818-1896) polgármester, Muraközy János (1824-1892) festőművész, Kada Elek (1852-1913) polgármester, Korb Flóris Nándor (1860-1930) építész, Fényes Adolf (1867-1945) festőművész, Kodály Zoltán (1882-1967) zeneszerző, Tóth László (1895-1964) nyomdaigazgató, Latabár Kálmán (1902-1970) színművész, Mezei Mária (1909-1983) színésznő, Bozsó János (1921-1998) festőművész. Kecskeméten több ezer taggal közel száz sportszervezet működik, mintegy 40 sportággal. Számos olimpikont köszönhetünk városunknak. Kiemelkedő szerepet tölt be Kecskemét a lovassportban. A szabadtéri fesztiválok messze földön híresek, mint pl. az 1934 óta megrendezésre kerülő 'Hírös Hét Fesztivál'.

<sup>91</sup> Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 12. o. (Az eredeti oklevél már nem elérhető.)

<sup>92</sup> Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 12. o.

ilyenformán is szigorú feltételekkel. A vásárt megelőző és az azt követő három-három napban csak vásárolhattak, az eladás tiltott volt számukra. A Kecskemét lakosai által előállított nyersterméket e napokon vásárolhatták fel.<sup>93</sup>

1744-ben a kecskeméti úriszék három csoportra osztotta az itt lévő zsidókat, az első csoport az „*idegen csavargók*” voltak, akiket kivétel nélkül a „*gonosz*” jelzővel illették.<sup>94</sup>

Előnyösebb helyet foglaltak el a második csoportba sorolt zsidók - korabeli kifejezéssel élve a „*minden gonoszság nélkül lakozó*”-k, akik Kecskemét városában egy-két napig kereskedhettek. Ezen kereskedők a vásárok idején érkezhettek a városba és legkésőbb a vásár befejezését követő három napban el is kellett vonulniuk.<sup>95</sup>

A fejlődő juh- és birkatenyésztés indokoltta azt, hogy az eddigi szigorú törvényeken némiképp enyhítsen a város. Azért, hogy a lakosok könnyebben eladhassák a megnövekedett mennyiségű nyersbőrt, a városi tanács kizárólag négy óbudai zsidónak adott engedélyt arra, hogy e célból állandóan a városban tartózkodhassanak. Ők képezték a harmadik csoportot, ők foglalták el a legkedvezőbb helyet a városi előljárásság által felállított ranglétrán. Erre utal az, hogy őket név szerint is ismerjük: Hersli Bernát, Lebel Márk, Hersli Josep és Mandli Lebel.<sup>96</sup>

Az országos törvényeknek megfelelően azonban még ők sem juthattak a város területén lakás tulajdonjoghoz és boltot sem nyithattak. A megvizsgált szerződésekben csaknem mindenütt megtalálhatóak a városi

<sup>93</sup> Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 12. o.

<sup>94</sup> BKMÖL IV. 1528.e. Az izr. ir. I. 1725. 2. fasc. 12.sz. Uo. sz.n.

E fogalom olvasásakor figyelembe kell venni a XVIII. századi közfelfogást, és előítéletet, mely a zsidók ellen irányult. A társadalom periferiájára szorult zsidó tömegeknek vándorlásaik közepette mindent latba kellett vetniük, hogy boldoguljanak, hiszen nekik még kereskedniük sem volt szabad.

<sup>95</sup> Ö. Kovács József: Zsidók a Duna-Tisza közén Társadalomtörténeti esettanulmányok, XVIII-XIX. század. Kecskeméti Lapok Kft. és a Kecskemét Monográfia Szerkesztősége, Kecskemét, 1996. 38. o. (Továbbiakban: Ö. Kovács)

<sup>96</sup> XVIII. század közepén jelentős fejlődésnek indult juhtenyésztés eredményeként 1746-ban a városi tanács ennek a négy óbudai zsidónak engedélyt adott arra, hogy a nyersbőrök felvásárlása céljából állandóan a városban tartózkodhassanak.

Ö. Kovács. 38. o.



tanács azon kikötései, mely szerint az előnyben részesített zsidókat arra kötelezték, hogy az előző két csoportba sorolt hitsorsosaik jelenlétét és esetleges kereskedelmi tevékenységét késedelem nélkül jelentsék.<sup>97</sup>

A helyzet szigorúságát és specifikusságát jellemzi, hogy ugyanebben az évben október 29-én két alberti zsidó hasonló engedélyért folyamodott, őket azonban elutasították és végérvényesen ki is tiltották a városból, csupán a vásárokon vehettek részt továbbra is a fentebb említett törvények értelmében. Az óbudai zsidók állandó városban tartózkodása azonban hasznosnak bizonyult mind a város, mind saját maguk számára. Ezt bizonyítja, hogy tizenhárom évvel később, 1759-ben már nem ingyen, hanem Kecskemét pénztárába fizetendő 80 forint haszonbér ellenében tarthatták meg kizárólagos engedélyüket. A haszonbér összege a későbbi években növekedett.

Amikor 1773. április másodikán Ábrahám Salamon, Lőrincz Salamon, Fülöp József és Náthán Salamon, négy óbudai zsidó nyerte meg a bérletet három évre, ez az összeg már 150 forintot jelentett évente. Az összeg emelkedése ellenére a körülményeken enyhítettek, a feltételeket pontokba szedték.<sup>98</sup>

1. pont: Fejenként egy legényt és egy inast tarthattak, feleségeiket is magukkal hozhatták, egy szakácsot is foglalkoztathattak, aki a sachteri<sup>99</sup> teendőket is ellátta, s még egy zsidó származású ember a családon kívül is velük maradhatott, de nem növelhették a kis közösségük létszámát. A csapongó, kóborló zsidókra pedig szorgalmasan vigyázniuk kellett.

2. pont: Minden vásárkor megengedték a pest megyei zsidóknak, hogy

<sup>97</sup> Így történt ez 1746-ban is. A kedvezményezett négy óbudai kereskedő figyelemmel kísérte „az állandó gonoszságaik” miatt kirekesztett jövő-menő zsidókat. Ha nem zsidó, vagy tolerált zsidó, nem tolerált zsidót szállásolt el, akkor a szállásadónak 12 Ft-ot kellett fizetnie, az elszállásolt zsidót pedig 12, illetve 24 pálcára ítélték.

Ö. Kovács: 52. o.

<sup>98</sup> Lb.: Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 13-14. o. (Az eredeti oklevél nem elérhető.)

<sup>99</sup> A zsidóság vallási törvényei szerint a rituális metszést, az állatok levágását végző képzett metsző. Kisebb hitközségekben előfordulhatott, hogy a sachter az előimádkozói és a templomszolga feladatait is elláthatta, sőt, nemegyszer előfordult, hogy maga a rabbi volt egyben a sachter is. שלחן ערוך יורה דעה הלכות ת שחיטה Printed in Israel, 2005.



áruljanak bőrt, akik ennek fejében 15 forintot voltak kötelesek fizetni.

3. pont: Kóser bort tarthattak, de csak zsidók számára árusíthatták, ha keresztényeknek adták el, büntetést kellett fizetniük.

4. pont: A titokban bejáró, marhabőröket behozó zsidókat a városi tanács három forintra büntette.

Minden nehézség ellenére a zsidóknak sikerült letelepedniük Kecskeméten, melyre az is bizonyíték, hogy 1774-ben izraelita temetőt nyitottak. A temető a mostani vasútállomás közelében lévő volt KTE sportpálya területén helyezkedett el. Ez a 24 négyszögölnyi terület, amely az akkori Kőrösi-kapu mellett kapott helyet, közvetlen szomszédságban állt a reformátusok temetkezési helyével, csupán egy árok választotta el őket. Ezt az árkot idővel be akarták temetni, helyére pedig egy kerítést felhúzni. Ennek megvalósítására vélhetőleg nem került sor, az árok maradt az egyetlen válaszfal egészen a temető bezárásáig, 1879-ig. Ekkor a sírköveket átszállították a nagyobb, Budai úti zsidó temetőbe, de a halottakat vallási okok miatt nem hantolták ki.<sup>100</sup>

#### **IV.2. A betelepülő zsidóság**

A betelepülő zsidók számának növekedésével párhuzamosan nőtt a szűcsök, vargák, szíjgyártók ellenkezése velük szemben. Az 1777-es, május 5-i úriszéki tárgyaláson azonban úgy döntöttek a város bírái, hogy a zsidók továbbra is szabadon vásárolhatnak bőrt a korábbi feltételek szerint. Indoklásul azt hozták fel, hogy a helyi szűcsök nem voltak képesek ellátni „a magyar öltözetekhez” szükséges különböző nemesszőrmék előállítását.<sup>101</sup> A nem szűnő elégedetlenkedés következtében ennek ellenére 1777. május 30-án nyolc pontból álló új

---

<sup>100</sup> BKMÖL XIV. 8; Balla-jegyz. 1.k. Református Egyház Könyvtára, Kecskemét, kelt. nélk. XVIII-XIX. század fordulóján, vegyes ir. 3. 86. 1.sz.. 370. o.

<sup>101</sup> BKMÖL IV. 1517.a. Úriszéki jkv. 1777. máj. 5. 218. o.

szabályrendelet lépett életbe, mely a következőket tartalmazta:<sup>102</sup>

- Kizárólag a Pest vármegyebeliek vásárolhatnak és árulhatnak minden díj nélkül.
- A Kecskeméten előjogokat élvező zsidók oly módon felügyeljék a vásárra bejövő sorstársaikat, hogy megvizsgálásra jelentsék be őket, és erről pecsétet kapjanak.
- Egész évben összesen húsz héten keresztül kereskedhetnek a városban a pecséttel rendelkező zsidók.
- Az állandó tartózkodási engedéllyel rendelkezők csak két szállást tarthatnak fenn, de feleségeik és cselédjeik állandóan nem lakhatnak velük.
- A konyha és a kóser bor kezelésére egy férfit és egy nőt alkalmazhatnak, és számukra fent tarthatnak egy harmadik szállást.
- Ezen három szálláson kívül nem lehetnek a városban, csak és kizárólag a vásárok és az engedélyezett hetek időtartama alatt.
- Minden helybéli és akármiféle bőrökkel kereskedő kalmár, vagy mesterember minden időben díj nélkül vásárolhat.
- Az itt maradó és a régi szerződésben megnevezett zsidók az itt lakásból, kereskedésből, kóserbor és konyhatartásból származó haszonbért évenként a városnak fizessék meg.

Ezzel a rendelettel azonban a helyi kereskedők nem elégedtek meg és panaszukkal a királyhoz fordultak. Ennek eredményeként a magyar királyi helytartótanácsnak 1778. január 13-án kelt<sup>103</sup> iratában a kecskeméti zsidóknak a nyersbőrvásárlást továbbra is megengedték, de a város „rendes” lakosainak elővételi jogot adtak.

1782. április 19-én<sup>104</sup> a tanács a zsidók bérletét három évre megújította 100 forint évenkénti haszonbér mellett, különböző megszorításokkal,

---

<sup>102</sup> Lb.: Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 15-16. o.

<sup>103</sup> BKMÖL-Kecskemét IV/1517/a Úriszéki jkv. 1777. május 5.

<sup>104</sup> BKMÖL-Kecskemét IV/1528/e Az izraelita iratok. I.

mint például a négy országos vásár idején kívül se szakácsot nem tarthatnak, se kóserbort nem mérhetnek, ha azonban megteszik, kétszeres büntetés terheli őket, mint illegális kocsmárosokat. Nem sokkal ezután, az akadályoztatások ellenére öfelsége megengedte, hogy a Pest vármegyei zsidók a vármegyében és a Jász és Kun kerületekben folyamatosan kereskedhettek, és ezt az 1784. évi szeptember 13-án kelt 21532. sz. helytartó tanácsi rendeletben kihirdette.

1791. augusztus 26-án újabb hároméves szerződést kötött a város a kiváltságos zsidókkal, még mindig szigorú feltételek mellett.<sup>105</sup>

1794-ben a város nagyobb részében tűzvész pusztított, amely visszavetette a kereskedelmi tevékenységet és ezért a következő két évben nem került sor szerződés megkötésére.<sup>106</sup> 1796. augusztus 26-án Schönberger Salamon és Schweiger József Filep kérésére megújították az 1791. évi szerződést még több megszorítással, miszerint a bírói engedély nélkül bevándorolt idegen zsidóért, ha nem jelentik, 24 forint bírságot kötelesek fizetni és a bérlőkön kívül kóserbort mérő vagy konyhát tartó zsidók pedig 12 forint büntetést kapnak.<sup>107</sup>

1799-ben lejáró szerződés meghosszabbítását elutasította a tanács és az újonnan színre lépett Schweiger Salamonnak, Schweiger Mártonnak és rokonuknak, Mójzes Ferencnek szavazott bizalmat.<sup>108</sup> Ők hároméves egyezséget kötöttek és évente 300 Ft-ot fizettek be a város kasszájába. A Schweiger család ekkor alapozta meg későbbi jelentős befolyását, amely kiterjedt a hitközségi élet szervezésére is.<sup>109</sup>

<sup>105</sup> Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 16. o.

<sup>106</sup> Az 1794. évi július 10-i tűz alkalmával 913 ház és húsz malom teljesen leégett a városban. A károsodott zsidók neveit is összeírták, mely összeírás szerint a „kompániának” hét háza rongálódott meg, 1943 forint értékben. A hitelezők állandó sürgetését sem tudták elhárítani: tartozásaik összege 7151 forint volt, és hiába kérték ennek hét év alatti törlesztését. A csőd rövidesen bekövetkezett. BKMÖL IV. 1504. h. Városi hirdetések, 1808. ápr.3.; iv. 1504y. Vegyes ir. 1794. sz. nélk.; IV. 1504. g. Kérelmek, 1795-1796. 120 sz.

<sup>107</sup> Lb.: Hornyik: A kecskeméti zsidók története 16-18. o.

<sup>108</sup> Lb.: BKMÖL IV. 1528. c. Hornyik jkv-i másolatai 1796. aug. 26. 86. o.; 1799. december 3. 252-253. o.

<sup>109</sup> BKMÖL IV. 1528. c. Az izr. ir. 1799. évi egyezés sz. n.

### IV.3. A hazatalálás

E szerződés is a régiek mintájára készült, de ismét tartalmazott jelentős szigorításokat, mint például:

- Házas zsidó alkalmazottat nem fogadhattak fel munkálatra, és nem engedhették meg, hogy más zsidó megházasodjon.
- Bormérés vagy konyhatartás miatt nem volt szabad idegent hozni, erre csak a már bent lévők közül választhattak.
- Egy sachternél és egy rabbinál többet nem tarthattak, kötelesek voltak olyan sachtert fogadni, aki mindenki számára dolgozik és a rabbinak tanítónak is kellett lennie egy személyben.
- Nem szabad senkinek házat vásárolni, pénzvesztés terhe mellett.

Az 1791/1. törvény jótékonyága alá tartozók az ún. 'megtűrtek'-en kívül minden más zsidó kilakoltatását segíteniük kellett; ideértvén a sachtert és a rabbit is.

Ekkor érkezhetett a városba a Schweiger család hívására egy rabbi, aki egyben sachter is volt. A rabbi köteles volt tanítói feladatokat is ellátni, ezért is engedélyezte letelepedését a tanács. A rabbi azonban nem volt megelégedve feladataival és ellátásával, ezért még ez évben Gyöngyösre akart távozni, de előtte 11 évnnyi bérét kérte, hogy fizessék ki. Minden vásárkor ő főzött a helyi zsidóknak, de pénzkereseti lehetőségeit egy idő után megvonták, mivel egy másik személyt fogadtak fel a sachteri feladatok ellátására. A rabbinak ilyenformán más tevékenység után kellett néznie.

Az igen viszontagságos körülmények és a folyamatos szankciók ellenére 1801-ben<sup>110</sup> már saját bírót választottak a kecskeméti zsidók.

---

<sup>110</sup> BKMÖL-Kecskemét IV/1528/c Az izraelita iratok I. 1801. január 12. sz. n.

Ezt a lépést a tanács a szervezkedés első jelének tartotta, és ezért erősen ellenezte, és szerződésükre hivatkozva megszüntette.<sup>111</sup>

1804. február 27-én ismét szigorításokkal nehezített új szerződést kötött Schweiger Salamon és Márton a várossal; a bérleti díjat 325Ft-ban határozták meg.

Az újabb megszorítások a következők:

- Csak a vármegye által összeírt zsidók tartózkodhatnak a városban.
- A zsidók továbbra is csak nyersbőrrel és gyapjúval kereskedhettek.
- A Schweiger testvérpáron kívül senki sem tarthatott legényt, és ők is csak nőtleneket, mivel a szerződés célja csupán a kereskedés engedélyezése, nem pedig a benépesítés, épp ezért még az 1-es pont szerint megtűrt zsidóknak sem szabad megházasodni, vagy feleséget hozni, és bírói engedély nélkül nem tarthatnak lakodalmat a városban.
- Házalni nem szabad sem a vidékieknek, sem a megtűrteknek; portékájukat csak a meghatározott időben árulhatták a piacon.
- Az engedély nélkül itt tartózkodó zsidókat 25 pálca büntetés terhe mellett a bérlők feljelenteni kötelesek.
- A gyermekeik tanítására csak olyan sachtert fogadhatnak, aki tanításra is alkalmas lehet, vagy a kormányhatósági rendeletek szerint katolikus iskolába kell járassák őket.
- A bérlők az ideérkező zsidóért felelősséggel tartoznak; ha valaki miattuk kárt szenved, a bérlők kötelesek azt megtéríteni.<sup>112</sup>

A szerződés érvényre jutásának bizonyítékeként az összes, évek óta a városban bujkáló, illegális zsidót kiűzték, ezek után Pest vármegye is jóváhagyta a kecskeméti tanács döntését.

---

<sup>111</sup> Lb.: Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 18-19. o

<sup>112</sup> Lb.: Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 19-20. o

Néhányan a kiűzöttek közül megpróbáltak visszajutni a városba, de 1806-ban újra eltávolították őket, és ugyanezen évben a városi tanács adózási kötelezettség alá vonta az addigra már néhány családnnyira növekedett türelmezett zsidókat.

Az eddigi intézkedések mégsem érték el a kívánt célt, ezért 1808-ban a városi tanács összeíratta a Kecskeméten tartózkodó türelmezett zsidókat, és családonként négy forintnyi adót vetett ki rájuk.

1810-ben a városi tanács felügyeletének gyakorlása végett az egyik tanácsnokot hatósági biztosnak rendelte ki, és az egész zsidóságot a felügyelete alá helyezte.<sup>113</sup>

A hatósági biztos által felügyelt újabb, 1811. évi összeíráskor kiderült, hogy a zsidók száma ismét növekedett a kitiltások ellenére, ezért a tanács egyszerre behívta mind a bérlőket, a megtűrt zsidókat, az illegálisan a városban tartózkodókat és a számukra lakhatást biztosító rendes helyi lakosokat, és határozottan felszólította őket a törvények betartására. A bérlőket szigorúbb ellenőrzésre készítették, a rendes lakosokat pénzbírsággal sújtották, a nem tűrt zsidók pedig testi fenyegetést kaptak és „*eltakarodásra*” szólították föl őket.<sup>114</sup>

A kívánt eredmény ismét elmaradt, és a türelmezett zsidók kétségbeesésükben maguk fordultak a tanácshoz, hogy többé ne érhesse őket kár a nem tűrt zsidók jelenléte miatt.

Akkor a tanács újból biztosokat rendelt ki a zsidók összeírására, de már egy jegyző is csatlakozott hozzájuk, így e háromtagú bizottság feladata kibővült a beköltözés körülményeinek kivizsgálására és a személyek státuszának ellenőrzésére.

Az összeírás alapján a tanács a zsidókat két rendbe osztotta:

---

<sup>113</sup> Lb.: Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 19-20. o

<sup>114</sup> BKMÖL IV. 1528. c. Az izr. ir. 1811. E felmérés szerint ekkor összesen 39 családfőt (kb. 135 fő) írtak össze; ez az adat nem vonatkozhat, mivel a feleségeket nem minden esetben tüntették fel.

1. Az első rendbeliek voltak, akik az 1791. évi 38. törvény keletkezésének idején már a városban laktak, vagy azt követően különleges engedéllyel letelepedtek. Ők maradhattak meg továbbra is türelmezettnek.
2. A második rendbe soroltak, tehát akik nem feleltek meg a fentebb említett követelményeknek, büntetés terhe mellett Szent György napjáig, azaz április 24-ig el kellett hagyniuk a várost.

Hogy ezen intézkedések ezúttal valóban érvényre juthassanak, a tanács három pontból álló szabályt alkotott:

1. Azok a zsidó családok, akiknek a városban tartózkodás megengedett, rendelkezniük kell egy bírói aláírással és pecséttel ellátott igazolvánnyal. Amennyiben ilyen igazolvány nincs, a zsidót nem lehet befogadni, ha ez mégis megtörténik, a befogadó 12 forint büntetésre, a zsidó pedig 12 pálcára ítéltetik.
2. Ha egy türelmezett zsidó a megengedett időnél tovább tart a házában egy illegálisan itt tartózkodó másik zsidót, 24 pálcára ítéltetik.
3. A házaló zsidókat sem a lakosok, sem a türelmezettek bírói engedély nélkül, vagy a megengedett időn túl ne merjék maguknál elszállásolni, különben a keresztény lakosok 12 forintra, a zsidó lakosok 12 pálcára ítéltetnek.<sup>115</sup>

Ezekből a törvényekből kiderül, hogy aki jó keresztény módjára gyakorolta a felebaráti szeretetet, és bérleti díj ellenében ugyan, de befogadta az ún. „lappangó” zsidókat, ezért anyagi kárt szenvedett, ha ugyanezt egy zsidó tette, őt emberi méltóságában sértették. Az emberség, a kényszerűség és az állhatatosság azonban meghozta gyümölcsét, mert a kecskeméti zsidók száma mindezek dacára növekedett. Az elkövetkező 8-9 évben a zsidók helyzetében érdemleges

---

<sup>115</sup> BKMÖL IV. 1504. b. Közig. ir. 1821. 37. sz.

változás nem következett be, de a folyamatos beszivárgások úgyszintén nem szüneteltek.<sup>116</sup>

#### **IV.4. A reformkor szociáltörténeti hatásai**

A megpróbáltatások 1820-ban enyhültek, amikor az üldözött, de még inkább a kitiltott zsidók, herceg Koháry Ferenc főkancellárhoz, a város földesurához fordultak.<sup>117</sup> Ekkor kérvényezték, hogy a városban maradhassanak, amely kérelem ily módon sikerrel járt. Az 'úri-szék' és a város között olyan megállapodás született, miszerint a Kecskemét számára hasznos zsidók kitiltását megszüntetik a kereskedés felvirágoztatásának érdekében. Ezen három pontból álló előterjesztés az 1820. november 8-án megtartott ülésen a következőket tartalmazta:

A zsidókat osztályozzák három rendbe az alábbiak szerint:

1. Az első osztályba tartoznak az 1791. előtt már itt tartózkodó zsidók, helyzetük a továbbiakban nem lehet kérdés tárgya.
2. A második osztályba tartoznak azok, akik az elmúlt időkben, valamilyen úton-módon türelmezést nyertek.
3. A harmadik osztályt az azóta is illegálisan a városban tartózkodó zsidók képezik, őket alapos vizsgálatra ítélték, ha a város számára hasznosnak bizonyultak, maradhattak, ha nem, végleg el kellett hagyniuk Kecskemétet.

Ismét összeírták a városban található összes zsidót, amely alapján a kecskeméti zsidóság létszáma a következőképp alakult 1820. december 4-én:

- Összes létszám: 243
- Családok száma: 55
- Ezek közül nők: 43

---

<sup>116</sup> Lb.: Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 21-22. o.

<sup>117</sup> A zsidók földesúri támogatást élvező helyzete országosan megfigyelhető jelenség volt. BKMÖL-Kecskemét IV/1504/b Közigazgatási iratok 1821. 37. sz.



- Özvegy: 6
- Nőtlen: 6
- Férfi: 119
- Nő: 124
- Gyermek száma: 145
- A Kecskeméten született családfők száma: 22

Ezen családok közül csupán kilencnek kellett elhagynia a várost, a többiek pecsétetes írott engedélyt kényszerültek kiváltani, amivel önmagukat igazolhatták, és ilyenformán türelmezettnek minősítették.<sup>118</sup>

E határozat után a zsidókat felmentették a „*lappangók*” felügyelete alól, és egy ún. zsidó bírót neveztek ki erre a feladatra. Az adózási törvényeket is módosították, a következőképpen: a türelmi díj tekintetében fejadót ill. személyadót nem kellett fizetniük, igás állataik után azonban országos adót igen, ám ezen túl nem egymás között kellett ezt rendezniük, hanem a városi számvevő hivatal által.<sup>119</sup>

A türelmezés jótékonyágából az elkövetkező húsz évben több család is letelepedési engedélyt kapott, csak kevesek kényszerültek távozásra; őket általában „*rovott*”-nak, vagy „*életmód nélküliek*”-nek titulálták.<sup>120</sup>

Majd egy évszázadnyi viszontagság, és megaláztatás után végre békésebb napok köszöntöttek az ekkorra már virágzásnak indult kecskeméti zsidó közösség számára.<sup>121</sup>

A társadalmi fejlődés következtében a zsidók is egyre feljebb kerülhettek a ranglétrán, amelyet nagyban segített, hogy a folyamatosan rivális görög kereskedők 1790. óta Kecskemét város teljes jogú polgárai voltak. 1823-ban az 1721. évi szerződésükben

---

<sup>118</sup> Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 25. o.

<sup>119</sup> Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 27. o.

<sup>120</sup> Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 27. o.

<sup>121</sup> Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 27. o.

meghatározott évi bérleti díjuk alól is felmentették őket.<sup>122</sup> Így csak a rendes adójukat kellett befizetni, ezáltal új területekre léphettek, és szabadabbá vált számukra a kereskedés. A „*türelmezett*” zsidók teljes jogú polgárnak nem számítottak, de a városi tanács engedélyével üzletet nyithattak.

A határozat alapján 1823-ban Schwarz László Hajagos József házában boltot nyithatott, 40 forint éves bérleti díj fejében.

A későbbiekben Hacker Izraellel és Schwarz Lászlóval újfent szerződést kötöttek, Schweiger Mártonné kérelmét azonban felfüggesztették.<sup>123</sup>

Újabb előrelépést jelentett mind Kecskeméten, mind az egész országban élő zsidóknak, hogy 1840-ben engedélyt kaptak, hogy bizonyos feltételek mellett gyárat alapítsanak, szabadon kereskedjenek és mesterséget űzhessenek.

A kereskedés mellett a kecskeméti zsidók három üzletágban képviseltették magukat: ablaküvegezőként, pipakupak-készítőként és szobafestőként.

A fentebb említett törvény korlátlan iparjogot biztosított számukra tehát, ezáltal céhes mesterségek tanulására is lehetőségük nyílt.<sup>124</sup>

Mivel a helyi céhek teljes jogú tagként őket nem vették be, de mégis tisztázni szerették volna helyzetüket, 1846. december 4-én két szobafestő, két tímár, két piparezező, két kalapos, egy bádogos, egy

---

<sup>122</sup> A görögök bevándorlása Kecskemétre 1690 körül kezdődött. 1721. évi szerződésük volt tevékenységük és Kecskeméten tartózkodásuk meghatározó, írásba foglalt szabályozója. Lb.:Petri Edit: A kecskeméti görög kereskedők története a XVIII. Században. Cumania Kiadó, Kecskemét, 1975. 17-72. o.

<sup>123</sup> 1811. ápr. 20-án ennek a Schwarz Lászlónak engedte meg először a tanács, hogy a heti vásáron árusíthasson, és ezt a lépést a görögök már akkor is sérelmezték.

Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 29. o.

<sup>124</sup>1840-ben Csillag Márton egy vagyonos kecskeméti izraelita József fiát tímárnak szeretne volna tanítani. A tímár céh azonban elutasította, arra hivatkozva, hogy csak törvényesen bevett vallásúakat engedhet mesterinasul felvenni. Pest megye közgyűlése azonban utasította a céhet Csillag József inasul fogadására, mivel a zsidókat törvény nem korlátozta abban, hogy gyermekeiket keresztény mesteremberek szárnyai alatt képezhessék. A korlátozás csupán arra terjedt ki, hogy mesterségüket csak saját vallásbeli inasokkal űzhették.

Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 30. o.

szűcs, egy cipész, egy üveges, tehát 14 zsidó iparos kézműves izraelita társaik nevében, egy 19 pontban szerkesztett folyamodványt nyújtott be a városi tanácshoz jóváhagyásra, melyben szabályaikat fektették le. 1847. január 4-én ezt a tanács elfogadta, és megerősítésre Pest megyéhez küldte az iratot. A későbbi országos zavargások és a forradalom miatt azonban további sorsa nem ismeretes, visszaérkezésére bizonyíték nincs.<sup>125</sup>

Az 1746-ban beengedett négy izraelitának a hatályos törvények szerint tilos volt a birtokszerzés, és csak meghatározott számú házat bérelhettek.<sup>126</sup>

A zsidók azonban mindig is törekedtek arra, hogy saját ingatlanhoz juthassanak. Legelőször Náthán Salamon kérvényezett házvásárlási jogot, feddhetetlen múltjára és pénzforgalmára hivatkozva 1787-ben, de ezen kérését a tanács elutasította.

Pénzvesztés terhe mellett tilos volt a zsidóknak helyi lakosoktól házat, zálogot, vagy bárminemű örökséget szerezni. 1810-ben<sup>127</sup> Schweiger Márton és Salamon nevére próbálták megvenni azt az épületet, amelyet imaházként használtak, de a bővülő zsidóságra hivatkozva zsinagógává óhajtották alakítani. Rendkívül kedvezőtlenül fogadta a tanács kérelmüket, s nem csak elutasította, de biztosította őket arról, hogy sosem juthatnak örökös birtokhoz.<sup>128</sup>

Ezzel a döntéssel mit sem törődve 1817-ben a városi előljáróságot meghívták az épülő zsinagógájuk alapkőletételére, de a tanács ezen megrökönyödve arról érdeklődött, hogy mi jogon szándékoznak egy olyan birtokon építkezni, ami nem lehet az övék? Amikor iratokkal

<sup>125</sup> A zsidó mesterek valójában céh elállítására kérték az engedélyt. Erre bizonyítékkul szolgál egy korabeli tanácsi vélemény is: „Egyébiránt ezen Társulatot némely tekintetben úgy is lehet tekinteni, mint céhet...Lehet úgy is, mint csak egyszerű, és Jóltevő Társulatot;” BKMÖL IV. 1504. b. 1847. 13. sz. Az önálló céhszervezet alapítására máshol is kísérletet tettek a zsidó iparosok, de egyetlen zsidó céh sem kapott királyi privilégiumot az országban. Dóka Klára: A pest-budai céhes ipar válsága (1840-1842) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 122. o.

<sup>126</sup> BKMÖL-Kecskemét IV/1528/e (Kecskemét város és a különböző felekezetek közötti viszonyra vonatkozó iratok gyűjteménye – Az izraelita iratok) I. 1725. 2. fasc. sz. n.

<sup>127</sup> BKMÖL-Kecskemét IV/1504/g Kérelmek, 1814. XIII. fasc. 83. sz.

<sup>128</sup> Lb.: Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 31-32. o.

igazolták, hogy a birtok az ő tulajdonukban van, a város az addig kifizetett 2100 forintot vissza kívánta fizetni a zsidó közösségnek, és az építkezést betiltották.

Ennek ellenére újabb kérvényt nyújtottak be, amelyben arra hivatkoztak, hogy az adott birtokon imaház, iskolát, a rabbi szállását és a vallás gyakorlására alkalmas helyet építenének, s a telek használatát kérték, úgy, hogy a birtok a város tulajdonában maradjon. Ilyenformán használati engedélyt kaptak a következő feltételek mellett:<sup>129</sup>

- A zsidó közösség a telekért addig kifizetett összeget vissza nem kapja.
- A két szóban forgó telek tulajdonjoga Kecskemét városát illeti.
- A zsidó közösség a városnak évenként „öt körmöczi aranyakat” fizet.
- A telken zsinagógát építhet, és I. tiszteletet gyakorolhat.
- Ezen egyesség érvényessége addig tart, amíg a telken zsinagóga van, és rendeltetésének megfelelően használják. Amint ez megszűnik, a város visszafizeti a beruházott 843 Ft-ot és a birtokkal szabadon rendelkezhet.
- Zsinagógán, iskolán, a rabbi szállásán, illetve a vallás gyakorlására alkalmas intézményen kívül mást nem építhetnek.

Az építkezést folytathatták, és 1845-ig minden évben befizették a szerződésben foglalt aranyat. Ekkor adómentességhez folyamodtak az 1840-ben<sup>130</sup> megfogalmazott 29. törvényre<sup>131</sup> hivatkozva.<sup>132</sup> Felmentést

<sup>129</sup> Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 32. o

<sup>130</sup> Klauber János: A kecskeméti iskola történetéhez. Bp. 1893. 3-5. o. ill. BKMÖL-Kecskemét IV/1908 Elegyes iratok 602. sz.

<sup>131</sup> <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5225> (letöltés ideje: 2010-11-15) ill. In.: Pajkossy Gábor (szerk.): Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény. Osiris. Budapest, 2003. 142-143. o.

<sup>132</sup> Lb.: Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 32-34. o.

nyertek, sőt, az iskolai épületek szaporítása miatt egy újabb szomszédos telket is megvásárolhattak.

1821-ben már nem csak vallási célból vásárolhattak telket, hiszen ekkor – 1821. augusztus 13-án - Schweiger Márton olajmalom építésére kapott engedélyt. Ez az olajmalom innentől kezdve rokoni ágon öröklődhetett, így az izraeliták birtokában maradt.<sup>133</sup>

Ezen az eseten felbuzdulva egyre több izraelita folyamodott ingatlan vásárlásához, melyet vagyoni helyzetük indokoltta tett, és amennyiben a városnak megfelelő értékben biztosítottak haszonbért, illetve a múltjuk feddhetetlen volt, a jogokat meg is kapták.

Az 1840-ben megfogalmazott törvények még könnyebben elérhetővé tették a zsidók számára a birtokszerzést. Ezen törvényekből kifolyólag a birtokszerzési jog megadása nem a városi tanács hatáskörébe tartozott, aminek hatására többek között Csillag Márton, Milhoffer István, Hellsinger Móricz és Simon, Schweiger József és Salamon különböző okokból ingatlant vásárolt Kecskeméten.<sup>134</sup>

<sup>133</sup> BKMÖL-Kecskemét IV/1504/y Vegyes iratok. 1841. 74. sz. 1844. 40. sz.; IV/1528/c Az izraelita iratok 1823

<sup>134</sup> Hornyik János több birtokszerzési esetet is részletesen ismertet a fentebb említett művében, melyből érdemesnek tartom megemlíteni Schweiger Márton esetét, amely 1820-ban történt, amikor is a tanács olajsütőmalom építésére alkalmas telek vásárlási engedélyt adta meg az alábbi feltételek mellett:

*„1. Minthogy ezen olajmalom felállítása a helybeni lakosság közhaszna tekintetéből engedélyeztetik, sohasem lesz szabad Schweiger Mártonnak, vagy maradékának azt semmiféle más malommá átalakítani, annak tökéletes elkészítésére pedig másfél év engedtetik azon nyilvános feltétel alatt, hogyha ez idő alatt az olajmalom minden kellékeivel együtt közhasználatra készen nem állana, minden kedvezés megszüntetésével azt továbbépíteni szabad nem lesz, hanem addig tett építkezését a város törvényes becsárban magának fogja megtartani.*

*2. Ha az építető, vagy maradékai ezen olajmalmot eladni szándékoznak, bármely vidékiek kirekesztésével azt csak helybeni lakosnak s a városi tanács előtt teendő jelentés s azt követő engedelem mellett lesz szabad eladniok.*

*3. Minthogy az országos törvény minden ingatlan birtok megszerzéséből a zsidókat kirekeszti, s az olajmalom fundusának tulajdoni joggal való birtokosának, Schweiger Márton nem tekintethetik, annak teljességgel nem is tekintetik, hanem a birtok a várost fogja illetni, ő pedig azt csak mint árendás használandja, és miután előre 20 évi árenda fejében a város pénztárába 1320 fríkat befizetett, ezen összeget a legelsőben megállapított, igen terhes feltételek enyhítéséért önként benhagyta, azon összeg neki e többé soha vissza nem fizettetik, s azon fölül még 1820. évi November 1. napjától számítva, mint árendás, azon fundustól évenként 5 species aranyakat tartozik árenda fejében fizetni, azon ez olajmalmot másnak eladnák, vagy az ő megfogyatkozása miatt az más akarki birtokába jutna, ezen következő birtokos is a malom fundusától évenként az 5 arany haszonbért tartozand megfizetni. (sic)”*

Lb.: Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 34-35. o.

Egy utolsó kísérletet tett a tanács arra, hogy valamiképp visszaszorítsa az izraeliták rohamosan növekedő ingatlanszerzését, de a haladó korszellemnek megfelelően ez megghiúsult, többek közt arra hivatkozva, hogy ha a módos izraeliták házat szerezhettek, azzal a város csak nyer, mert ha a romos épületeket nem csak biztonsági szempontokból, de „*az izletesség irányában is fogják ekészíttetni*”, kedvező hatással lehetnek a kereskedelemre, és ezáltal emelkedik a helyi házak értéke.<sup>135</sup>

A tanács a következő feltételekkel adott házszerezési engedélyt:

- A már házzal rendelkező izraeliták a házukat megtarthatják, sőt saját nevükre is vehetik, de a jövőben csak az vásárolhat ingatlant, aki évek óta a városban tartózkodik, jó erkölcsű és a város számára hasznos üzletet folytat.
- Mindazok, akik már eddig is házzal rendelkeztek, s mindazok, akik ezután kapnak erre jogot, a ház értékének egy százalékát fizessék be a város pénztárába.

A házbirtoklási jogot a tanács még mindig óvatosan kezelte, majd az 1848-49-es szabadságharc alatt az ügy se előre, se hátra nem mozdult.<sup>136</sup>

#### **IV.5. A szabadságharc hatásai**

Mint szerte az országban, vélhetően a kecskeméti zsidók is lelkesen üdvözölték a 1848. márciusi forradalmat.<sup>137</sup> Örömük azonban nem lehetett teljes, hiszen hamar eljutott hozzájuk is a forradalom tisztaságát beszennyező, az országban több helyen is fellángolt antiszemita megnyilvánulások híre.<sup>138</sup>

Az anyagilag egyre gyarapodó, és mesterségek elsajátításában ekkorra már nagyobb szerepet vállaló zsidókra a negyvenes években kétféle

<sup>135</sup> Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 41. o. (valószínűleg élő, szóbeli, személyes közlés)

<sup>136</sup> Lb.: Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 41-42. o.

<sup>137</sup> Bernstein Béla: A negyvennyolcas magyar szabadságharc és a zsidók. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 1998. 6. o. (Továbbiakban: Bernstein.)

<sup>138</sup> Lb. Bernstein. 25-26. o.

hozzáállás volt jellemző. Egyrészt a liberális ellenzék azon törekvése, mely nagy hangsúlyt fektetett a zsidók a társadalomba való minél szélesebb körű bevonására, másrészt azonban a pesti sajtóban felbukkant a zsidó, mint a könyörtelen kapitalista figurája. Mivel egyre nagyobb piacot hódított magának a zsidóság azáltal, hogy a kereskedelem szinte csak az ő kezükben összpontosult és lassacskán beszivárogtak, mint 'kontárok' a céhes mesteremberek érdekszférájába is, a vagyoni egyenlőtlenség az antiszemitizmus egy újabb válfaját szülte.<sup>139</sup>

A demagógia akkor is tért hódíthatott magának, hiszen a forradalom lendületét kihasználva a rossz életkörülményeik miatt elégedetlenkedő, elszegényedett tömegek megfelelő célpontra leltek a gazdagodó, értelmiségi zsidókban, őket nevezték ki minden baj forrásának (a zsidó spekuláns veri fel a gabona árát, a zsidó szabó olcsó árai miatt nem tudja jobban megfizetni legényét a céhes mester, stb.)

A forradalom eszméit és a 'szabadságot' sokan anarchiaként értelmezték, és kihasználva a fennálló társadalmi rendszer megingását, saját önző szempontjaikat igyekeztek érvényre juttatni. Amint a történelem során oly sokszor bebizonyosodott, a folyton megújulásra, talpon maradásra, sőt a gátló körülmények ellenére is gyarapodásra képes zsidóság tökéletes és elsőszámú ellenségnek bizonyult.<sup>140</sup>

Öt nappal a pesti forradalom kitörése után, március 20-án Pozsonyban, a főleg német lakosság által felbőszített csőcselék támadt a helyi zsidó lakosokra. A zsidónegyed házait feldúlva, a zsidók üzleteit, lakásait kirabolva és sokukat megverve, egyenesen a városból történő kiűzésüket követelték. A forradalom tisztaságát féltő országgyűlési ifjúság megakadályozta a további atrocitásokat.<sup>141</sup> Ámbár az országgyűlés is felháborodott a történeteken, mégis az elégedetlenkedő polgárság megnyugtató végett a városi törvényjavaslatot aszerint

---

<sup>139</sup>Lb. Bernstein. 27-28. o.

<sup>140</sup>Lb.: Bernstein. 27-28. o.

<sup>141</sup>Lb.: Bernstein. 28-29. o.

módosították, hogy a zsidók továbbra sem kaphattak választójogot, mert nem tartoztak a törvényesen bevett vallások képviselői közé. Az országgyűlés elnézte ezt a jogegyenlőtlenséget, amely határozottan szembeállt a márciusi forradalom eszméivel, a 12 pontban is követelt törvény előtti egyenlőséggel polgári és vallási tekintetben, mert szerették volna elejét venni a további antiszemita rendbontásoknak.<sup>142</sup>

Sajnos ilyen módon törekvésük nem vezetett sikerre, hiszen további zavargások mutatták a nem szűnő ellenségeskedést a zsidókkal szemben. A székesfehérvári városi tanács távozásra kényszerítette a zsidókat április elején. Győrben a diákságnak sikerült megvédenie a zsidók házait a gyújtogatástól, más városokban azonban elszabadult a pokol. Április 23-án Pozsonyban, az országgyűlés feloszlott és ismét teret kapott a zsidóüldözés. Itt és másutt is a katonaságnak és a nemzetőrségnek kellett közbeavatkoznia a zsidók védelmében, de még így sem tudták megakadályozni, hogy több száz zsidó otthon ne váljon a felbőszült csőcselék martalékává, többek közt Vágújhelyen, Kassán, Vácon és Adán. Pozsonyban statáriumot rendeltek el az elszabadult indulatok visszaszorítására.<sup>143</sup>

Pest-Buda sem maradt ki az antiszemita megnyilvánulások áradatából. A polgárság a nemzetőrség szervezésekor már ellenezte zsidók felvételét, de végülis ezt megakadályozni nem tudták, mivel a diákok és a fiatal értelmiségiek bevonták csapataikba a zsidóság képviselőit. A céhlegények mozgalmát viszont sikerült antiszemita tüntetéssé változtatnia a megkeseredett céhmestereknek és a hozzájuk csapódó zugügyvédeknek. A pozsonyihoz hasonló botrányokra szerencsére nem került sor, mivel – kicsit későn ugyan, de – a nemzetőrség és a katonaság közbeavatkozott. A márciusi ifjak azonban elkeserítőnek látták, hogy az alapvető emberi jogokért is harcoló forradalmukat ily módon beszennyezték.<sup>144</sup>

---

<sup>142</sup> Bernstein. 29. o.

<sup>143</sup> Lb.: Bernstein. 30-33. o.

<sup>144</sup> Lb.: Bernstein. 30-53. o.



A történetek hatására az ország vezetése felmentette a zsidókat a nemzetőri szolgálat alól, a vezetőiket pedig 'önként' távozásra bírta. Ezt követte a pesti zsidóság összeírása, amely azt a célt szolgálta volna, hogy kiutasíthassák az erkölcsileg nem megfelelőnek ítélt zsidókat. Az elkeseredett pesti zsidók egy csoportja erre reagálva egy tömeges amerikai kivándorlást előkészítő bizottságot alapított, de terveiket gyakorlati megvalósítás nem követte.<sup>145</sup>

#### **IV.6. A városi zsidóság élete az 1848-as szabadságharc alatt és után**

Kecskemétre mindezekből csak a hírek jutottak el, de ez is elég volt, hogy megrémítse az itteni zsidóságot. Ennek ellenére a kecskeméti zsidókat is összeírták, hogy a nemzetőri szolgálatban a várost védhessék. A nemzetőri feladatokat zsidók is elláthatták az alábbi, 1848. XXII. tc. alapján: „...ezen szolgálatra az illető hatóságok, a kijelölt képességgel ellátottakon kívül azokat is besorozhatják, kik az alkotmányos rendfenntartásban érdekeltetnek vagy ezen kitüntetésre méltónak ítéltetnek, ezen elvek szerint pedig tagadni nem lehet, hogy a helybeli izraeliták között található számos tehetős kereskedők és házbirtokosok a személyi biztosság tekintetében általában a vagyonbátorság szempontjából pedig nagyrészen érdekelve vannak s az 1840:XXIX. törvény értelmében a magyar honi izraeliták valóságos honlakosoknak tekintetnek...ezen közgyűlés a helybeli izraelitákat nemzetőrségi szolgálatra általában kötelezni, s a vagyonképesség alapján alkalmazni is kívánja...”<sup>146</sup>

<sup>145</sup> Lb.: Bernstein. 60-61. o.

<sup>146</sup> Hellsinger Móric kereskedő 21 éves, Hellsinger Sándor 24 éves magyar tímár, Kohn Móric 34 éves kereskedő, Steiner József 40 éves kereskedő, Spitzer Márton 28 éves kereskedő, Valentin Dávid 26 éves kereskedő, Kohut Dávid 34 éves kereskedő, Schweiger Ábrahám 49 éves kereskedő, Politzer Ignác 29 éves kereskedő stb. Nehezen lehet azt elöntení, hogy a listán szereplő személyek valóban elfoglalták helyüket a nemzetőrség berkein belül, vagy csupán összeírták őket. Ellenben arról biztos információval rendelkezünk, hogy Hakker Salamon fiai, a 21 éves Lajos és a 18 éves Ferenc Pesten lettek önkéntesek. BKMÖL IV. 73. sz. 5. tized.

Szabó Márton 30 éves, Kohn László 40éves, Dics Adolf, Steiner Fülöp, Schwarz Móric és Goldberger Gábor 19 éves kereskedő a kecskeméti katonaság sorait erősítette. Steinvart Jakab neve pedig a Pest megyei 16. huszárezred nevére kiállított 111 fős névsorában szerepelt.

BKMÖL IV. 72., 78.sz.; Kiválog. Ir. V.1848. november 9.

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5290> (letöltés ideje: 2010-11-15) ill.

Az 1848-49-es események tehát magukkal ragadták a kecskeméti zsidóság képviselőit. A hazafias érzelmeik által vezérelve, teljes joggal a magyarsághoz tartozónak, izraelita vallású magyarnak érezték magukat, és abban bíztak, hogy a forradalom hatására saját sorsuk, jogállásuk jobbra fordulása is bekövetkezhet. Épp ezért többen önként vállalták a sorsközösséget a magyar nemzettel.

Az 1849-es szabadságharc eseményei után március 4-én kelt Birodalmi Alkotmány<sup>147</sup> 5., 23., 24., 27., 28. paragrafusai szerint a birodalom minden népét, s polgárát egyenjogúsággal ruházta fel, ami mind a vagyonszerzés, mind a foglalkozási szabadságot magában foglalta.<sup>148</sup>

A rendelkezésre álló dokumentumok alapján valószínűsíthető, hogy az 1850-es évek elején egy újabb jelentős mértékű zsidó bevándorlási hullám érte el Kecskemétet. Természetesen a letelepedési engedélyek kiadásánál ismét a haszonelvű szempontok érvényesültek - mint a gyapjú- és terménykereskedelem – a város részéről. 1850-ben 20 pengő forintban határozták meg a türelmezési díj összegét.<sup>149</sup>

Jelentős lépésnek tekinthetjük a zsidók azon folyamodványát, amit 1850. december 30-án nyújtottak be a Városi Tanácshoz. Ebben kérvényezték, hogy magánszerződéseik mellett a tulajdonukban lévő házaikat is a nevükre írástassák. Kérelmüket elutasították, és felsőbb helyre irányították őket. Természetesen ezen kérésnek eleget tettek, és a magyarországi teljhatalmú császári biztos, Bárány Geringer őrnagyméltóságához mentek, aki a „*telkeik átíratása végett könyörgő kecskeméti izraelitáknak*” megadta az engedélyt, hogy a rendes lakosi díj befizetése mellett telket vásárolhatnak, illetve a már meglévő ingatlanjaikat a nevükre vehetik.<sup>150</sup>

---

In.: Pajkossy Gábor (szerk.): Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény. Osiris. Budapest, 2003. 250-253. o.

<sup>147</sup><http://maji.elte.hu/Tanszekek/Maji/Magyar%20JogtorteNET/magyarazatok/olmutzialkotmany.htm> (letöltés ideje: 2010-11-15) ill. Az Olmützi Alkotmány. In.: Pajkossy Gábor (szerk.): Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény. Osiris. Budapest, 2003. 310-323. o.

<sup>148</sup> Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 43. o.

<sup>149</sup> BKMÖL-Kecskemét IV/1504/h Szab. Rend. 1850. 53. o.

<sup>150</sup> Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 43-44. o.

1853. évi október 2-án kelt császári rendelet ismételten hatályba helyezte a régi, 1848. előtt fennállott, az izraeliták birtokkéességét korlátozó szabályokat, miszerint a zsidók nem juthatnak szabadon tulajdonjoghoz.

151

Néhány különleges esettől eltekintve a zsidók nem szerezhettek se szőlőt, se földbirtokot, és akiknek mégis sikerült, saját személyi érdemeik által nyertek kedvező elbírálást, de csak saját, és családjuk „*mulatságára*” használhatták; a szőlő eladása, vagy bárminemű haszonszerzés tilos volt.

1850. és 1851. között az akkori kevésbé szigorú törvények mellett néhányan törvényesen is földhöz jutottak.<sup>152</sup>

Eleinte a kóser bor kimérésén kívül nem lehettek kapcsolatban vendégfogadói üzletekkel, de ahogy enyhültek az erre vonatkozó szabályok, és már árverésen vendégfogadóhoz, ill. kocsmához juthattak, egyre többen választották a vállalkozás e fajtáját a zsidók közül.

Kezdetben a város megegyezés alapján adta ki a vállalkozóknak a mészárszék bérleti jogát, ilyenformán zsidó nem juthatott hozzá. 1831. után árverés útján is hozzáférhetővé váltak a mészárszékek üzemeltetési jogai, így történhetett meg, hogy 1831. november 1-től 1837. október 31-ig Csillag Márton, Fischer Jakab, Kiss Márton és Schwarz Márton kivette 5300 vf. haszonbérben Kecskemét összes mészárszékét.<sup>153</sup>

<sup>151</sup> Groszmann Zsigmond: A magyar zsidók a XIX. század közepén (1849-1870). Történelmi tanulmány. Egyenlőség. Budapest, 1917. 15. o.

<sup>152</sup> Tétélesen kilenc esetet tudunk felsorolni, ami a városi hatóság tudtával történt:

1. Csillag Ignác 1851. január 2-án Csonth Imrénétől vett hat hold örökföldet 360 pfítkon.
2. Hellsinger Móritz 1851. január 11-én a körösi közön lévő károli félé szőlőt, melyet még 1847-óta Horváth Döme úr nevére szerzett.
3. Schweiger József és Salamon testvérek Tasi örökösöktől 1851. január 25-én 73 hold csödöri örökföldet vesznek 7008 pfítkért.
4. Schweiger testvérek 1851. február 17-én Tormássy Páltól csödöri földet vesznek 197 pfítkon.
5. Schweiger testvérek 1851. február 17-én Tormási Sándortól csödöri földet vesznek 80 pfítkért.
6. Schweiger testvérek 1851. február 20-án Molnár Páltól négy hold csödöri földet vesznek 1106 F. 30 krért.
7. Csillag Gábor 1851. február 27-én Sárközy Károlytól árverésen megvett hét hold földet, elcseréli Sárközy János csödöri kilenc és ¼ földjéért 437 pf. toldással.
8. Schwarz Farkas 1851. április 3-án Cseh Sándornétól 1 ½ hold földet vesz 100 pfítkért.
9. Schweiger testvérek 1859. április 9-én Páhan örökösöktől 2 ½ földet vesznek Csödörben 400 vfítkért.

Lb.: Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 43-51. o.

<sup>153</sup> Lb.: Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 52-60. o.

Ettől kezdve mindig található volt a városban izraelita kézen lévő mészárszék, azzal a feltétellel, hogy keresztény legényeket alkalmaznak.<sup>154</sup>

Mint minden lakos, aki nem rendelkezett földbirtokkal, a zsidók sem legeltethették szabadon jószágaikat a közlegelőkön, csak a fejős teheneket hajthatták ki nyomási csordára, ill. a mészárszékeket bérlők legeltethették az élelmezési célból tartott állataikat.<sup>155</sup>

1859-től ismét szabad iparüzési jogot nyertek a zsidók, s 1860-tól pedig olyan felelősségteljes és bizalmat feltételező állást is betölthettek, mint a gyógyszerész. Szabadon látogathatták a bányavárosokat.<sup>156</sup>

Az 1860-as évektől még jelentősebb asszimiláció vette kezdetét a zsidóság soraiban, azonban meglehetősen diszkriminatív jellegű volt sorsuk, mivel polgári jogegyenlőségük kimondása továbbra is váratott magára.<sup>157</sup> Ennek a megkülönböztetésnek az erőteljességét mutatja az is, hogy „*honfi*” és nem „*polgártárs*” megszólítás illette őket. Törvényhatósági tagok lehettek, de képviselőválasztásokon nem rendelkezhetek szavazati joggal.<sup>158</sup>

A zsidóság teljes beilleszkedési törekvése az öltözködésükben is megnyilvánult. Míg az előző évtizedben egymás között jiddisül beszéltek, cilindert és „*Ferenc József-kabát*”-ot viseltek, az 1860-as években a hazafiasságukat demonstrálandó, a népszerű, Kossuthról elnevezett pörgekalapot, a zsinóros attilát, a feszes nadrágot és a „*ránczos*” csizmát kezdték el hordani.<sup>159</sup> Hogy milyen szinten igyekeztek integrálódni a magyar társadalomba, mi sem bizonyítja jobban, mint például az, hogy a

<sup>154</sup> Lb.: Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 61-63. o.

<sup>155</sup> Lb.: Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 64-68. o.

<sup>156</sup> Lb.: Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 52-73. o.

<sup>157</sup> Lb.: Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 68-69. o.

<sup>158</sup> Lb.: Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 71-73. o.

<sup>159</sup> Ö. Kovács. 106. o.

Kecskeméten született Venetianer Lajos<sup>160</sup> bátyja Sándor, református pap lett.<sup>161</sup>

#### IV.7. Az asszimiláció és az integráció

1861. március 15-én rendezett megemlékezésen a város előljárói között Fischmann Simon főrabbi is felszólalhatott, és a zsidó hagyományoktól eltérően magyarul méltatta beszédében az 1848-as forradalom szellemiségét.<sup>162</sup> A viszontagságok utáni békés együttélés jeleit mutatja az is, hogy egy, a zsidó ifjúság számára rendezett bál táncrendjében, a keringő, francianégyes és a polka mellett megjelent a csárdás.<sup>163</sup>

Az asszimilálódó zsidók életének jelentős állomása volt az 1867. évi XVII. törvénycikkely<sup>164</sup>, amely az izraelita lakosokat a törvény előtt egyenlő rangra emelte a keresztény lakosokkal polgári és politikai tekintetben, és a saját kezükbe adta az egyházuk önkormányzatának irányítását, valamint hitközségeiknek rendezését, szervezését. A kormány szükségesnek tartotta, és elrendelte, hogy választott képviselőket küldjenek az országos kongresszusra. A képviselőválasztás napja 1868. november 18-án volt, melyet Kecskeméten, a 'Nádorhoz' címzett vendéglővel kapcsolatban lévő új színházi helyiségben tartottak.<sup>165</sup> A szavazás előtt Gallia Fülöp, izraelita választási elnök szájából hangzott el az alábbiakban szó szerint idézett beszéd: „*Tisztelt polgártársaim! A*

<sup>160</sup> A magyar zsidóság történetéről írt munkáját máig sokan forgatják, de talán kevesebben tudják, hogy Kecskeméten született Venetianer Lajos főrabbi, történész, az Országos Rabbiképző Intézet tanára. Kecskeméti tanulmányai után Budapesten előbb a bölcsészkart, majd a rabbiképzőt végezte el. További fontosabb nevek: Hirsch Mór, Weisz Vilmos, Pollák Salamon és Deutsch Henrik, Berényi Pál, Vámbéry Ármin, Kecskeméti Lipót, Kecskeméti Ármin, Fekete József. A zsidó oktatásügyről. Lb.: Székelyné Kőrösi Ilona: Zsidó iskolaügy Kecskeméten a XIX. században c. művét. In.: Őket siratom én- Zsidóság a Duna-Tisza Közén. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége Közép-Magyarországi Területi Csoportja, Kecskemét, 2004. (Továbbiakban: Székelyné) 27 (esp)

<sup>161</sup> Raj Tamás: Előszó az új kiadáshoz. In: Venetianer Lajos: a magyar zsidóság története. Könyvértékesítő Vállalat, Budapest, 1986. 10. o. (Továbbiakban: Venetianer)

<sup>162</sup> Lb.: Venetianer. 242-312. o.

<sup>163</sup> BKMÖL IV. 1609. b. Közig. ir. 1860. 1277. sz.

<sup>164</sup> <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5318> (letöltés ideje: 2010-11-15) ill. In.: Pajkossy Gábor (szerk.): Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény. Osiris. Budapest, 2003. 495.o.

<sup>165</sup> Lb.: Schweitzer Gábor: Gondolatok a magyarországi zsidóság első emancipációjáról. Egyházak a változó világban. A nemzetközi egyháztörténeti konferencia előadásai. Esztergom, 1991. május 29-31. Szerk.: Bárdos István – Beke Margit. Esztergom, Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata – József Attila Megyei Könyvtár – Egyházak a változó világban c. konferencia Szervezőbizottsága. 59. o. (esp)

magyar zsidóság egész Magyarország, szeretett hazánk széles határaiban, ma egy és ugyanazon időben egy igen nagy és emlékezetre méltó napot ünnepel, egy napot, mely eseménydús következményeivel nemcsak a zsidó nemzet évkönyveiben, hanem hála az égnek és a megváltoztatott időviszonyoknak, Magyarország történetében is örök és kiolthatatlan betűkkel fog egykoron feljegyezve lenni. Ma végre elértük azon napot t. hitrokonaim, melyen egy szabad polgár legszebb jogainak egyikét legelőször élvezhetjük, midőn mi a legszélesebb és legszabadelvűbb alapon nyugvó népválasztás szerint, az ő nagyméltósága a magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter által december 10-re egybehívott országos izraelita gyűléshez követeinket választjuk..... A magyar nemzet 1867-ik évben képviselői által egy népünkön ezer év óta nehezedő igazságtalanságot nagylelkűleg és a legnemesebb módon jóvátett, midőn az országgyűlés egyhangúlag egy rövid törvényben kimondá, miszerint mi azon a földön, melyhez mi már oly régóta, míg a rabszolgabilincsek nehéz nyomása és terhe alatt is oly hű szeretettel ragaszkodtunk, azon országban, melynek szabadságáért és függetlenségéért az 1848-nak harcmezején hitrokonaink közül ezren és ezren elvéreztek, szabad és hasonjogosult polgárok legyünk. Vannak ugyan civilizált államok, hol azon elv "általános emberjog" már évtizedek óta ki van mondva, de ott ez mindenütt csak heves hitrokonaink kedélyét keserítő hosszú harcosodással vívatott ki. Egyetlen egy nemzet sem mondta ki ily szép, nemes, s méltó módon, mint a magyar nemzet. De a magyar kormány nem elégedett meg egyszerűen az egyenjogúsítással. Ezen kormánynak egy tagja - Eötvös József, vallás-és közoktatásügyi miniszter - egy férfi, ki mint emberszerető, mint a zsidó nemzet régi jótevője ismeretes, ki már ezelőtt régen, még a sötét előítéletekkel telt 30-as években nyomozott népünk joga mellett bátran és nyíltan fellépett, e férfi ismerve községek és iskoláink zilált állapotát, meg ezeknek tökéletes és gyökeres orvoslását is feladatául tűzte ki magának, midőn az izraelita kongresszus egybehívása által önmagunkra bízta belügyeinket alkotmányos, szabadelvű és egyszersmind autonómiánkat, az állammal szemben, megőrizendő módon rendezheti, és megállapíthatni. Mutassuk meg tehát a magyar nemzetnek, hogy a bennünk helyezett bizodalomnak meg is tudunk felelni; mutassuk



*meg a művelt Európának, valamint tőlünk távollevő hitrokonainknak, hogy ismerjük a szabad alkotmányos polgárnak jogait és kötelességeit, és hogy a "szabadság, műveltség és előhaladás" vallásunk ezredéves szent dogmaival igen jól összeférnek. Mutassuk meg ezen órában, különösen mi izraelita lakói, ezen csendes és megfontolt higgadtságáról ismeretes városunknak, hogy mi is át vagyunk hatva egy törvényt tisztelő alkotmányos polgár érzelmeitől, mutassuk meg pedig ezt most az által, hogy ezen választást minden túlzott szenvedélyesség nélkül kezdjük....: "Éljen kedves magyar hazánk, melynek hű és hasznos fiai akarunk lenni! (sic)"<sup>166</sup>*

A kongresszuson a kecskeméti zsidókat a választás során Fischman Simon rabbi és Schweiger Márton jelöltek közül az utóbbi képviselte. Ez az a bizonyos 1868-69-es Országos Zsidó Kongresszus, amely két elkülönülő ágazatra, a neológiára és az ortodoxiára osztotta a magyar zsidóságot.<sup>167</sup> Ez még inkább felgyorsítja a kecskeméti zsidók integrálódását a város társadalmi rendszerébe.

A polgárság általánosan üdvözölte a zsidóság magyarosodási törekvéseit, de még mindig lassúnak találta, és az elnyert emancipáció fejében még teljesebb asszimilációt várt el. Ennek adott hangot néhány antiszemita felhangú cikk, amit a sajtóban közöltek le, de azon nyomban meg is jelent, úgymond reflektációként 'A zsidókérdéshez' című alábbi újságcikk, Ifj. Dr. Horváth János jogtörténész tollából. Ebben a cikkében a zsidók szorgalmát, munkához való viszonyát példaként állította az emberek elé, az előítéletet határozottan elutasította, a zsidóság számára pedig a következő tennivalókat nevezte meg: „*Elsősorban utánózni kell nekik a művelt nyugat mózes vallású polgárait, szívvel lélekben egyesülniük kell a nemzettel és magyarokká lenniök.(...) Másodszor az eddigi exclusivitásról le kell mondaniok. De ugyanezen óhajt nyilvánítom a Magyarhon egyéb polgáraihoz. Fájdalmas érzés minden művelt egyénre*

<sup>166</sup> Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 74-76. o.

<sup>167</sup> Lb.: Jakob Katz: A végzetes szakadás. Ortodox és neológ szétválás a magyar zsidóságban: A szakadás eredete, befolyása és következményei. In.: Múlt és Jövő Zsidó Kulturális Folyóirat. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 1991. 1991/1. 49-55. o.

*azon megvetés, mely ma, mint előítélet fönnáll a zsidósággal szemben. ... (sic)”*<sup>168</sup>

Jól példázza a magyar közfelfogást Dr. T. P. cikke, ami az 'Antisemitismus' címet viselte, és amiben a szerző elutasítja a politikai és gazdasági alapokon álló antiszemitizmust. *„Vannak...a zsidóellenesek között olyanok, akik nem tudnak abba belenyugodni, hogy a zsidóság politikai tekintélyben és hatalomban velük osztozkodik, s sehogysem tudnak belenyugodni abba, hogy a politikai rang nemcsak születés által szerezhető meg; sehogysem tudnak belenyugodni abba, hogy a mobil tőke hasznosításával járó foglalkozás nemcsak nyereséges, de a becsült foglalkozások közé emelkedett...”* Ezeket az antiszemitékat gyorsan szétesőknek és háttérbe szorulóknak tartotta, ámde felsorolt egy másik, általa lelkesen támogatott irányzatot: *„...s mely nemzeti és társadalmi szempontból kell ki a zsidóság rossz tulajdonai felett, s amely árnyalat nem emberi jogaitól akarja megfosztani a zsidót, hanem mozgalmat indít meg az iránt, hogy a zsidóság beolvadjon a magyar társadalomba s a nemzettestbe...ez az antisemitismus mindinkább nyíltabb és mindinkább erőteljesebb lesz. Erőteljesebb, mert benne az intelligens magyar társadalom nyilatkozik. ...”* Ennek a felvetésnek az abszurditását jól szemlélteti, hogy a cikk további részében nem másokat, mint magukat a zsidókat szólítja fel ennek az „antisemitismus”-nak a felvállalására: *„És az antisemiták ezen táborába sorakozni kell mind azon zsidóknak, aki magyar s aki a közérzület tudatával bír s aki azzal számolni akar és tud. (sic)”*<sup>169</sup>

A zsidóság természetesen tartózkodással fogadta ezeket a nagymértékű elvárásokat, melynek eredményeképpen a szegényebbek külföldre vándoroltak, míg a tehetősebb, asszimiláltak körében nagymértékű névmagyarosítás is kezdetét vette.<sup>170</sup>

<sup>168</sup> Kecskeméti Lapok. 1882. Júl. 30. (fotókópia, oldalszám megállapíthatatlan)

<sup>169</sup> Kecskeméti Lapok. 1883. Nov. 4. (fotókópia, oldalszám megállapíthatatlan)

<sup>170</sup> Kecskeméti Lapok. 1883. Nov. 4. (fotókópia, oldalszám megállapíthatatlan)



Érdemes megemlíteni egy 1882. októberében lejátszódott esetet, melynek olvasásakor enyhe déjà vu érzés lehet úrrá rajtunk. A korabeli újságcikkek szerint a Beretvás szálló sarkán néhány fiatal, valószínűleg joghallgató, ittas állapotban hangosan szidta a zsidókat és az antiszemiták akkori országos vezetőjét, Istóczy Győzöt éltették. Az erre összegyűlt körülbelül 200 fős tömeg megbotránkozással ítélte el a zavargást. Az ilyen kézzelfogható megnyilvánulásokon túl alakultak olyan egyesületek, amelyek nyíltan nem zsidóellenesek voltak. Ám a keresztény értékek védelméről és egyéb homályos célkitűzéseik mögött méltán megfelelték az antiszemita elnevezésnek. Ezek közül a legnevezetesebb a Kecskeméti Magyar Védegylet. Az egyesület alapítását (1883. január 21.) megelőzte ez a felhívás: *„Szózat Kecskemét város keresztény lakosságához!”* Kéry Károly elnök és Nagy Imre titkár nevével fémjelzett iratban a célkitűzések mellett az alábbiak is szerepeltek: *„...hazai tősgyökeres magyar keresztény társadalom érdekeit általában különösen pedig a Védegylet tagjainak anyagi, szellemi és társadalmi jólétét előmozdítani, felkarolni, érdekeit törvény korlátai között, törvényes eszközökkel megvédeni. Támogatni minden hazafias mozgalmat, magyar nemzeti és társadalmi célt, úgy a közéletben, mint szellemi közművelődési és közgazdasági téren; s mint kizárólag közgazdasági célok, és reformok keresztülvitele érdekében alakult testület különös súlyt fektet a kereskedelmi, ipari és gazdasági magyar keresztény érdekek megóvására.”*<sup>171</sup>

A város tiltakozásának ellenére a testület megalakult és látványos ünnepi keretek között gyűltek. 1883 júniusi választásokon az első körben az antiszemita képviselők kapták a legtöbb támogatást, de végül nem értek el jelentős eredményeket, és a város egyetlen kerületében sem jutottak végleges győzelemre.

---

<sup>171</sup> BKMÖL. Kkh. V. 244. h. Iparügyi ir.; Jászkun kerületi vonatkozásai

Ezeket leszámítva békés évtizedek köszöntöttek a kecskeméti zsidóságra, amelyet csak megerősített az, hogy 1895-ben történelmi egyházi rangra emelték a zsidó vallást.<sup>172</sup>

#### IV.8. Az oktatás

1856-ban születik meg az a rendelet, hogy a történelmi egyházakhoz hasonlóan, demográfiájuk alapján arányosan a zsidóság is részesüljön állandó pénzbeli támogatásban. *„Ezen város gyermekei vagyunk... Ezen város az, hol mi élünk, a hol lakunk és munkásságunk napi foglalkozásait végezzük - írták kérvényükben – Ezen város az, melynek csinosbulására és minden tekintetbeni előhaladására többi lakostársunkkal közösen, sőt aránylag legnagyobb mértékben törekszünk...”* A város azonban szűk anyagi forrásaira, és egyéb, súlyos tanügyi kiadásaira hivatkozva sem a kért összeget, sem a Szentkirályon igényelt 30 hold földet nem biztosította számukra. A továbbiakban ismét csak saját erejükre hagyatkozhattak.<sup>173</sup>

1861-től magyar volt a tanítás nyelve. Minden bizonnyal az iskolának is nagy szerepe volt abban, hogy Kecskemét városában a XIX. század második felében meghatározó jellege a közösség számára, hogy többségében magyar nyelven beszéltek.

1877-ben a zsidó hitközséget is kötelezi a város tanintézetének átadására.

A Kecskeméti Zsidó Hitközség 1877. után csak egy vallásiskolát tartott fenn hittanítás céljára. A tanítók mindegyikét – kiváló tanerőknek minősítve őket – átvette a községi népiskola.<sup>174</sup> A XX. század két legjelentősebb izraelita tanítója: Reichmann Mór és Székely Jenő.<sup>175</sup>

Székelyné Körösi Ilona kutatása alapján: *„Áttekintve a zsidó tanköteles gyermekekre vonatkozó statisztikákat a községi iskola létrejöttétől, illetve*

<sup>172</sup> BKMÖL. Kkh. V. 244. h. Iparügyi ir.; Jászkun kerületi vonatkozásai

<sup>173</sup> Székelyné. 120. o.

<sup>174</sup> Székelyné 121. o.

<sup>175</sup> Kecskemét Város főispánjának iratai. IV/1901 /1940. Székely Jenő olyan tiszteletnek örvendett a város vezetőségének körében, hogy a II. zsidótörvény ellenére is vissza akarták helyezni tanári pozíciójába.

*1882-től, az elemi iskolai értesítők rendszeres megjelenésétől 1914-ig, megállapítható, hogy a tankötelesek száma 322-431 között mozgott. A közülük iskolába járók aránya 90-98 % volt. Ez jóval magasabb, mint ugyanezen időszakban a katolikusoké (64-73%), a reformátusoké (70-83% között), vagy akár az evangélikusoké (73-83% között).*

*Még differenciáltabb a kép, ha tudjuk, hogy ezekben az évtizedekben a Kecskemét környéki tanyákon 24-67% közötti beiskolázottsági arányokat találunk. (Ez utóbbival való összehasonlításra azonban nincs módunk, hiszen tudjuk, hogy a város peremterületein és a tanyákon két felekezet képviselői nem laktak: zsidók és evangélikusok).*

*Érdekesség, hogy 100%-os beiskolázásra is találunk adatokat, mégpedig a görög katolikusok, a görögkeletiek és az unitáriusok között. Itt azonban mindössze 10-15, az unitáriusoknál esetenként 2 tanulóról van szó, szemben a katolikus tankötelesek 9-10.000 közötti létszámával.*

*A továbbtanulással kapcsolatban egy Budapesten megrendezett zsidó iskolaügyi konferencián érdekes kutatási eredmények hangzottak el, pl.: „Ha az egyetemi tanulmányok valószínűségének országos átlagát 1900-ban 100-nak vesszük, akkor a katolikus népesség mutatója 88, a reformátusé 75, az evangélikusé 125, és a zsidóké 200.”<sup>176</sup>*

---

<sup>176</sup> Lb.: Székelyné. 122-123.o.; 176 o. 6. táblázat

## **V. A kecskeméti zsidók a XX. században**

### **V.1. Zsidóság a városban és az országban**

A XIX. századi neológ-ortodox különválás Kecskemétet csak 1917-ben érte el. Ekkor teremtték meg az autonóm ortodox hitközség alapjait, melyet majd 1918-ban Kecskeméti Izidor hitközségi elnök ír alá.

Az 1919-es román megszállás csak néhány napig tartott Kecskeméten, ennek azonban tragikus következménye lett a hitközség egyes tagjai számára. A megszállás után, a fehér terror idején a románokkal való összeesküvéssel vádolták őket. Vagyonukat elvették, internálták őket, néhányukat megkínózták, majd kivégezték. A szörnyűségeket a közeli Orgoványon hajtották végre, ahol a rettegett Héjjas Iván-féle különítmény garázdálkodott. Még 1920-ban is rettegésben tartotta a várost és környékét.<sup>177</sup>

1920. után a numerus clausus törvény<sup>178</sup> miatt a zsidó fiatalok közül jelentősen kevesebbet vettek fel a hazai egyetemekre, ezért akik megtehették, külföldre küldték gyermekeiket tanulni. Azon fiatalok megsegítésére, akiknek szülei ezt nem tehették meg, a hitközség segélyegyletet hozott létre.

1921. december 14-én a neológ hitközség Dr. Borsodi Józsefet választotta rabbijának, aki azelőtt Szarvason és Nagyatádon látta el rabbini teendőit. Ugyanekkor az ortodox hitközséget Rubinstein József rabbi vezette.<sup>179</sup>

Az első zsidó családok letelepedését követő mintegy 150 év alatt jelentősen megváltozott a különböző foglalkozási ágazatokban betöltött szerepük.

<sup>177</sup> Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris kiadó, Budapest, 2003. 134. o. (Továbbiakban: Romsics)

<sup>178</sup> <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7440> (letöltés ideje: 2010-11-15) ill. In.: Romsics Ignác (szerk.): Magyar Történeti Szöveggyűjtemény. 1914-1999. I. Osiris. Budapest, 2000. 157-158. o.

<sup>179</sup> BKMÖL IV/1926 32/1922.

A rendelkezésre álló statisztikák alapján megállapítható, hogy Kecskeméten az 1910-20-30-as években<sup>180</sup> a kereskedelmi, a jogi pályákon közel negyede, az orvosi pályára lépők kezdetben fele később több mint egyharmada a zsidók közül került ki<sup>181</sup>, s ha emellett figyelembe vesszük, hogy a teljes lakosságnak csupán a 2-3 százalékát tették ki a zsidók, akkor ez az arány még figyelemreméltóbb.<sup>182</sup>

Erre az időszakra országos szinten jellemző, hogy a zsidó lakosság száma csökken – a már fentebb említett okok, az I. Világháború, s az azt követő trianoni békeszerződés hatására az 1910-es adatokhoz képest 1930-ra, mintegy 465.000 fővel kevesebb zsidó élt Magyarország határain belül.<sup>183</sup> A zsidóság arányszáma (5%) a teljes lakosságon belül nem változott.

Kecskeméten a kisebb mértékű, de állandó bevándorlással együtt is több, mint 600 fővel csökkent a zsidók száma az 1910. és 1941. közötti időszakban.<sup>184</sup>

## V.2. Holokauszt

Ehhez a magyar alsó- és felsőház által 1938. május 20-án elfogadott első zsidótörvény is hozzájárult, és szigorú korlátozásoknak vetette alá az izraelita lakosságot. Különböző indokok, mint pl. a „*gazdasági élet egyensúlyának biztosítása*” nyomán 20%-ra korlátozták a zsidók arányát a sajtó-, az ügyvédi-, mérnöki-, orvosi kamarában, a színház és a mozi, valamint egyes vállalatok értelmiségi munkaköreiben is, s ezt a beiktatás

<sup>180</sup> Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. A Magyar Szent Korona Országainak 1910-1930. évi népszámlálása. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1910-1930. (Továbbiakban: Közlemény)

<sup>181</sup> Közlemény.

Kereskedelem és hitel: 1910 – 28,55%, 1920 – 23,12%, 1930 – 18,12%.

Ügyvédek: 1910 – 25%, 1920 – 20,33%, 1930 – 24,19%.

Orvosok: 1910 – 52,63%, 1920 – 48,52%, 1930 – 32,08%.

<sup>182</sup> Kovács Alajos: Kecskemét város statisztikai megvilágításban. Horvátnyszky Viktor R.-T. M. Kir. Udvari Könyvnyomda, Budapest, 1935. 9. o. 4. táblázat.

A zsidók számaránya: 1910 – 3%, 1920 – 2,5%, 1930 – 2,0%.

<sup>183</sup> Romsics. 51. és 188. o.

1910-ben a zsidók száma: 911.227 fő, 1930-ban: 445.567 fő.

<sup>184</sup> Nagy István: A zsidókérdés Kecskeméten 1938-1943 között In: Bács-Kiskun megye múltjából XXII, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2007. 202. o. (Továbbiakban: Nagy).

utáni öt, kivételes esetben maximum 10 éven belül végre kellett hajtani.  
185

A gazdasági válság után tovább fejlődött Kecskemét, s 1938-ra 10 bankintézet, 14 ipari és kereskedelmi részvénytársaság, 17 biztosítótársaság, 26 magángyári gépi üzem, 6 mezőgazdasági szövetkezet és 51 társadalmi és gazdasági egyesület jött létre, melyek tulajdonosai és vezetői között - természetesen - zsidók is voltak.<sup>186</sup>

A legnagyobb arányszámban az alábbi vállalatoknál voltak jelen (%-os arányban):

- Első Kecskeméti Konzervgyár (nincs pontos adat)
- Magyar Általános Gyufaipari Rt. Kecskeméti Gépgyár Rt. (66%)
- Kecskeméti Forgalmi Rt. (közel 100%)
- Kecskeméti Bútoriparosok Áruértékesítő Rt. (60%)
- Benedek József és fia (100%)
- Városi Közhűtőház (50%)
- Közhűtőház Hasznosító Kft. (25%)
- Első Kecskeméti Cement- és Műkőgyár (50%)
- Kecskemét th. városi Központi Szeszfőzde (100%)
- Schiffer Cipőgyár (50%)
- Muth Sándor Sírkőgyár (100%)
- „Petőfi” könyvnyomda és könyvkötészet (100%)

Ezekon kívül a gazdasági egyesületek szinte teljesen zsidó kézben voltak; ugyanez elmondható az OMKE kecskeméti fiókjáról, és a Kereskedői Kaszinóról is, amely egyesületek jelentős szerepet töltöttek be a város gazdaságában.<sup>187</sup>

---

<sup>185</sup> Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon. Osiris kiadó, Budapest, 2001. 139. o. (Továbbiakban: Gyurgyák.); ill. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8070> (letöltés ideje: 2010-11-15) ill. In.: Romsics Ignác (szerk.): Magyar Történeti Szöveggyűjtemény. 1914-1999. I. Osiris. Budapest, 2000. 289-291. o.

<sup>186</sup> Nagy. 5.sz. melléklet.

<sup>187</sup> Nagy. 205. o.

A közel 200 éve Kecskeméten tartózkodó zsidó közösségnek ekkorra már több egylete és egyesülete is létezett, amelyek a hitközség tagjait segítették. Ezek a következők voltak:<sup>188</sup> Izraelita Jótékony Nőegylet, Izraelita Szegény Tanulókat Segélyező Egyesület, Izraelita Szent Egylet, Szeretet és Testvériség Egylet, Templomi énekkar.

Az első törvénytervezet nyomán a már 1919. óta létező zsidóellenes érzelmeket képviselő Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete (MONE) is mozgásba lendült.<sup>189</sup> A MONE Pestvármegyei és Kecskeméti Orvosi Kamara területén, ezen kamarák háttérbe szorítása érdekében 1938. április 10-én létrehozta helyi fiókját.<sup>190</sup> A rendezvényen a polgármester, a pestvármegyei alispán és a tanácsnok is megjelent, ami egyértelművé tette, hogy a kecskeméti vezetés is antiszemita érzelmeket táplál.<sup>191</sup> A MONE minden erőfeszítése ellenére nem tudott igazán átütő sikert elérni a zsidók eltávolításában; ez abból is látszik, hogy az október folyamán megtartott országos orvosi kamarában történt választások alkalmával zsidókat is beválasztottak.<sup>192</sup> Kecskemétről négy orvos került a kerületi választmányba, akik közül kettő volt izraelita.<sup>193</sup>

### V.3. A zsidótörvények hatásai és eseményei

A törvénytervezet hatására új lendületet kaptak a szélsőséges megnyilvánulások, például: 1938. április 17-én számos zsidó üzlet ajtajára (a Nagykőrösi utcában, ahol napjainkban a zsidó hitközség

<sup>188</sup> Lb.: Kecskemét törvényhatósági jogú város Teljes Polgári név- és címtára alapján. Az 1938. közönséges évre IV. teljesen átdolgozott kiadás. Szerkesztette: dr. Bodócs Gyula. 329. o., ill. 237-238. o. (Továbbiakban: Kecskemét név- és címtára 1938.)

<sup>189</sup> Lb.: Kovács M. Mária: Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. Helikon kiadó, Budapest, 2001. 86-87. o. (Továbbiakban: Kovács M. Mária)

<sup>190</sup> BKMÖL IV. 1910/c. Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok (a Továbbiakban: IV. 1910/c.). 23 770/1938.

<sup>191</sup> A budapesti MONE a kecskeméti fiók létesítése után (1938. április 22.), levélben köszönetet mondott a polgármesternek, hogy jelenlétével emelte az est fénypontját.

IV/1910/n. (A polgármester félhivatalos levelezése) 361/1938. (Továbbiakban: IV/1910/n).

<sup>192</sup> Mivel az első zsidótörvény nem tartalmazott semmiféle szankciót, így a zsidó közgyűlési tagok a választásokon a helyükön maradtak. Az orvosi kamara országos közgyűlésének tagjaiból mintegy 25%-a volt zsidó, 142-ből 35 ember.

Kovács M. Mária. 151. o.

<sup>193</sup> /Kecskeméti Közlöny/. Politikai napilap. Felelős főszerkesztő: dr. Horváth Ödön. Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Rt. 1938. október. 18. 2. o. (Továbbiakban: Kecskeméti Közlöny).

A két zsidó orvos: Dr. Holczer Zsigmond és Dr. Szigeti Mihály



működik) „*zsidó vagyok*” és „*enyém a hatalom*” feliratú röplapokat raktak ki.<sup>194</sup> A rendőrség a röplapok összegyűjtése után megkezdte a nyomozást.

Az idő előrehaladtával az anyakönyvi hivataloknak is egyre több dolga akadt: 1039 személy kért kivonatot négy hónap alatt – hogy megtudják, felmenőik között volt-e izraelita vallású – és tizenöten áttértek.<sup>195</sup>

Az eddig felvázolt helyzetet némileg árnyalja, hogy a 'Kecskeméti Közlöny' főszerkesztője, Dr. Horváth Ödön, aki annak ellenére, hogy nyíltan támogatta az új törvényeket – természetesen megfelelő anyagi ellenszolgáltatás ellenében – számos zsidó kereskedő által feladott hirdetést jelentetett meg az újság hasábjain. Ennek szellemében 1938. szeptember 14-én a gyászjelentések között Dr. Donáth József, a város és az izraelita hitközség meghatározó tagjának haláláról is megemlékeztek – igaz, ő volt az utolsó zsidó, akinek a haláláról beszámolt a napi sajtó.<sup>196</sup>

A kecskeméti vezetőkön kívül a törvényhatósági bizottság is igyekezett háttérbe szorítani a gazdasági életben a zsidókat, így 1938. szeptember 29-én egy olyan indítványhoz csatlakozott, amit Zala vármegye küldött a május 12-i üléséről. Álláspontjuk szerint a keresztény iparosokat védeni kell, és minden állami kedvezménytől el akarták tiltani azokat a gyárakat, amelyek termékeiket „*alacsonyabb áron adják a zsidó fajhoz tartozó kisiparosok, és kiskereskedőknek, mint a magyar fajhoz tartozó kisiparosok és kiskereskedőknek.*”<sup>197</sup>

<sup>194</sup> Kecskeméti Közlöny, 1938. április. 17. 2. o.

1 hónappal később újabb antiszemita atrocitások történtek; a röplapokon ezúttal „két beszivárgott arc” mellett „Ezeknek egy fillért se!” feliratok voltak. Kecskeméti Közlöny, 1938. május. 20. 3. o.

<sup>195</sup> Kecskeméti Közlöny, 1938. április. 29. 2. o.

<sup>196</sup> Kecskeméti Közlöny, 1938. szeptember. 14. o. Gyászjelentés. Dr. Donáth József tisztségei: ügyvéd, a kecskeméti izraelita hitközség elnöke, Kecskemét törvényhatósági város tiszteletbeli tiszti főügyésze és törvényhatósági bizottsági tagja, a Kecskeméti Ügyvédi Kamara választmányi tagja, a Kecskeméti Kereskedői Kaszinó igazgatója.

<sup>197</sup> BKMÖL IV. 1910. c. 20 874/1938. Kellermann Jenő 1938. év december 27-én kelt levelében nehezményezte, hogy izraelita vallása miatt háttérbe szorították, holott, még kapott közmunkát, addig 12 római katolikussal is együtt dolgozott. Továbbá kérte a polgármestert, hogy „[...] a város a használatban levő írógépek karbantartására tárgyában, méltóztatassék odahatni, hogy amennyiben az én ajánlatom versenyképes és a Tekintetes T. H. város meg van elégedve az eddigi munkámmal, ajánlatomat olyan kedvező elbírálásban részesítsék, mint bármelyik más becsületes iparostársamét, felekezetre való tekintet nélkül. [...]”

IV/1910/n 569/1938.



Arról nincsenek pontos adatok, hogy ez a törekvés miként realizálódott, ugyanis ekkor még tizenhárom izraelita tagja volt a törvényhatósági bizottságnak (akik közül hatan kereskedők is voltak).<sup>198</sup>

Az 1938-as év egyik legjelentősebb változása, amikor a Benedek József és fia által alapított csirketelepet, mely az ország második legnagyobb baromfiexportőre volt, bérletbe vette a Hangya.<sup>199</sup> A cég új neve április 11-től Benedek József és Fia Hangya bérlet lett, s a Benedek család tagjait tovább foglalkoztatták, hasonlóképpen a kiskunhalasi Schneider cégnél, ahol további 12 kecskeméti keresztény munkatársat vettek fel.<sup>200</sup> A kecskeméti cég továbbra is építkezett, majd egy újabb 1940-es névváltoztatás után Hangya Szövetkezet Értékesítő Telepe és Hűtőháza lett.

Az efféle, viszonylag kedvezőbben megvalósult esetekkel együtt is az első zsidótörvény miatt országos szinten kb. 15 ezer ember kényszerült lemondani a képzettségének megfelelő munka végzéséről; kecskeméti számadatok e témában nem állnak rendelkezésünkre.

Az 1939. évi IV. törvénycikk<sup>201</sup> – melyet már csak második zsidótörvényként hívott mindenki – „A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról” címet viselte. A törvény létrehozásában

<sup>198</sup> BKMÖL IV. 1910/c. 1988/1940.

A hat kereskedő: Aszódi József, Gerő Miksa, Kecskeméti Mihály, Kertész Menyhért, Dr. Schönberger Dezső, Kertész Miksa gyümölcskereskedő. BKMÖL IV. 1905. Kecskemét Város Igazoló Választmányának iratai 1939. (Továbbiakban IV. 1905.).

<sup>199</sup> Kecskeméti Ellenőr. Független Politikai Napilap. Felelős főszerkesztő: Sándor István. Hungária Nyomda és Lapkiadó Vállalat Kecskemét – Dobos János. 1938. december. 4. 2. o. (Továbbiakban: Kecskeméti Ellenőr). 1938-ban nem csak ezt az egy telepet szerezte meg a Hangya. Az 1938-as szövetkezeti közgyűlés jelentése: „az előző évben létesített debreceni telepen kívül a múlt elején kezdte meg üzemét a kaposvári és a magyarkeresztúri telep. Majd megvásároltuk Wattner cég törökszentmiklósi és a Hartmann szentesi (Élelmiszerkiviteli Rt.), valamint Szegedi telepeit és hosszúléjartú bérlet alakjában és átvettük a kecskeméti és nagykőrösi Benedek-féle, valamint a kiskunhalasi és békéscsabai Schneider telepeket.”

Szuhay Miklós: Az állami beavatkozás és a magyar mezőgazdaság az 1930-as években. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1962. 240. o.

<sup>200</sup> Kecskeméti Közlöny 1939. szeptember. 12. 5. o. „[...] a Hangya csak részben tartotta be a zsidótörvény rendelkezéseit és csak kis mértékben voltak elbocsátások, azok is csak néhány időnymunkásra vonatkozhattak”

A kiskunhalasi Schneider céggel kapcsolatban: Végső István: A zsidótörvények hatása a kiskunhalasi zsidóság életére. In.: Századok. 2003/1. 187. o.

<sup>201</sup> 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről 230. § Közérdekű munkaszolgálat <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8096> (letöltés ideje: 2010-11-15)

nagy szerepet játszó Teleki Pál szerint az első zsidótörvény „*nem definiálta kellően a zsidó fogalmát*” és túl magasan (20%) határozták meg a lehetséges arányszámokat bizonyos foglalkozási ágak területén.<sup>202</sup> Az 1938. december 23-án előterjesztett törvényjavaslatot hosszas viták és módosítások után 1939. május 5-én léptették hatályba.

Az első zsidótörvényben felsorolt pályákon a 20%-os arányszámot 6%-ra, vállalatoknál és értelmiségi munkakörökben 12%-ra korlátozták. Május 5-től a zsidók nem szerezhettek többé honosságot; nem vállalhattak lapszerkesztői, lapkiadói állást, nem vezethettek színházat, mozit, stb.<sup>203</sup>

Az országgyűlés május 4-i feloszlását követő választásokon már minden választónak igazolni kellett, hogy zsidó-e vagy sem.<sup>204</sup> Sok olyan izraelita volt, akiknek az első körben nem sikerült megszerezni a választójogosultsághoz szükséges iratokat, s ha emiatt valaki fellebbezett, hozzá is csak a választás után érkezett meg a kért dokumentum. Kecskeméten a 873 zsidó választópolgárból így csupán 209-nek sikerült részt venni a választáson.<sup>205</sup>

A zsidó képviselőket is meghurcolták, amikor az augusztus 25-én megtartott választmányi gyűlés a virilis, tehát a legtöbbet adózók jogán helyet foglaló zsidókat kizárta sorai közül, s néhány hiábavaló fellebbezés után az eddigi 13-ból csak három, majd rövid időn belül csak kettő zsidó maradt a törvényhatóságban. Dr. Borsodi József főrabbi és Dr. Fritz Imre ügyvéd 1942. januárjáig tölthették be posztjukat, amikor is 1941. XIX. tc. 2. §-ának 1. bekezdése és az 1113/1941. B. M. alapján megvonták tőlük tagsági jogosultságukat a törvényhatósági bizottságban.<sup>206</sup>

---

<sup>202</sup> Gyurgyák. 144. o.

<sup>203</sup> Karsai László: Holokauszt. Pannónia Kiadó, Budapest, 2001. 218. o. (Továbbiakban: Karsai)

<sup>204</sup> Kecskeméti Ellenőr, 1939. május 28. 1. o.

<sup>205</sup> Nagy. 210. o.

<sup>206</sup> 1941. XIX. tc. A törvényhatósági bizottsági és a községi képviselőtestületi tagsági jogról, továbbá a gyakorlati közigazgatási vizsgára vonatkozó átmeneti szabályokról. L. Magyar Törvénytár 1941. évi törvénycikkek. [1943] 100-102. – A törvény 2. §. 1. bekezdése szerint, a zsidó törvényhatósági bizottsági és képviselőtestületi tagok, valamint póttagok, továbbá a székesfővárosi kerületi választmányi tagok megbízatása a jelen törvény hatálybalépése napján megszűnik. 1113/1941. B. M. számú rendelet. A

Bár a zsidótörvény végrehajtásának elkerülésére létezett néhány 'kiskapu', pl. 1939. augusztus 29-étől nyílt egy lehetőség, amikor Kecskemét város polgármestere kihirdette, hogy „*bárki kérheti annak megállapítását, hogy az 1939. évi IV. tc. 1. §-a értelmében zsidónak nem tekintendő személy*”<sup>207</sup>, az okirat természetesen anyakönyvi kivonathoz volt kötve, így nem csoda, hogy tízes nagyságrendű az eddig a levéltárakból előkerült, kiállított tanúsítványok száma.

A törvények – ha lassabban is, mint ahogy azt elvárták – megtették hatásukat, hiszen az 1939. december 15-én nyilvánosságra hozott adatok szerint a néhány évtizede a kereskedelem 20-30 százalékát képviselő zsidó kereskedők arányszáma ekkora már csak 11, 4% -ot tett ki.<sup>208</sup> (Mivel ez a második zsidótörvény hatályba lépése után történt, addig újabb iparüzési igazolványt nem lehetett zsidók számára kiadni, amíg ez az arány 6% alá nem csökkent.) Sok kecskeméti cég procedúrájára is sor került, esetenként jelentős összegű kártérítés fizetése mellett.<sup>209</sup>

Később a zsidó pincészetek is hasonló sorsra jutottak; 1942-ben, az ebben az évben hozott törvény értelmében hat pincészetet zártak be, majd kárpótlás után igénybe vették őket.<sup>210</sup> Az 1943–44-es 'Kecskeméti név- és címtár' névsorában már egyetlen zsidó borkereskedő sem szerepel.<sup>211</sup> Hozzájuk hasonlóan a zsidó baromfikereskedők száma is csökkent.

---

törvényhatósági bizottsági és a községi képviselőtestület tagsági jog felülvizsgálásról. A rendelet 2. §-a, az 193. IV. tc. értelmében zsidónak tekintendő személy igazoló választmányi tagságát haladéktalanul megszünteti. Magyarországi Rendelet Tára 1941. Kiadja a Magyar Kir. Belügyminisztérium. Budapest 1942. 4011-4012. o., továbbá BKMÖL IV/1905. 1942.

<sup>207</sup> BKMÖL IV. 1910/c. 25 097/1939.

<sup>208</sup> BKMÖL IV. 1910/c. 37 509/1943.

<sup>209</sup> Pl. a városi szeszfőzde vezetésének lecserélése után, mivel a pénzügyi és jogügyi bizottság elismerte, hogy a kecskeméti barackpálinka Führer Izidor propagandamunkájának köszönhetően lett világszínvonalú, s -hírű, a gyűlés 30.000 pengő kártérítést szavazott meg kárpótlásként. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy két évvel később a belügyminiszter még mindig nem tudta eldönteni, hogy kifizetheti-e ezt a pénzügyi összeget, mivel a Reményi-Schneller Lajos, az akkori pénzügyminiszter ellenezte a kárpótlási díj kifizetését.

Karsai László: A magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1920-1944. In.: Századok, 138. évf. 6. szám. 1295. o.

<sup>210</sup> BKMÖL IV. 1916. 1141/1943.

<sup>211</sup> Lb.: Kecskemét név- és címtára 1943-44. Kecskemét. 186-187 o.

#### V.4. Gyengülő tendenciák, erősödő megszorítások

A zsidók alapvető jogaitól való megfosztása mellett a mindennapi létfenntartás is egyre nehezebbé vált. A Szovjetunió elleni háborúba lépést követően szigorú intézkedések léptek életbe; 1941-től zsírbeszolgáltatást rendeltek el, majd fejadagrendszert vezettek be a zsiradékokra és a gabonafélékre. December elsejétől ún. zsiradékjegyet adtak ki, s e naptól kezdve a zsidók nem vásárolhattak sertészsírt, csak a drágább libazsírt, majd a következő év május 14-étől a sertéshús kiszolgáltatását is megtiltották a zsidó vevők számára. A törvény abszurditását mutatja, hogy ti. a zsidó vallás tiltja a sertés mindennemű fogyasztását, így ezúttal a csupán zsidónak minősített embereket még kellemetlenebbül érintette a diszkrimináció.<sup>212</sup>

Ugyanez év júliusában tovább nehezítik a törvényhozó testületek a zsidóság életét, már a Széktó-fürdőt sem látogathatták.<sup>213</sup>

A megkülönböztetés nem ismert határokat: a Verbőczyi Bajtársi Egyesület kezdeményezésére megjelentek a nem zsidó üzletek ablakaiban a „*keresztény magyar üzlet*” feliratú táblák.<sup>214</sup> Két évvel később, 1941-ben hivatalos formában is elrendelte ilyen táblák kifüggesztését a Kereskedelmi és Közlekedésügyi miniszter, de az egész országra jellemző volt, hogy jóval ezelőtt ’megjelölték’ a nem zsidó üzleteket. Az „*őskeresztény üzlet*”<sup>215</sup> felirat is népszerű volt – bár e táblák kitétele

<sup>212</sup> Nagy. 215. o.

<sup>213</sup> Kecskeméti Közlöny, 1942. július 9. 2. o.

A lap szerint a város polgármestere meghatározta, hogy a zsidók ettől kezdve nem látogathatták a fürdőt, és a bejáratnál elhelyeztek egy „*zsidóknak tilos a fürdő látogatása*” feliratú táblát. A rendelet sem az 1942-es iktatókönyvben, sem az 1942-es mutatókönyvben nincs feltüntetve. – Érdeemes megjegyezni, hogy az alispán által hozott hasonló tárgyú rendeletet 1941. június 15-én Keresztes-Fischer Ferenc a belügyminiszter megsemmisítette. Az Endre-Baky-Jaross per. Cserépfalvi kiadása, Budapest, 1994. Szerkesztették: Karsai László, Molnár Judit. 483. o. – Előfordulhat, hogy Kecskeméten is megsemmisítette ezt a rendeletet a belügyminiszter, ezért csak az újságban található meg a rendeletre való hivatkozás.

<sup>214</sup> 1939. január 26-án jelentek meg az első táblák Kecskeméten; márciusra már 200 üzleten „díszelgett” a turulmadaras tábla.

Hajnalodik. Az Alföldi Fiatal Értelmiség Nemzetpolitikai Szemléje. Főszerkesztő: dr. Kiss Barnabás. Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt. – Igazgató Tóth László. Kiadja a Turul Szövetség Kecskeméti Kerülete. 1939. január 26. 26. o. és március 2. 64. o.

<sup>215</sup> BKMÖL-Kecskemét, IV/1910/c (Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai – Közigazgatási iratok) 9087/1941.

pont nem arról tanúskodott, hogy a vásárlóknak valóban a kereszténység alapeszményeit magáénak valló üzlettel lett volna dolguk.

A pincészetekhez hasonlóan a zsidó üzletek is 'szabad prédává' váltak a következő években; először egy 1941-es<sup>216</sup>, majd egy 1942-ben hozott törvény<sup>217</sup> alapján könnyedén hozzájuthattak a keresztény konkurensok az üzlethelyiségekhez. A zsidó földbirtokokat is szabadon fel lehetett vásárolni; nem volt ritka a többszörös túljelentkezés az igénybevevők részéről. 1941. május 1-jén az izraelita hitközség földjét is felhasználta a város, amelyet még 1893. november 1-jétől papi használatra engedtek át.<sup>218</sup> Amikor a hitközség képviselőjében kérést nyújtottak be a városi vezetők felé, hogy „*az általuk épített épületek becsárát a város térítse meg[...]*”- ezt különböző okokra hivatkozva elutasították.

A bérleteket is sorra mondták fel, köztük a bankok, az egyházak és a város. A zsidóellenes intézkedések a piacokat sem kerülték el; Schira tanácsnok a polgármester megbízásából 1940. szeptember 17-i hatállyal megszüntette a zsidók árusítási jogát, s ez a rendelkezés a bugaci és a lakiteleki piacokra is érvényes volt.<sup>219</sup> Október 22-én Dr. Endre László, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja újabb szankciót vezetett be, amely tiltotta a zsidó virág- és kegyeszerárusoknak, hogy keresztény temetők mellett árusítsanak.<sup>220</sup>

A még működni hagyott zsidó kereskedők ellen a Kecskeméti Közlöny hasábjain 1943-ban a Baross Szövetség közlönyt adott ki, amelyben felhívták a lakosság figyelmét, hogy karácsonyra csak keresztény üzletben vásároljanak.<sup>221</sup>

---

<sup>216</sup> 5777/1941. M. E. számú rendelet 23. §.

<sup>217</sup> 590/1942. M. E. számú rendelet 7. §.

<sup>218</sup> BKMÖL IV. 1910/c. 17 894/1942.

<sup>219</sup> BKMÖL IV. 1916. 3/1940.

1941-ben a határozat ellen fellebbezést nyújtott be Brüller Lajos, melyben kérte, hogy a helyi vásárokon és a piacon árusíthasson. A fellebbezést 1943. február 22-én elutasították.

BKMÖL IV. 1910/c. 27 887/1941.

<sup>220</sup> BKMÖL IV. 1910/c. 34 631/1940.

<sup>221</sup> Kecskeméti Közlöny, 1943. december 4. 9. o.

Közben egyre nőtt az olyan ipari vállalatok száma, amelyek „*nem zsidónak tekintendő*” tanúsítványt próbáltak megszerezni, s ennek megfelelően lecserélték izraelita vallású tagjaikat, alkalmazottaikat. Ezeknek sorában kitűnik az Első Kecskeméti Konzervgyár esete, ahol azonban legalább Lebovits Sándort, a cég zsidó igazgatóját nem távolították el posztjáról, s még 1943-ban is sikeresen vezette a céget.<sup>222</sup>

Bár szinte minden területen jelentős volt a zsidótörvények hatása, azért néhány banknak és nagyvállalatnak sikerült zsidó kézben maradnia.<sup>223</sup>

A Kecskeméti Orvosi Kamara példás módon próbálta megvédeni zsidó tagjait a törvény végrehajtásától; ezt bizonyítja, hogy az 1940-41-es Kecskeméti név- és címtár újabb zsidó orvosok neveit is tartalmazta.<sup>224</sup>

## V.5. Törvényi kötelezettségek

1939. július 1-jén életbe léptetett törvény alapján a katonai szolgálatra alkalmatlannak minősítetteket munkaszolgálatra kellett behívni.<sup>225</sup> Kecskeméten három nappal később, július 4-én már 37 ember kapta meg a munkaszolgálatos behívójegyet.<sup>226</sup> Pontos adatok nem állnak rendelkezésre, de egyes becslések szerint mintegy 400 fiatal férfit hívtak be munkaszolgálatra az 1941-es évben.<sup>227</sup>

<sup>222</sup> Kecskemét név- és címtára 1943-44.[1943-1944?] 149. o.

Az igazgatósági tagoknál már új nevek szerepelnek: Apponyi György, Dr. Keblovsky Lajos. Csupán Dr. Halasy Tibor maradt, aki 1943-ban szintén távozásra kényszerült.

Gazdasági, tőzsdei és pénzügyi kompasz. 1939-1940. évre I-IV. kötet Szerkeszti: Kallós János a pesti tőzsde főszerkesztője. A Pesti Tőzsde kiadása, Budapest, 1940. IV. kötet. alapján. 1939. IV. k. 166. o.

<sup>223</sup> Ezek közül érdemes megemlíteni a Schiffer Cipőgyárat, az Első Kecskeméti Cementgyárat.

Nagy. 223. o.

<sup>224</sup> Kecskemét név- és címtára 1940-41.[1940-1941?] 174-175. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy ketten, Augner Sándor és Hoffmann Ferenc hiányoznak erről a listáról. Az új nevek: Kecskeméti Miklós, Kenéz István és Szigeti Mihály.

Érdekes módon, eddig a kamara mindent megtett annak érdekében, hogy a zsidókat kizárják a kamarából. Lásd MONE tagság.

<sup>225</sup> A honvédelemről szóló 1939. évi II. tc. 230. §-a.

Karsai. 219. o.

<sup>226</sup> BKMÖL IV. 1910/c. 2316/1940. Az 1916 évj. munkaszolgálatos egyének behívása. A listán 40 név szerepel, amelyből hármat ceruzával kihúztak.

<sup>227</sup> Mazsihisz honlap.



A második világháború idején a magyar zsidó munkaszolgálatosok közül 50-70.000 embert öltek meg a nácik és magyar cinkosaik.<sup>228</sup>

A harmadik zsidótörvényt, „A házassági jogról szóló 1894: XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatos szükséges fajvédelmi rendelkezésekről” 1941. április 30-án nyújtották be, és augusztus 8-án lépett hatályba.<sup>229</sup>

A törvény célja az ország népességének „mennyiségi és minőségi” javítása volt, ezért minden házasulandó számára kötelező volt részt venni egy orvosi vizsgálaton.<sup>230</sup>

A jogszabály többek közt megtiltotta a zsidók és nem zsidók közti házassági és nemi kapcsolatot, az utóbbit „fajgyalázásnak” minősítették. 1941. és -43. között három ilyen esetről írtak az újságok Kecskeméten,<sup>231</sup> a vegyes házasságokat illetően pedig nincsenek pontos adatok. Egy évszámmal nem ellátott iraton 32 vegyes házasság szerepelt,<sup>232</sup> 1941. októberéig bejegyzett házasságokból összesen hat volt zsidó-keresztény által kötött.<sup>233</sup> Az országban 1938. és 1942. között több mint 2000 vegyes házasság történt.<sup>234</sup>

<sup>228</sup> Karsai. 226. o.

<sup>229</sup> Gyurgyák. 154. o.

Lb.: A házassági jog módosításáról és védelméről. Magyar Törvénytár 1941. évi törvénycikkek. [1943?] Franklin-Társulat. Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda Kiadása, Budapest, 1943. 56-66. o. 1941. évi XV. törvénycikk a házassági jogról szóló 1894:XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről.

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8168> (letöltés ideje: 2010-11-15)

<sup>230</sup> Lásd a hivatkozott törvény 1. §-át.

<sup>231</sup> Az első alkalommal egy zsidó kézműves mestert a lánya jelentett fel, aki már 10 éve élt külön édesapjától. A megvádolt mesterember 10 éve élt házasságban keresztény feleségével, akitől gyermeke is született. A harmadik zsidótörvény értelmében a házasságot nem lehetett fajgyalázásnak tekinteni.

Kecskeméti Közlöny. 1941. október 28. 6. o.

A következő években egy-egy újabb eset került napvilágra. 1942. szeptember 4-én Hollandár István zsidó kereskedősegédet vették őrizetbe fajgyalázás vádjával, aki beismerte tettét.

Kecskeméti Közlöny. 1942. szeptember 4. 2. o.

1943. július 14-én Benedek László nagykörösi kereskedőt „bizalmas értesítés” alapján tartóztatták le, és szállították át a kecskeméti törvényszéki fogházba fajgyalázás vádjával. A vád alapján egy 52 éves kereskedőnél, bizonyos Glükszman Dénes házában követett el fajgyalázást.

Kecskeméti Közlöny. 1943. július 14. 2. o.

<sup>232</sup> BKMÖL IV. 1928/a. Kimutatások a zsidókról 2.

<sup>233</sup> Kecskeméti Közlöny, 1941. október 11. 3. o. Októberig 450 házasság kötött.

<sup>234</sup> 1938-ban 568, 1939-ben 419, 1940-ben 325, 1941-ben 659, 1942-ben 61 vegyes házasság történt, összesen 2032. Zeke Gyula 1990. 197.o.

Az áttérések számáról sincsenek Kecskemétre vonatkozó adatok, azt azonban tudni lehet, hogy az ország területén az említett négy év alatt több mint 24 ezer zsidó hagyta el a vallását.<sup>235</sup>

1942-re a neológ és az ortodox hitközség is rabbi nélkül maradt. A neológ rabbi posztját Dr Schindler József vette át,<sup>236</sup> aki gondját viselte a helyi zsidó fiatalságnak, és ezekben a szörnyű időkben is törekedett a közösség hitéleti megtartására – tanuló napközit, zenei és irodalmi képzést és sportszakosztályt hozott létre a zsidók számára.

Schindler rabbi is a túlélők között volt, és lelkesen a hitközség élére állt. 1962-ban halt meg Szegeden, sírját ma az ottani temetőben találjuk, felesége és Iván fia pedig Izraelben él.

1948-ban Kecskemétről is sokan alijáztak, az 50-es évekre a kecskeméti zsidók létszáma erősen megcsappant. Az alacsony létszámú közösség tagjai a volt ortodox zsinagóga épületében gyűltek össze péntek esténként.<sup>237</sup>

---

<sup>235</sup> 1938-ban 8584, 1939-ben 6070, 1940-ben 3545, 1941-ben 3072, 1942-ben 3662 fő hagyta el a zsidó vallást, ez összesen 24. 633. Zeke Gyula, 1990. 195. o.

<sup>236</sup> Moshe Carmilly-Weinberger: The rabbinical seminary of Budapest 1877-1977. Sepher-Hermon Press, inc., New York, 1986.

<sup>237</sup> Élő, szóbeli közlés. (Kecskeméti Zsidó Hitközség legidősebb tagja által elmesélt adatok alapján.)



## **VI. A kecskeméti zsidó hitközség alakulása, intézményei**

### **VI.1. Az első lépések, az első zsinagóga**

A hitközség feladatai közé nem csupán a vallás gyakorlásával kapcsolatos teendők tartoztak, hanem a szociális háló kialakítása és fenntartása, az egészségügy, azaz a zsidó kórház feltételeinek megteremtése, az oktatás hagyományos rendszerének leképezése és megvalósítása, mely dolgok biztosítékai a zsidó közösségek fennmaradásának.

Az önkormányzati forrásokból elenyészően kevés adat áll a rendelkezésünkre a kecskeméti hitközségre vonatkozóan. Vélhetően 1801-ben alakult a hitközség, hiszen ekkor választottak maguknak bírót először a kecskeméti zsidók.<sup>238</sup> Ezt a megmozdulást a szervezkedés első jelének tartotta a tanács és hevesen ellenezte.<sup>239</sup>

Az ennek dacára erősödő hitéleti fejlődést mutatja, hogy az addig is imaháznak használt épületet 1810. március 14-én<sup>240</sup> Schweiger Salamon és Márton, Sárközi András árváitól megvásárolta. Ezt bizonyítja a Schweiger testvérek nevével ellátott szerződés.<sup>241</sup> Négy évvel később ezt a házat hivatalosan is a hitközség nevére akarták íratni, de ezt a kérést a tanács elutasította, mivel azokban az időkben nem volt szabad hivatalosan ingatlant vásárolni a zsidóságnak, azonban a további békés használati jogot engedélyezték.<sup>242</sup>

A hitközségi feladatok ellátására, harangozónak – samesznek - שמש, ill. templomszolgai feladatkörre két embert igyekezett Kecskemét városának lakosai közé fogadtatni az úgynevezett „Zsidó Társaság” néhány tagja: Schweiger Salamon és Márton, valamint Schwarz Jakab és Lázár.<sup>243</sup>

Az 1812. évben írt kérelmükből kiderül, hogy e feladatok betöltésére Füredi Fischer Salamont, és Aszódi Lőrincet kívánták alkalmazni,

<sup>238</sup> BKMÖL IV. 1528. c. Az izr. ir. I. 1814. XIII. fasc. 83. sz.

<sup>239</sup> BKMÖL IV. 1528. c. Az izr. ir. I. 1814. XIII. fasc. 83. sz. (széljegyzet.)

<sup>240</sup> BKMÖL IV. 1528. c. Az izr. ir. I. 1814. XIII. fasc. 83. sz. (széljegyzet.)

<sup>241</sup> BKMÖL IV. 1528. c. Az izr. ir. I. 1814. XIII. fasc. 83. sz. (széljegyzet.)

<sup>242</sup> BKMÖL IV. 1528. c. Az izr. ir. I. 1814. XIII. fasc. 83. sz.

<sup>243</sup> BKMÖL IV. 1528. c. Az izr. ir. I. 1814. XIII. fasc. 83. sz.

ugyanis úgy találták, hogy a Kecskeméten lévő zsidók öregségük és egyéb okok miatt alkalmatlanok a hivatali feladatok betöltésére. A tanács engedélyezte betelepedésüket két kiköltöző zsidó helyére, de házbérleti jogot nem kaptak, így csak a Társaság házában lehetett őket elhelyezni.<sup>244</sup>

A kecskeméti hitközség első rabbija, akit név szerint is ismerünk, Braun Gábor; a hitközség sachter-e – שחטר Pollak Kelemen, harangozója pedig Leitner Jakab volt 1820-ban.<sup>245</sup>

1821-ben Oppenheimer Illés izraelita tanítót szépírási tanítása végett fogadta be a városba a tanács.<sup>246</sup>

Az idő előrehaladtával a közösség létszáma gyors ütemben növekedett. Emiatt a régi lakóházból kialakított imaterem kezdett szűknek bizonyulni, így hozzákezdtek egy új zsinagóga építéséhez, ami már képes befogadni a megnövekedett közösséget.<sup>247</sup>

Tervüket annak ellenére sikerült véghez vinni, hogy az országos törvényekkel és a helyi tilalommal ismét szembe kellett szállniuk.<sup>248</sup>

Braun Gábor rabbisága alatt kezdődött az első zsinagóga építése, amely feltehetően 1817-18. körül fejeződött be. Az így elkészült zsinagóga a mai hatemeletes Neuhauser László tervei alapján készült OTP ház udvarán, a Szabadság tér 5. szám alatt - ami akkoriban a híres "Beretvás Szálló" mögötti tér volt - még mindig megtalálható. A szállót 1958-ban bontották le életveszélyes állapota miatt. A zsinagóga az akkori zsidó negyed területén helyezkedett el, amelyhez hasonló példát Óbudán találhatunk.

A feltehetően Fischer Ágoston által tervezett épület klasszicista stílusban készült, így a bejárat előcsarnokát négy ion fejezetes fél oszlop tagolja, párkánya felett eredetileg timpanonos lezárással. A zsinagóga számos

<sup>244</sup> BKMÖL IV. 1528. c. Az izr. ir. I. 1812. 164. sz.

<sup>245</sup> BKMÖL IV. 1528. c. Az izr. ir. I. 1812. 164. sz. (szélgjegyzet.)

<sup>246</sup> BKMÖL IV. 1528. c. Az izr. ir. I. 1812. 164. sz. (szélgjegyzet.)

<sup>247</sup> BKMÖL IV. 1528. c. Az izr. ir. I. 1812. 164. sz. (szélgjegyzet.)

<sup>248</sup> BKMÖL IV. 1528. c. Az izr. ir. I. 1812. 164. sz.

klasszicizáló homlokzata közül már csak egy tanúskodik az akkori kőművesek nagyfokú, díszítéseket kedvelő, mégis nemesen egyszerű munkájáról.

Miután felépült a nagy zsinagóga, a régi épület a téli imaterem funkcióját töltötte be. 1823-ban ezt az épületet már „*rendes templom*”-nak titulálták, amely 252 székhellyel rendelkezett és ez az elkövetkezendő néhány évtizedre elegendőnek bizonyult.<sup>249</sup>

## VI.2. A kecskeméti izraeliták egyéb intézményei

Az 1841. évi kiadott nyomtatott városi hirdetményben megtaláljuk az akkori elöljárók nevének felsorolását. A zsidó község tisztviselői a következő személyek voltak:<sup>250</sup>

- Braun Gábor rabbi
- Áscher Enoch tanár, rabbihelyettes és iskolaigazgató
- Helsinger Móric gondnok
- Schweiger Salamon gondnok
- Pulitzer Gáspár gondnok
- Hoffman Lázár jegyző
- Szilágyi István tanító
- Offner Leopold tanító
- Galija J. tanító

Izraelita kórház és kántorlakás céljára a zsidó elöljárók a zsinagóga mellett lévő házat akarták megvásárolni, erről a szándékukról 1842. januárjában kérvényt nyújtottak be. A ház akkori tulajdonosa Sándor Julianna Gyöngyös város írnokának, Kameranovics Lászlónak a felesége volt. Egy évvel később, 1843. február 25-én a zsidó hitközség engedélyt kapott a ház megvételére, így lehetőségük nyílt a kórház és a kántor szálláshelyének berendezésére.<sup>251</sup>

<sup>249</sup> Ö. Kovács, 102. o.

<sup>250</sup> Lb.: BKMÖL IV. 1504. y. Vegyes ir. 1841. 115. sz.

<sup>251</sup> BKMÖL IV. 1528. c. Az izr. ir. II. 1843. IX. 134.

A חברה קדישה Chevra Kadisa, azaz a Szent Egylet megalapítására két időpontot találunk: 1828. és 1843. E hitközségi egyesület célja és feladata, hogy az őseihez megtért hívő ember testét, az emberi porhüvelyt a vallási törvények szerint körültekintően, gondoskodóan temessék el. A jótékonyság és a zsidó közösség fenntartása a chevra kadisának ugyancsak meghatározó jellemzője. A temetésekből befolyt összegeket a közösség építésére használják fel a mai napig.<sup>252</sup>

A növekvő közösség igényeinek kielégítésére hamarosan felépülhetett a szintén vallási célokat szolgáló mikve - מקוה, azaz a rituális fürdő, majd a tanító háza is. A tehetősebb családok magántanítókat fogadtak, általában két-három család egyet. A szerényebb anyagi körülmények között élők 10-15 családonként alkalmaztak egy oktatót, míg a legszegényebb sorsú gyerekek számára a hitközség biztosította a tanulást.<sup>253</sup>

1840. december 28-i hitközségi közgyűlésen, melyen az elnöki tisztet Csányi János városi tanácsnok és zsidó komisszárius látta el, döntés született egy négyosztályos hitközségi népiskola felállításáról. 1844-ben nyithatta meg kapuit ez a zsidó népiskola, négy tanító alkalmazásával, egy vallás-, egy magyar-, egy német- és egy leányoktató foglalkoztatásával. Dr. Áscher Enoch volt az új iskola első tanítója, akit három év elmúltával Fischmann Simon Henrik követett.<sup>254</sup>

### VI.3. A neológ zsinagóga

Az 1850-es évek végén a kecskeméti Izraelita Hitközség lélekszáma 1270 főre bővült, így a meglévő zsinagóga már nem volt képes befogadni a hitélet gyakorlására összegyűlt embereket. Ennek megoldásaként született meg az elhatározás, - amit 1859. február 28-án jegyzőkönyvbe is vettek -

<sup>252</sup> Lb. Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 77-78. o.

<sup>253</sup> Lb.: BKMÖL IV. 1528. c. Az izr. ir. II. 1843. IX. 134.; A zsinagóga építésére. és Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 77-78. o.

<sup>254</sup> 1821-ben a csehországi Miskovitz-ban született Fischmann követte a családi tradíciót, amikor a rabbinikus hivatást választotta, hiszen édesapja is rabbi volt. Tanulmányait Nikolsburgban végezte, majd 25 éves korában a kecskeméti hitközség hívta rabbijának. A főrabbi az 1848-49-es szabadságharc alatt is jelentős szerepet vállalva a haza védelmére buzdította hittársait. A bukás után bebörtönözték, azzal a fő indokkal, hogy akadályozta a Haynau-féle hadisarc kifizetését. Lb. Galántai László hagyaték.

hogy új, nagyobb gyülekezés házát kell építeni, 600 imaszékes befogadóképességgel.<sup>255</sup>

Fischmann Simon, akkori főrabbi, különösen nagy szerepet töltött be a nemes és nagyszerű alkotás kapcsán, ugyanis ő volt a kezdeményezője a zsinagóga építésének és a számos probléma és nehézség közepette mindig bátorította a csüggedőket, erőt adott nekik hitükben.<sup>256</sup>

#### VI.4. Az ortodox zsinagóga

Az 1868-as év a végső szakadás éve, mikor különböző irányokra bomlik szét a hazai zsidó hitélet, ám Kecskemét városában létező közösség csak sokkal később szakad ketté neológ és ortodox irányzatra.<sup>257</sup>

Kecskeméten az ortodox imaházi egyesület 1917-ben vált ki, és lett Kecskeméti Autonóm Ortodox Hitközség, melynek alapszabályát

<sup>255</sup> A hatalmas nagyságú és műszakilag komoly feladatot igénylő építmény kivitelezésére először egy Wechselmann nevű budapesti építésszt bízták meg. Az építkezés azonban nem kezdődött el a hiányos költségvetés miatt. A költségek fedezésére elsőként 1865. január 22-én a hitközség elhatározta, hogy az eddig fizetett, úgynevezett gábáj -- גבאי hitközségi adót 50%-al megnöveli. A felemelt díj természetesen morgolódást váltott ki a hívek körében. A zsinagóga felépítési költségei a tervek szerint 61.458 forintot tettek ki. Eközben rájöttek, hogy Wechselmann elképzelése nem felel meg az igényeiknek, így az ifj. Zitterbrath János pesti műépítésszt bízták meg az újabb tervek elkészítésével 1863-ban. A zsinagóga épületének stílusát nézve mór - romantikus jellemzőket fedezhetünk fel rajta.

A kivitelezés 1864. május 1-én kezdődött egy bizonyos Laib vasúti mérnök műszaki felügyelete mellett. A munka nagy lendületben folyt, mivel ez év november 26-ára már tető állt a hatalmas építményen. De az erős lendület sajnos csak eddig tartott, mert hamarosan elfogyott az építetők pénze és több éven keresztül volt kénytelen állni az építkezés, felállványozva hagyva a templomot.

A felmerülő problémák orvoslására kormányzati jóváhagyás mellett felvettek az országos izraelita alaptól 20 évi törlesztéssel 25.000 forintot. Önkéntes adományokból 13.000 forint folyt be a hitközség pénztárába, majd a helybeli takarékpénztárból is 15.000 forint kölcsönt vettek fel. Az összegyűlt összegén kívül a becslések szerint még 30.000 forintra lett volna szükség, és mivel ezt a pénzt már nem tudta előteremteni a hitközség, de semmiképp sem akarták az építkezést továbbra is elhalasztani, kiállított kétszáz darab százforintos kölcsönkötvényt, melynek biztosítékaul összes vagyonát és közjóvedelmét ajánlotta fel. A 200 darab kötvényből 130-at a zsidó hitközség tagjai vásároltak meg, további 20 példány pedig Kecskemét város lakosai között került értékesítésre. A zsinagóga építési költsége a kezdetben is rendelkezésre álló 61.458 forint többszöri kiegészítése után - a kölcsönként felvett 53.000 és a kötvényekből befolyt 15.000 forinttal - 129.458 forintban áll meg.

Tovább súlyosbította a helyzetet, hogy közben a tervekben is hibát észleltek, ami miatt szinte lehetetlennek tűnt a munka folytatása. 3 éven keresztül semmi sem történt, így végül csak 1871-ben fejeződhetett be az új kecskeméti zsinagóga építése.

Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 77.-78. o.

<sup>256</sup> A tudós hírében is álló Fischmann Simon főrabbi lakása határos volt a régi templom telkével, ami a mai Wesselényi utca 6. szám alatt található. Itt született meg 1867. április 29-én fia, akit a későbbi névmagyarostás után Fényes Adolf néven ismert meg az ország, mint az alföldi táj és dolgos népének festője, a kritikai realizmus jelentős képviselője.

Hornyik: A kecskeméti zsidók története. 78. o.

<sup>257</sup> Az ún. Zsidó Kongresszus a történelemben egyedülálló módon osztotta két részre a magyarországi zsidóságot, éspedig a neológokra és az ortodoxokra.

Kecskeméti Izidor hitközségi elnök írta alá 1918. március 31-én.<sup>258</sup> Az alapszabály lefektette, hogy a hitközség intézményei, mint a zsinagóga és annak rituális berendezési tárgyai a Sulchan Aruch - שלחן ערוך szerint elfogadottaknak kell megfelelnie.<sup>259</sup>

Békésen éltek egymás mellett a kétharmados többséget magukénak tudó neológok az ortodoxokkal szemben, egészen a Zitterbach János által tervezett nagy zsinagóga felépítéséig, amikor is egyértelművé vált, hogy az ortodox hagyományoknak megfelelő, új imaházak kell építtetni.<sup>260</sup>

<sup>258</sup> BKMÖL-Kecskemét IV/1939 (Kecskeméti egyesületek alapszabályainak gyűjteménye) 78

<sup>259</sup> Az ortodox rabbik a következő határozatot hozták (hivatkozás nélkül, dokumentum nincs meg, de a Sulchan Áruach szövegét ülteti át magyarra):

1. Tilos hallgatni olyan templomi beszédet, amelyet idegen nyelven tartanak, a hívő köteles ezeket a templomokat elhagyni. A rabbik jiddis nyelven beszéljenek, melyet az ország jámborai használnak.
2. Tilos olyan templomban imádkozni, ahol a bima nem középen áll.
3. Tilos a templomra tornyot építeni.
4. Tilos a kántornak és az előimádkozónak ornátusban végezni a szent szolgálatot.
5. A női karzatot sűrű ráccsal kell lezárni.
6. Tilos a kórus énekét hallgatni, vele együtt imádkozni, és az ilyen imára áment mondani.
7. Tilos a kórústeplomba belépni, mert az ilyen templomok a hittagadás házai, és rosszabbak a pogányok templomainál.
8. Csak a szabad ég alatt szabad ifjú párt esketni.
9. Tilos bármilyen zsidó szokást, vagy az őseiktől örökölt szabályt megváltoztatni.

Somodi: ortodox 10. o.

<sup>260</sup> Saját templom híján az őszi nagyünnepek alkalmával bérelniük kellett maguknak imahelyet. Választásuk egy merőben meglepő, nem épp hagyományosnak mondható helyre, a Mezei utca 4. szám alatt található 'Ét és Táncterem a Pistához' című épületre esett. A különös esetre a vendéglő jó helyszíni adottsága, központi fekvése adhat magyarázatot, másként nehezen hihető, hogy egy ilyen világi helyet választottak volna a hagyományaikhoz híven ragaszkodó ortodox zsidók.

Az eredetileg vendéglőként üzemelő helyiséget, a későbbi tulajdonos, Loth István építtette 1890-ben. A több mint 20 év táncterem felhasználás után, az ortodox közösség 1918-as megvételével megkezdődik az épület zsinagógává alakítása. Ez év június 11-én kelt az a jegyzőkönyv, amin Steinherz Adolf a kecskeméti hitközség nevében beadta kérelmét az átépítésre.

Az 1918. június 15-i műszaki vélemény alapján az átalakításhoz megemelték a tetőt, a táncteremben kialakították a három oldalon elhelyezkedő vasbeton női karzatokat, és az udvari részt is átrendezték.

A kivitelezést Kiss Mihály helybeli lakos vezette. A zsinagóga és az utcafront közötti részt üzletekkel építették be, amit a hitközség tagjai használhattak, béreltek.

A belső tér berendezése az egyszerűséget tükrözte fából készült padozatával, a középen elhelyezett egyszerű fa bima – בימה asztallal. A Frigyszekrény nyomait még ma is fel lehet fedezni a falmélyedésben, ahonnan a Tórákat a háború után Budapestre szállították.

A tető és a karzati födémkonzolok közötti mennyezet festéseit műemlék jellegűnek nyilvánították 1987-ben, a szecessziós freskó megóvása érdekében. A zsinagóga értéke azonban inkább csak történeti.

Az ortodox közösség rendelkezett könyvtárral is, ahol nem csak a hitközségük tagjai, hanem a neológ közösség bármely tagja is olvashatott. Ez a békés, jó viszony bizonyítéka a két hitközség között.

Egy 1922-ben megjelent 'Kecskemét Évkönyvé'-ből derül ki, hogy az ortodox autonóm hitközség főbb tagja Rubinstein József volt. A hitközségi elnök a kereskedő Kecskeméti Izidor volt, a pénztárnok tisztségét pedig Steinherz Rudolf látta el. A kántor tisztségét Goldberger Henrik töltötte be.

Az embertelen fasizmus hatalomra törésével az ortodox zsinagóga is más, fájdalmas szerepet kapott. Egy 1944-es körlevél alapján, ez volt az egyik gyűjtőhelye a helyi zsidóknak. A hitközség kegytárgyai, a zsinagóga összes felszerelései Budapestre kerültek.

A hitközség 1918-ban vásárolta meg végleg az erre a célra kiszemelt épületet, s kezdte meg annak átalakítását, mely 1918. évtől a vallási előírásoknak megfelelően, zsinagógaként kezdhette meg funkcionalitását.

---

A helyi ortodox zsidóság elhurcolt áldozatainak állít emléket az a márványtábla, ami a mostani épület déli oldalán található.

A háború után majdnem 50 évig volt elhagyatott az időközben eléggé leromlott állapotú zsinagóga. 1987-ben, műemléknek nyilvánítása után vetődött fel először a felújítás lehetősége. Nem volt azonban egyszerű az akkori jogviszonyokon keresztül ezt végigvinni. Első tervként még bábszínházzá szerették volna alakítani, azonban ez a hiányzó keretösszeg és az idő sürgetése miatt nem valósult meg. Majd az alapterület felére csökkentésével rendezvényteremmé kívánták alakítani, de a kivitelezés itt a kivitelező hiányán bukott el. Az 1990-es években talált rá a Magyar Fotóművészek Szövetsége az épületre, akik a Bács-megyei Tervezővállalat megbízásával a ma fellelhető irodalmak alapján állították vissza az egykori zsinagóga eredeti állapotát, nem megbontva régi szimbólumait és formai jegyeit.

Lb. Somodi. Ortodox. 27-32. o., 48-51. o., 45-47. o.



## **VII. Rabbik - közösségsszemlélet**

Időszámítás szerint 70-ben Titus<sup>261</sup>, az akkor római hadvezér és a későbbi római császár elpusztítja Jeruzsálemben a Második Szentélyt.<sup>262</sup> Ezt követően a zsidó közösségek szétszóródnak.

<sup>261</sup> „Mikor Ióos hónap 8-án a két légió befejezte a sáncokat, a Caesar a faltörő kosokat a belső templomudvar nyugati csarnoka ellen vontatta fel. De már ennek előtte a legerősebb faltörő kos hat napi szüntelen döngetés árán sem tett semmi kárt a falban, úgyhogy ezekkel az óriási és erősen egymáshoz illesztett kockakövekkel a most odavontatott gépek sem bírtak. Közben mások aláásták az északi kapu alapfalait, megfeszített munka árán kimozdították a legelső köveket, de a kapu nem dőlt össze, mert a belső kövek támogatták. Most a rómaiak már kételkednek hadigépeik és emelőik hatásosságában, és ezért létrákat támasztottak az oszlopcsarnokoknak. A zsidók meg sem próbálták megakadályozni őket ebben; de alighogy felértek a rómaiak, máris rájuk rohantak, és egyik részüket letaszították a falról, a másikat pedig odaszorították a mellvédhez, és lekasabolták. Sokat akkor dőfték le, amikor éppen felértek a létrán, és még nem fedezték magukat pajzsukkal; mások úgy pusztultak el, hogy a zsidók néhány létrát, amikor éppen zsúfolva voltak fegyverekkel, felülről feldöntöttek. Egyébként a zsidók is rengeteg embert veszítettek. Különösen a zászlótartók küzdöttek életre-halálra a hadijelvényekért, mert ezeknek az elvesztését a legnagyobb szégyennek tartották. Végül a zsidók még a hadijelvényeket is megkaparintották, és aki felmászott a falra, azt mind levágták, úgyhogy a többi római megrémült az elesettek sorsán, és visszahúzódt. A rómaiak oldalán egyetlen ember sem esett el úgy, hogy ne teljesítette volna híven kötelességét; a lázadók közül megint azok tűntek ki bátorságukkal, akik már az előbbi csatározásokban is legjobban vitézkedtek, közülük még Eleázár, Simon unokaöccse. Mikor a Caesar látta, hogy az idegen templom kímélése csak halált és pusztulást hoz katonáira, parancsot adott, hogy gyűjtsák fel a kapukat. Éppen ebben az időben szökött át hozzá az ammausi Anan, Simon legvérszomjasabb cinkosa, és Archetaos, Magaddatos fia; remélték, hogy kegyelmet kapnak, mert olyankor hagyták ott a zsidókat, amikor azok győztek. Titus ezt a hitvány árulást is rovásukra írta, de azt is megtudta, mily gyalázatosan kegyetlenkedtek honfitársaikkal, tehát a legszívesebben kivégeztette volna ezt a két embert; csak a végső szükség hajtotta őket ide – mondta. – Mivel tehát nem önkéntes elhatározásból jöttek hozzá, nincs jogcímük a kegyelemre, főképpen, mivel miattuk borult lángba szülővárosuk, ahonnan most idemenekültek. De a becsület fölébe kerekedett haragjának, és elbocsátotta ezeket az embereket, viszont nem részesítette őket olyan megkülönböztetett bánásmódban, mint a főpapokat. Miközben a katonák már csóvát vetettek a kapukra, és az ezüst mindenütt megolvadt, utat nyitott a lángoknak a fagerendázathoz, onnan pedig a tűz azonnal tovább kúszott, és belekapott az oszlopcsarnokba. Mikor a zsidók látták, hogy köröskörül minden csupa láng, testi erejükkel együtt összeomlott bátorságuk is; rémületében senki sem mert szembeállni a rómaiakkal, hanem csak álltak, és csak nézték, mintha megbénultak volna. De bár elcsüggesztette őket a pusztulás, most sem tértek észre, hanem mintha már a templom is égne, csak annál jobban fenekeltek a rómaiakra. Egész nap és a rákövetkező egész éjszakán dühöngött a tűz, mert a rómaiak az oszlopcsarnokokat nem gyűjthették meg egyszerre csak egyenként. (sic)” Flavius Iosephus: A zsidó háború. Görögül fordította: Révay József. Gondolat Kiadó, Budapest, 1958. 415-416. o.

<sup>262</sup> שנו רבותינו: כשחרב הבית בשניה רבו פרושים בישראל, שלו לאכל בשר ושלא לשתות יין. ר' עקיבא אומר כל העושה מלאכה בתשעה-כאב אינו רואה סמן ברכה לעולם. (תענ' ל:)

Tanították mestereink, amikor elpusztult a Második Szentély, megsokasodtak a kommentár általi elvonások, hogy ne egyenek húst és ne igyanak bort. (saját fordítás)

Tudnunk kell azt, hogy a Szentély pusztulása alapjaiban rázta meg a korabeli zsidóságot. A hús evése a szombat örömeinek a része, a bor fogyasztása pedig az ünnepeknek a megszenteléséhez szükséges.

בבית תבכה' – בוכה ומבכה הקדוש ברוך הוא עמה: בוכה ומבכה מלאכי – השרת עמה: בוכה ומבכה שמים וארץ עמה: – בוכה ומבכה הרים וגבעות עמה (איכ"ר א)

Sírva zokogok éjszaka, két zokogásom van, miért? Így tanítja Rábá Rabbi Johanan nevében. Az első zokogás az Első Szentélyért van, míg a második zokogás a Második Szentélyért van. (saját fordítás)

מיום שחרב בית-המקדש אין שחוק לפני הקדוש ברוך הוא ולא נראה רקיע בטהרתו. אמר ר' אלעזר: מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת-ברזל בין ישראל ובין אביהם שבשמים.

Azon a napon, amikor elpusztult a Szentek Szentélye, nem volt vígság az Ő.való előtt. És nem láttatta a szárazföldet az ő tisztaságában. Így tanította Rábá Eliézer: azon a napon, amikor elpusztult a Szentély, megszakadt a vassal Izrael és atyáik között az égben. (saját fordítás)

רי פינחס בן-יאיר אומר: מיום שחרב בית-המקדש בושו חכמים ובני חורין וחפו ראשם ונדלדלו אנשי מעשה, וגברו בעלי זרוע ובעלי לשון, ואין דורש ואין מבקש ואין שואל, לע מי יש לנו להשען? על אבינו שבשמים



Rabbi Pinhász, Jáir fia így tanította: azon a napon, amikor elpusztult a Szentély, megszegyenültek a bölcsek, és a hagyományokhoz ragaszkodók befedték a fejüket és megremegtek az alkotó emberek és az erőszak és a rossz hír hozói erősödtek. S nem volt már aki kutasson, aki kérdezzen, s aki keressen. Akkor kire támaszkodhatunk ezekben az időkben? Atyáinkra az egekben. (saját fordítás)

אמר ר' אלעזר: בוא וראה, כמה גדול כחה של בושח, שהרי סיע הקדוש-ברוך-הוא את-בר-קמצא והחריב את-ביתו

וישרף את-היכלו (גטין נה-נ: ב' ר' י: איכר א: אדר' ד, שם ו: ויק' ר' כב: קה' ר' ה: ילק' ש' האזינו)

Így tanította Rabbi Eliézer: gyere és lásd milyen nagy ereje van a szegénynek, mert az Ő.való döntése Bár Kámcára pusztította el a Szentélyt és égette föl az Ő.való csarnokát. (saját fordítás)

ח'נ'נ ביאליק וי"ח רבניצקי: ספר האגדה. Dvir, Publishing House, Tel-Aviv, 2000. קמה, קנא, קמה.

1., „Jeruzsálem a pusztulás előtt áll, a hatalmas Nebukadnecár közeledik. Az egész ország a végső romlás érzetében támo­lyog, Jehojáchin király is önbizalmát vesz­tvé, a szentély kulcsait az ég felé nyújtja Istennek: ha nem vagyunk többé méltók bizalmadra, vedd vissza tőlünk e szent kulcsokat. És a kulcsokért egy láthatatlan kéz nyúl alá, hogy a magasba ragadja őket. Ennek a megkapó talmudi legendának moti­vumát dolgozta fel (..) A.L. Frankl, híres költeményében, melyet Arany János Az utolsó főpap címen magyarra is á­ti­ültetett. A talmud tudós és vitázó stílusa lefakítja a legendáról, melynek szépsége a lélekbe markol, a poézis himporát és a befejező moti­vumát két változatban adja elő. A másik változat szerint a király az ég felé repíti a szent kulcsokat, melyek nem hullanak többé alá.” (...)

2., „Traján római császár uralma alatt ( a II. Század elején) a zsidók már magukhoz tértek a 70.-i szabadságharc borzalmas vérvesztéséből és több helyen is iparkodtak lerázni a római igát. A harc nem is annyira a Szentföldön, mint inkább kisázsiai római provinciákban dúlt, egyebek közt Cyprus szigetén. Ezek a harcok, melyeknek folyamán zsidó asszonyok vére elesett férjeik vérével vegyült, a hősie­sen küzdő zsidók vereségével végződtek, hisz Róma oldalán volt a túlerő. A talmudi elbeszélés érdekesen adja elő a félreértésen alapuló közvetlen okot, mely a harc kirobbanására vezetett. Ennek az elbeszélésnek egyes moti­vumai az előbbi szemelvényben Nagy Sándor mon­dakörébe vannak beleszőve.”

3., (...) Kamca és Bar Kamca miatt pusztult el Jeruzsálem. (...) Élt Jeruzsálemben egy fér­fiu, kinek Kamca volt a barátja és Bar Kamca volt az ellensége. Ez a férfiu egyszer nagy lakomát rendezett és így szólt szolgálójához: -Menj, hívd meg Kamcát. A szolgál ment, de tévedésből Bar Kamcát hívta meg. Bar Kamca eljött, leült. Szólt a házigazda: - Te ellensé­gem vagy! Mit keresel itt? Kelj fel, távozz! – Ha már itt vagyok, - kér­lelte a vendég,- hagyj békén, és megadom majd az árát mindannak, amit megeszem és megiszom. -Nem! – keményült meg a gazda. – A lakoma félköltségét megtérítem neked! – kér­lelte a vendég. -Nem, - tiltakozott a gazda. -Az egész lakoma költségét megtérítem neked! – Nem! A házigazda megfogta a kezénél, feldúlította, kivezette. Bar Kamca elkeseredett: - A Mesterek itt ültek ( látták szegyenemet) és nem akadályozták meg, - úgy tetszik hát, hogy kedvükre történt. Megyek és berágalmazom őket a fejedelemségnél. Elment a császárhoz és szólt: - A zsidók fellázadnak ellened! – Ki mondja ezt? – Küldj nekik áldozati állatot, - meglátod, bemutatják-e? A császár ment és küldött vele egy kövér borjút. (Bar Kamca) útközben bevágott az állat felsőajkába. Mások így mondják: Hibát ejtett az állat szemén, a fátýolszerű bőrön, s ez az izraeliták szerint hibának tekintetett, a rómaiak szerint nem volt hiba. A Mesterek mégis úgy vélekedtek, hogy a kormány­nal való béke miatt az állatot be kellene mutatni áldozatul, csak Zecharja ben Eukolos emelte fel szavát: - Még mondani fogják, hogy hibás állatokat mutatnak be áldozatul az oltáron. Ekkor úgy vélekedtek, hogy aki az állatot hozta, ki kell végezni, nehogy (Rómába) menjen s feljelentsen őket. Zecharja emelt újból szót: - Még mondani fogják, hogy aki áldozati állaton hibát ejt, halállal bünhődik. Rabbi Jochanan mondta: R Zecharja ben Eukolosnak ez az engedékenysége okozta, hogy a Templomot lerombolták, hogy a Szentélyt feldúl­ták és hogy országunkból száműzettünk.”

4., „Mestereink tanították: - A második templom lerombolása után nagyon sokan éltek olyan önmegtartóztatók Izraelben, akik sem húst enni, sem bort inni nem akartak. Ekkor hozzájok ment r. Józsuá s így szólt. – Gyerme­eim, miért nem esztek húst és miért nem isz­tok bort? Így feleltek: - Húst együnk, amit azelőtt az oltáron áldozni volt szokás, mikor ez a szokás most megszűnt? Bort igyunk, mint azelőtt az oltárra volt szokás önteni, mikor most e szokás megszűnt? – Ha így gondolko­zunk, magyarázta nekik a mester, kenyeret sem volna szabad enniük, mert hiszen az eledeláldozás is megszűnt. Feleltek: - (Igazad van,) lehetséges ime gyümölc­sel (táplálkoznunk.). Erre ő: - Gyümölc­set sem együnk akkor, mert hiszen a zsen­gék is megszűntek (...). Erre ő: -Ugy van! (...)- Akkor vizet sem kellene innunk, mert hiszen a vízáldozat is megszűnt. Elhallgattak. –Gyerme­eim, szólt most hozzájuk, jertek, megmondom nektek véleményemet: se­hogy sem gyászolni – nem lehetséges, mert erről már megvan a határozat, (...) és kellett­nél többet gyászolni – sem lehetséges, mert nem szabad valamely összesség sorsáról olyat határo­zni, amit ennek az összességnek a többsége nem tarthat meg (...) Ha elfelej­dkezem rólad, óh Jeruzsálem, bénuljon meg az én jobb kezem! Ragadjon az én nyelvem az in­yemhez, ha meg nem emlékezem rólad és ha Jeruzsálemet az én örö­möm csúcsára (fejére) nem emelem. (sic)”

Olvassuk a szentiratok között, hogy Johanán ben Zakkáj<sup>263</sup> a főpap kérésére az imperátor engedélyezi, hogy Javne városában megalapítsák az első tanházat. Ennek a tanháznak az élére tanítómesterek, azaz rabbik kerültek.

A zsidóság történelemszemléletén keresztül, ahogy visszatekintünk az elmúlt évezredek eseményáradatára, s megpróbálunk az időben stabilitást keresni, rövidebb vagy hosszabb szakaszokban, ezt a fajta biztonságot egy-egy közösség körül találhatjuk meg. Javne óta ezen közösségek élén egy-egy tanítómester áll, akinek személye, jelleme, ars poetikája alakította, formálta, építette a közösségeket.<sup>264</sup>

---

1: A szentély kulcsai. (Jer. Sekal. VI. 2.); 2: Traján és Jeruzsálem. (Jer. Szukkah V. 1.); 3: Miért pusztult el Jeruzsálem? (Fol. 55. b.; ) 4: A templom lerombolása után (Fol. 60.b.). In: Dr. Molnár Ernő: A Talmud könyvei. IKVA Könyvkiadó, Eger, 1989. 135., 165., 279-281., 396-397. o.

„(...) a bibliai kánon lezárulta után a zsidók gyakorlatilag nem művelték többé a történetírást, hozzátevé, hogy 'Josephus Flavius jelzi a fordulóponzt', akinek a 'művei a zsidók közt egyáltalán nem hagyományozódtak', s megállapítva, hogy 'úgy tűnik, mintha a történelem feljegyzésére irányuló késztetésének hirtelen magva szakadt volna', valójában a zsidóságot a második Templom, azaz a kultuszcentrum pusztulásától, saját földjének, nyelvének és politikai hatalmának elvesztésétől kezdődően, tehát az önálló nemzeti lét megszűnését követően már nem a nép történelmének alakulása, hanem a történelmi események olvasata és interpretációja, a folyamatok teológiai és morális reflexiója foglalkoztatta. Számára mintha véget ért volna a történelem, s mintha létezése ettől a pillanattól fogva egy időtlenre vált állapotban, az Örökkévaló mellé rendelődve, JHWH közvetlen közelségétől kapna új értelmet és jelentést". Gábor György: A diadalíven innen és túl. Akadémiai kiadó, Martonvásár, 2009. 149. o.

<sup>263</sup> „Rabban Johanan ben Zakkai was in Jerusalem at the time of the siege but left before the city fell. Since the Zealots kept guard to prevent all departures, his pupils resorted to subterfuge and smuggled him out in a coffin. The event made a considerable impression on the authors of the Talmudic tradition, and we have various versions of his confrontation with Vespasian and of what the emperor granted him. According to the later tradition of the Babylonian Talmud, he received 'Jabneh and its sages' and 'the succession of Rabban Gamaliel (Gittin 56b). But this tradition largely reflects a later period, when 'Jabneh and its sages' was firmly established and headed by Rabban Gamaliel, the son of Simon ben Gamaliel, who laid the foundation of the dynasty of nesi'im who were to follow. According to earlier Palestinian traditions, it seems that Rabban Johanan was initially a prisoner and was taken against his will to Jabneh, which, along with other towns, such as Ashdod and Gophna, served as a place of detention for those who had surrendered to the Romans. What he succeeded in obtaining from the emperor also appears to have been far more modest according to the Palestinian traditions. One version relates that all he asked for Jabneh in order to 'teach his pupils' or to 'perform the commandments and teach Torah'. Considering the general circumstances and the practice of Vespasian and Titus, the version appearing in the earlier sources, concerning the beginnings of Jabneh, is more likely. Rome would hardly have given permission to establish a national centre, even if only a spiritual one, in Jabneh. But, even if the official permission granted to him was very restricted, in actual fact Rabban Johanan ben Zakkai began, with or without the knowledge of the authorities, to rebuild Jewish life and to fill the void created by the destruction on the Temple. He reconvened the Sanhedrin and began to proclaim New Moons and leap-years from Jabneh." H.H. Ben-Sasson: A history of the Jewish people. Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, 2002. 319-320. o. (Továbbiakban: History.)

<sup>264</sup> „Throughout the Jabneh era, from immediately after the destruction of the Temple until the Revolt of Bar Kohba (70-132), many steps were taken that were to have a decisive influence on the coherence of the nation under the contemporary conditions. The sages were able to gain control over the different groups and trends that were competing within the nation. Sects such as the Sadducees or the Essenes were no longer heard of. ... In the Jabneh era regulations were laid down to ensure that to soil of the Land of

Amikor Kecskemét városának zsidó közösségét szociológiai szempontok alapján és a vallástudományokkal párhuzamosan vizsgáljuk, marginálisan a közösség arculatáért felelős rabbik munkásságát kell megismernünk.

A dolgozat részein keresztül, a kutatómunka során bemutatásra kerül Kecskemét város kialakulásának története, a városban megjelenő zsidóság története kezdeti stádiumától egészen a kiteljesedésig. S ez a kiteljesedés alapjaiban próbálja megérteni és értelmezni a rabbik, e tudós emberek jellem- és közösségformáló szerepét.

A dolgozat történetiszociológiai kutatása során e fontos gondolati elemet logikai láncként mutatja be a mű szerzője. A közösség története, egy urbanizált társadalmi struktúra része, nélkül a fogalmi rendszer nélkül: város, nem jöhetett volna létre ebben a formájában.

Az előző fejezetek során fényt derít a munka arra, hogy az elmúlt 250 év során Kecskemét városára hogyan hatott a helyi zsidóság.

Olyan új eseményeket kutatott a szerző, melyek a XIX. és XX. század során kapcsolódási pontokat jelentettek a város és a közösség között. A feltevés szerint ezen eseményeket - amelyekkel a város fejlődését, fejlesztését próbálta elősegíteni a zsidó közösség, legyen az fizikai, vagy szellemi síkon - a közös összetartozás megerősítésének bizonyítékául szánta.

Kecskemét rabbijai hatottak-e Kecskemét szellemi -, közösségi életére, s a rabbik tanító szavai kijutottak-e a zsinagóga falain kívülre, s ha igen, ez hogyan, s milyen formában jelent meg?

A legtöbb előkerülő adat a kutatás során a 1882-től , a XX. század első felére vonatkozik. Látnunk kell, hogy a rabbi általában indirekt

---

*Israel would remain under Jewish ownership and to protect it against conversion to common pasture for shepherds, whose numbers had increased considerably since the destruction of the Temple. The philosophy of this generation stressed the religious importance of the land and of settling on it; and under the influence of this philosophy halakhic rules were laid down to encourage the redemption of the land from gentile ownership.” Ben-Sasson 325. o.*

formában fedezhető fel a különböző társadalmi megmozdulások hátterében.

### VII.1.1. Dr. Perls Ármin

1853. november 1-e<sup>265</sup> meghatározó időpontjává válik az alföldi zsidó közösségek életében, bár a területen élő zsidó férfiak és asszonyok ezt még nem tudhatták. Ez az időpont egy nagy rabbi első lélegzetvétele ezen a teremtet világon, Perls Árminé, aki Nagykárolyban<sup>266</sup>, vallásos családba született.

Kora gyermekkorától kezdve megismerkedett a zsidó hagyományokkal, a héber nyelvvel, a szentírással, a talmudi, hagyományos zsidó jogi gondolkodásmóddal. Már középiskolai tanulmányai során Szoboszlón és Nagyváradon tanárai látták a tehetség lángját az ifjú Perls Ármin lelkében.<sup>267</sup>

Középiskolai tanulmányai befejezése után bölcsészettudományt kezdett el tanulni, majd 1874. október 1-től beiratkozik Berlinben a Hochschuleba, amely Európa rabbiképzői közül igen magas piedesztán állt.<sup>268</sup>

1879-ben, a beiratkozástól számított öt évvel később rabbivá avatják, s ugyanebben az időben szerzi meg bölcsészettudományokból doktori fokozatát.<sup>269</sup>

<sup>265</sup> Perls Ármin emlékezete. Kiadja a Pécsi Izr. Hitközség Elöljárósága, Pécs, 1915. 47. o. (Továbbiakban: Emlékezete.)

<sup>266</sup> A nagykárolyi zsidó hitközség egyike a legrégebbi hitközségeknek. Valószínűleg 1600 táján alakult, bár írott emlékei csak jóval későbből maradtak ránk. Az első adat 1741-ből található, Károly Sándor gróf szabadságlevele, mely megengedi a zsidók ottani lakását, illetve meghosszabbítja a már régebbi keletű engedélyt. Fennmaradt adatok szerint az 1770-es években 56 család élt a településen. 1860-as években ez mintegy 300 családra növekedett. 1870. körül a közösség önerőből monumentális zsinagógát építtetett. 1869-ben a hitközség status qou ante alapra helyezkedett. 1881-ben mintegy 60 család ebből kivált, és ortodox hitközséget alapítottak, majd 1901-ben nagytemplomot építettek. 1929-ben ez az ortodox hitközség 1600 lélekszámmal rendelkezett. Mindeközben a status qou ante hitközség 1922-ben szintén ortodox lett, de a két ortodox hitközség sohasem egyesült. (kivonatolt fordítás) Lb.: פנקס הקהילות הרגוריה. פנקס, 1975. 353. o. (Továbbiakban: פנקס.)

<sup>267</sup> Lb.: Emlékezete. 47. o.

<sup>268</sup> Lb.: Szinnyei József : Magyar írók élete és munkái. X. Kiadja Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest, 1905. 801-802. o. (Továbbiakban: Szinnyei.)

<sup>269</sup> Lb.: Emlékezete. 47. o.

Rabbinikus képesítését igazoló oklevelén a kor jelentős rabbijainak az aláírásait olvashatjuk – Perls Mayer (nagybátyja) nagykárolyi, Fürst Lázár gyöngyösi<sup>270</sup> és Friedmann N. R. nyíregyházi<sup>271</sup> fő rabbikét.<sup>272</sup>

A rabbiképző intézet után Kassára<sup>273</sup>, hívják, ahol az ifjú Dr. Perls Ármin három évet tölt el - 1879-től 1882-ig. Ez az időszak a szárnybontogatásról szól, s arról, hogy lefekteti rabbinikus pályájának fő iránytadó ars poetikáját.<sup>274</sup>

1882-ben az akkori kecskeméti zsidó hitközség ajánl számára rabbiszéket az új zsinagóga falain belül, amely az Alföld harmadik legnagyobb zsinagógája volt ebben az időben, s több, mint 800 férőhellyel rendelkezett. Az ifjú rabbi tettvágytól vezérelve Kecskemétre jön még ebben az évben, elfogadván a kecskeméti rabbi

<sup>270</sup> A hitközség alapítására vonatkozó pontos időpontjára nincs információnk. Valamikor a XV. században telepedtek le zsidók, amiről a megyei és városi levéltár adatai tanúskodnak. A XVIII. században alakul meg a hitközség, erre utal az 1705-ös alapítású Chevra Kadisa. E mellett az impozáns zsinagóga is a XVIII. század második feléből származik. Az 1880-as években egy kis ortodox közösség is létrejön. 1917-ben tragikus következményű tűzvész söpör végig a városban. A közösség épületei közül több a tűzvész áldoztatá válik. 1839-ben létesít elemi iskolát a hitközség. Több kereskedelmi ipari vállalatot és gyárat alapít a gyöngyösi zsidóság és mezőgazdasági téren is nagy szerepet vállalnak. Magánembereknek 3-4000 hold földjük van, amely ebben a korban impozánsnak számított. Kb. 1800 személyből állt a közösség. (kivonatolt fordítás) Lb. פנקס. 236-238. o.

<sup>271</sup> 1865-ig a nyíregyházi hitközség a nagykállói rabbi felügyelete alá tartozó fiókhitközség volt. Ekkor a létszámában megnövekedett közösség önálló hitközséggé alakult Weinberger Ábrahám kisvárdai rabbi engedélyével, illetve a Belügyminisztérium jóváhagyásával, és a város önálló rabbiszékhely lett. A nyíregyházi ortodox zsidók megválasztották első rabbijukat, Friedmann Ignácot, aki 1905-ben bekövetkezett haláláig töltötte be ezt a posztot. Az ortodox hitközség mellett a városi zsidóság a Szarvas utcai status quo hitközséghez is csatlakozhatott, melynek utolsó fő rabbija, a tudós Dr. Bernstein Béla volt. A zsinagóga 1944-ben kiégett, falai leomlottak. Alapjaira a fal maradványaiból emelték az elhurcoltak emlékművét. Az 1953-as államosításkor helyére iskolát építettek és az emlékművet áthelyezték a Kótaji úti zsidó temetőbe. A másik (ortodox) zsinagóga az 1920-as években épült. Ma itt működik a hitközség. A Vészkorszak idején közel 5000 nyíregyházi zsidó személyt írtak össze a hatóságok, és a deportálásokat követően egyesek a város „zsidómentességét” ünnepelték. A felszabadulás után már csak pár százan tértek vissza, akik közül sokan elvándoroltak a későbbiekben. Lb.: Nagy Ferenc (szerk.): A nyíregyházi zsidóság pusztulása. Forrásközlés. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, (a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai; 33.), Nyíregyháza, 2004. 13-27.; 250-309 o.

<sup>272</sup> Lb.: Színyei. X. 1905. 802. o.

<sup>273</sup> Kassára feltehetőleg az 1840 évtől telepedtek le zsidók, köszönhetően az ez évi XXIX. tc.-nek. Korábban még büntetést szabtak ki arra, aki az átutazóban a városban tartózkodó zsidótól vásárolt. Feltételezhető, hogy az első letelepedők Rozgony városából kerültek Kassára. A letelepedést követően a lélekszám növekedésével a hitközségi élet is virágzásnak indult, annyira, hogy 1922-re már kongresszusi hitközséget építettek ki. A hitközség a vallás ápolásán kívül jelentős kulturális és szociális tevékenységet fejtett ki. 1881-re készült el az első kassai zsinagóga, ennek helyére került a második templom 1901-ben, ami idővel szűknek bizonyult, így 1925-27-es években új zsinagóga épült. (kivonatolt fordítás) Lb.: פנקס. 8, 105, 107, 112, 127, 158, 238, 274, 313, 341, 458, 511.o.

<sup>274</sup> Lb.:Emlékezete. 49. o.



széket, s közel nyolc éven keresztül, 1889-ig a kecskeméti közösség szellemi oszlopa lesz.<sup>275</sup>

Mikor Perls Ármin megérkezik a „hírös” városba, érezhető, hogy a zsidóságon belüli vallási, szellemi másságok (ortodox, neológ, status quo ante, reform<sup>276</sup>), ellentétek egyre erősebbé válnak, ám a rabbi

<sup>275</sup> Lb.:Emlékezete. 47-49. o.

<sup>276</sup> „Látszólag vallási pártszakadás történt a közösség két tábora közt, melyek később két különálló szervezeti keretet teremtettek – „templomokat” vagy hitközségeket. Valóban ez történt azokon a helyeken, ahol a külső jogi, politikai és egyéb tényezők hiányoztak. Példának okáért az Amerikai Egyesült Államokban az állam és az egyház szétválása után a zsidó közösségeknek jogukban állt választásuknak megfelelően különféle arculatú és rituáléjú zsinagógák köré szerveződni. (...) Moses Mendelssohn önkéntes keretek között képzelte el a zsidó hitközségeket, melyekben a vallási alapelvekhez és parancsolatokhoz hű hitközségeket, melyekben a vallási alapelvekhez és parancsolatokhoz hű hitközségi tagok is megtalálják lelki kielégülésüket. A zsidó állampolgári jogainak megadása maga után vonta a hitközségen belüli tisztségeket és jogkörök megszorítását, de a hitközséget mint szervezeti keretet, ahová a zsidó vallás minden tagjának tartoznia kellett, nem törölték el. A hitközségekhez való tartozás kötelezettsége nemcsak azokban az országokban maradt érvényben a XIX. század nagy részében, ahol fokozatosan adományoztak a zsidóknak polgári jogokat, hanem még Franciaországban is, ahol 1790-1791 folyamán a forradalom teljes állampolgárságot adott a zsidó lakosoknak. (...) Úgy tűnik, hogy a hitközségek sokoldalú működése megmaradt a régi rendszert követő új korszakban is, amikor a hitközség hivatalosan kívül került minden testületen és kizárólag a vallásos közösség szervezeti keretében. (...) a hatalom bizonyos polgári közigazgatási feladatokat rótt a hitközségekre, melyek továbbra is fenntartották oktatási és szociális segélyező intézményeiket, melyek célkitűzései nem tekinthetők a szó szoros értelmében vallásinak. Emellett a hitközség tagjai kisebb egységekbe tömörültek a családi kötődések, a szakmák és a hasonló kulturális háttér alapján. A hatóságok azonban többnyire figyelmen kívül hagyták ezeket a szempontokat és úgy viszonyultak a hitközséghez, mint egy vallásos közösség szervezeti keretéhez, mint a keresztény egyházak egyikéhez. E formális meghatározás révén a hitközség a hatóságok segítségével az adott helység összes zsidóját csatlakozásra kötelezhette. A XIX. század negyvenes éveinek elejéig a hitközséghez való kötelező tartozás feltétele volt az összes zsidó gyerek körülménye (...) A későbbiekben a hatóságok felhagytak ennek ellenőrzésével, de a zsidó közösségből csak egy keresztény gyülekezethez való csatlakozással lehetett kiválni. Az állam nem fogadta el a vallástalan embert, (...) Az utóbbi alapelv szigorú betartása azt eredményezte, hogy amikor egy kisebbség reformszertartást vezetett be, a hatóságok megvitatták, hogy e szertartási forma felfogható-e az elismert zsidó vallás legitim változatának. Erre először 1818-ban, a közismert hamburgi Héchal-Szentély alapításakor került sor, és ezzel egy időben Berlinben, ahol Israel Jakobson nyitott meg egy hasonló zsinagógát. Ugyanígy megvitatták azokat az eseteket is, amikor egy szigorúan ortodox kisebbség sajátos vallási szükségleteinek kielégítésére szervezeti függetlenséget követelt magának, és a kérés teljesítése a hatóságok döntésétől függött. (...) Ezekben az esetekben a hatóság képviselőinek azt kellett eldönteniük, hogy a hitközség egy részének kiválását egyfajta szektásodásnak kell-e tekinteni, amit egyik egyház és vallás esetében sem néztek jó szemmel. Az ortodoxia pártszakadása körül folyó elhúzódozó nyilvános vita folyamán rabbi Samson Raphael Hirsch kénytelen volt kijelenteni, hogy az ortodox személy vagy kisebbség sorsa sokkal nehezebb egy reformközösségben, mint a reformokra hajlók helyzete egy ortodox közösségen belül. Az utóbbi esetben csak némi rugalmasságra és alkalmazkodásra van szükség. Ha kívánják, a reformisták is igénybe vehetik a közösség intézményeit, ha nem, lemondhatnak róla. Ezzel szemben a reformkörnyezetben élő ortodox személy vagy kisebbség nemcsak hogy nem tudja megtartani vallása parancsolatait, hanem még a legalapvetőbb létfeltételi is hiányoznak. Nem csatlakozhat a reformerek imáihoz, nem adhat hitelt rabbijuk kijelentéseinek, nem fogyaszthatja az általuk vágott állatok húsát, és természetesen nem bízhatja oktatóikra gyermekei nevelését. Az érvelésből látszólag ortodox dőlly sugárzik. (...) Mindazonáltal Hirsch kijelentése akkoriban nem volt alaptalan. Igaz, hogy a zsidó társadalom számos rétegében a vallási hagyományoktól való elszakadás folyamata kizárólag negatív formában nyilvánult meg. Az emberek már nem voltak hajlandók alávetni magukat a zsidó vallási parancsolatok nyomán rájuk háruló súlyos korlátozásoknak. A reformok számukra azt jelentették, hogy minden lelkiismeretfurdalás nélkül lerázhadják magukról az igát. Megnyugtató volt nagy tudású és tekintélyes tudósok szájából hallani, hogy az adott körülmények között a hagyomány, amelyben

érkezésével ezek az ellentétek feloldódni látszanak, s ő képes újra összekovácsolni a később különváló, de akkor még szervezetében egységes közösséget.<sup>277</sup> Ahhoz, hogy végre tudja hajtani ezt az embert nem kímélő szolgálatot, azaz egyben tartani a közösséget, egyedülálló szónoki képességekről tesz tanúbizonyságot. A kecskeméti székfoglaló beszéde e hitszónoki képességének példás bizonyítéka. „*Felséges Isten! Mennyei atyánk! Ha nemes cél felé törve, hosszas küzdelmek után a diadal magaslatára feljutánk; ha soká epedve, vágyva reményünk sajkája elvégre partot ér, forró vágyunk tárgyát átfoghatjuk; ha ránk virrad egy-egy ünnepnapja s multunk már-már elmosódott emlékei újból fölélednek s szívünk örömében feldobog: akkor Tefeléd fordulunk kegyelemnek kiapadhatatlan kútfeje és neked áldozva, Téged magasztalva, dicsérve áldunk: Dícsértessél Örökkévaló Istenünk, hogy*

---

nevelkedtek, érvényét veszítette. E szemlét követi csupán a régítől szerettek volna megszabadulni, de nem kívántak úja állítani a helyébe. A reformfolyamat másik irányzatát olyan új vallás alapítása fémjelezte, amely a zsidó vallási a hagyományokban gyökerezik, de nem azonos azzal, s más vallásokhoz hasonlóan következetes, sőt időnként hitbuzgó odaadást követel. A reformfolyamat ezen irányzatának zászlaja alól nem hiányoztak a hívek, de nem voltak sokan. Hirsch ezt nem vette figyelembe, és a két tábor közti ellentétet irányzatuk képviselőinek bemutatásával vázolta fel: a reformer ellenszenve az ortodox vetélytárs módszerei iránt elhanyagolhat tényező, míg az ortodox számára teljességgel lehetetlen kiegyezni ellenfele nézeteivel. (...) A vallási hagyományokra minden részeltéhez ragaszkodó zsidók képtelenek voltak alkalmazkodni a reformszellemű környezethez. Ezeknek az embereknek két lehetőségük volt. Megpróbálhatták kivonni magukat a számukra érvénytelen szertartás alól, és amennyire csak lehet, a saját szükségleteikkel törődni, vagy megpróbálhattak szembeszállni a helyi vallási szokásokkal. Mindkét reakcióra felhozhatunk példákat: az elsőre ortodoxia viselkedését Franciaországban és néhány német államban, a másodikra a néhány német hitközségben és főképp Magyarország-szerte végbement eseményeket.(sic)” Jakov Katz: Végzetes szakadás. Múlt és jövő Kiadó, Budapest, 1999. 15-16., 17-19. o.

<sup>277</sup> „A kérdés csak az, alkalmoszerű, idején való-e már, hogy az egyházi szervezkedés és minden azzal kapcsolatos kérdés végleges megoldásához komolyan hozzáálljunk vagy nem? Lehültek-e már a pártoskodás szenvedélyei és megtisztultak-e már a nézetek annyira, hogy naprendre tűzhetjük a kérdést a magyar zsidóság egységének veszélyeztetése nélkül? Mert mi nem pártot akarunk szervezni, hanem a zsidóságot. Ez a végcél, amelyet mindenha követtünk, és nem teszünk le a reményről, hogy idő folytával el is érjük. A központi irodák felosztásával, a kerületi elnökök egybehívásával és a kongresszusi szabályzatot álló községek szervezésével, amint azt a főleg érintett körözhvény reszignáltan javasolja, e céljától még messzebbre visszavetítettünk. Eltekintve attól, hogy a kongresszusi kerületek mindenütt sem megalakítva, sem betölve nincsenek, a parciális szervezés az elletétek élesbítését, a szakadás kiszélesítését és szentesítését jelentené, holott mi, még a legnagyobb eredmények árán is, a felekezet unifikációját akarjuk keresztülvinni. (...) Nem sokára megmozdul az orthodoxia és hallani fogják a felindult ellentábor vészkiáltását: Segítség! Izrael veszedelemben forog, pogányok törtek be szentélyébe! Milyen gyönyörű látványt nyújtana ez a szerte züllött, viszálykodó Izrael! Hogy mulatnának rajtunk a mi szabadelvű polgártársaink! – Ne szaggassuk fel az oly szépen gyógyulásnak indult sebet. Ki tudja, mikor heged be ismét. Várjuk be a seb tökéletes összeforradását. Várjuk be, míg az orthodoxia papjai, szóvivői és követői is belátják ez állapot tarthatatlanságát és felekezetük szégyenletes helyzetének tudatára ébrednek; míg ők is belátják, hogy csak a tömör, egybeforrt Izrael fejthet ki elég erélyt a vallása ellen intézett támadások visszaverésére, tekintélye és igazai elismerésének kieroszakolása, valamint a benső hitélet és mindannyiunkan drága tóra fejlesztésére és felvirágoztatására. Addig pedig azt tartom: Annakokáért az eszes ember hallgat akkor, mivelhogy az idő gonosz. (sic)” Perls Ármin: Az orsz. iroda körlevele. In.: Bacher Vilmos és Bánóczi József (szerk.): Magyar-Zsidó Szemle V. 1888 Az Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája Budapest. 164-167. o. (Továbbiakban: Magyar-Zsidó szemle.)

*életben hagyál, megtartottál és ez örömnapot megérvünk engedéd. Hadd legyen tehát a mai napon is, éltém legszebb, legszentebb napján első érzetem hálának érzete, első szóm imának szava. Minden dolgokat bölcsen rendező, mindentudó nagy Isten! Ki látod a gondolatot még mielőtt ébredett, ismered az érzetet, mielőtt a hang szárnyaira kelne. Te tudod, hogy e szent gyülekezet bizalmával engem tüntetvén ki, lelkipásztorává választotta s e szószerkekre emele, hogy innen hirdessem igédet, terjesszem hitedet, tanítsam útaidat; hogy vallásnak magaslatáról örködjem ez imola, örködjem családjaid és iskoláid felett. És én azt mondtam, imhol vagyok és eljövök, és elhozám magammal szívem legdrágább kincsét, el nőm és gyermekim, el reményim és ábrándjaim. Te utánad immár híveim kezében nyugoszik jövőm, nyugalmam, békém, boldogságom. Áraszd azért véghetetlen jószág! Áraszd szíveikbe a béke és egyetértés lelkét; add, hogy a kölcsönös bizalom és szeretet szálai el ne szakadjanak, meg ne lazuljanak soha, hanem mind erősebb és szilárdabb kötelékké sodródva, fűzessünk egygyé általunk, hogy legyünk egyek hitben és erényben, szeretetben és rendületlen bizalomban! (...) Kedves Atyámfiaim! Midőn ti e gyülekezet pásztorságával engem biztatok meg, a meghívó levélben jövőm hivatásom körét kiszabva, azt mondtátok: (...) Te légy az én házam gondviselője és a Te beszéded szerint táplálkozzék egész népem. Számot fogok ezért adni, mint és mily szellemben akarok örködni azon ház felett, a melyet gondviselésemre biztatok; (...) Tisztelt leend tehát örködni templomotok, örködni családjaitok s örködni iskolátok felett.(sic)”<sup>278</sup>*

Dr. Perls Ármin főrabbi úr beszédei több kötetben jelentek meg. Ahhoz, hogy személyének mélységét megismerhessük, és rálátást kaphassunk, idézem az ő általa készített 'Prédikációk' gyűjteményének előszavát: „A következő beszédek nagyon szívesen hallgatták. Vajjon épp oly szívesen fogják-e olvasni is? Alig hiszem. Régi dolog, hogy beszédek nem olvasásra, hanem meghallgatásra valók. Hát még hitszónoklatok.

<sup>278</sup> Dr. Perls Ármin: Prédikációk. Nyomtatott Traub B. és Társa Könyvnyomdájában, Szegeden, 1884. 9-15. o. (Továbbiakban: Perls: Prédikációk.)



*És ha mégis elszántam magam közrebocsátásukra, nem hiúságból tettem ezt, hanem mert barátaim számtalanszor ez irányban tett felszólításainak eleget tenni, kötelességemnek tartottam. Köztetszésre tehát én számot nem tartok. Akikhez szóltam, azok számára írok is. Ha csak ezek csatlakozása nem lesz felette nagy – én meg leszek elégedve.(sic)”* <sup>279</sup>

A kongresszusi zsidóság és az ortodoxia mellett a reformirányzat az 1880-as évtizedben erősödik az asszimilációval<sup>280</sup> együtt. A társadalomban és a zsidó közösségekben megfigyelhető változásokra Perls rabbihoz méltóan reagál, hogy megpróbálja visszaterelni a magyarországi zsidó közösség egy részét a Tóra törvényeihez.<sup>281</sup>

<sup>279</sup> Perls: Prédikációk. Előszó.

<sup>280</sup> „Dr. Goldziher memorandumát gyönyörűséggel olvastam. Alapos, velős, tömött, fején találta a szeget. Nem papokat, hanem zsidó községet kell képezni. A zsidó ifjúságot úgy kell nevelni és művelni, hogy a zsinagóga ügyeit öntudatosan fölkarolni és előbbre vinni, eszményeiért lelkesülni és áldozni tudjon. A baj tehát megvan, az tagadhatatlan. A fővárosban ép úgy és tán jobban is érzik, mint mi vidékiek, a vallástalanság bomlasztó hatásait és megdöbbennek az óriási mérveket öltő közömbösség előtt. Az ifjúságot a felekezet számára meg kell menteni. Nem szabad tétlenül nézni a baj továbbharapódzását. (...) Nem azért hogy pap legyen belőle, hanem hogy legalább a gimnázium felső osztályait zsidó intézetben, zsidó tanárok vezérlete alatt absorbeálhassa. Ott nyeri a talmud-tórai oktatás, a vallásos kiképzés méltó folytatását és befejezését. Kik a szeminárium-gimnáziumából mennek akár egyetemre, akár egyenesen az életbe, az ilyen ifjak kezébe én nyugodtan tenném le Izrael sorsát.” Perls Ármin: Dr. Goldziher memorandumáról. In. Magyar-Zsidó Szemle. V. (1885.) 616-617., 619., o.

<sup>281</sup> (...) „Vajudtak a budai hegyek és születtek egy nevelés egeret. Majd vigan ugrándozott asztalon, oltáron, templomi szószéken, majd meg valami ódon könyves szekrényben ütött tanyát, a hol nagy kedvteliséggel rágcsálta, szakgatta a talmud és sulchan-áruch penészes foliánsait. Nagy kárt nem tett szegényke, de folyton turás-furása mégis kellemetlen volt. Az új-pesti zsidók minden áron szabadulni akartak tőle. Hát fogták magukat és vevék az egeret és betevék egy ládába és feltevék a szekérre és bocsájták világgá hadd menjen. A szekérvonó ünök meg sem állottak, míg Budapestre nem érkeztek. Ott aztán kinyitják a ládát és kiugrik vala – tán az eger? Nem! Egy ujdona új próféta. (...) Ez új próféta mint reformátor lép föl és ismert mintha szerint a nőkhöz fordul. Ám hisszük, ennek sem lesz fogantja. Mert a közönség új prófétákkal szemben nagyon gyanakvó természetű. Előbb a töviskoszorút akarja látni a reformátor homlokán, aztán adja helyébe a babérkoszorút meg a gloriát. A történet legalább azt mutatja, hogy az emberiség előharcosai, vallásos megújítói mind megszenvedték az elismerést és dicsőséget, melylyel a világ utólagosan körülvé. (...) Mi csak azt mondjuk, hogy a jelen hideg hitű század nem alkalmas, nem fogékony ily nagy szabású vállalatok iránt. Az afféle kopott frázisokkal mint ez, hogy a vallás mai formái nem felelnek meg többé a kiképzettebb kedély igényeinek nem megyünk messzire. Az itt a kérdés: vannak-e a kiképzettebb kedélyeknél mostan egyáltalában vallásos vágyódásaik, igényeik? (...) A reform izr. egyház, mely megtagadja a talmudot és fejleményeit, hiába beszél történeti folytonosságról. Az vagy önámítás vagy öntudatos csalás. A zsidóság történeti fejlődése egy mederben folyt a Krisztus utáni századig. Ott két ágra szakadt. Az egyik rész, mely nem akart megalkudni a pagánizmussal, a talmudban folyt tovább. A másik készségesen megalkudott vele s létesítette kereszténységet. Hol akarják tehát a hagyománynyal teljesen szakító reformátorok a fonalat felyenni? Meddig akarnak visszamenni? Krisztusig? Krisztus nem akarta zsinagógát és rendjét felforgatni. Ő nem törölte el sem a szombatot, sem a bőjtöket sem a circumcisiót. Ő egészen a régi zsinagóga alapján állott és tanított. Ne gondoljátok, hogy jöttem a törvénynek és prófétáknak eltörlésükre. Nem jöttem, hogy eltöröljem, hanem inkább, hogy az betöltsen. Mert bizony mondom nektek, inkább fognak ég és föld elmulni, semmint egy jóta a törvényben. Tehát a tarsusi Paulusig? Akkor meg ne habozzanak, ne tétovázzanak. Mondják ki nyíltan és határozottan, mit akarnak. És aztán kövessék meggyőződésüket. Az Istent jelző hé (...) betűnek - a talmud

Számos szentírási versfordítást<sup>282</sup>, valamint tanulmányt készített, néhány közülük: A messiás<sup>283</sup>, Az anyakönyvelés fejlődéséről<sup>284</sup>, Dr. Goldziher memorandumáról, Homályos borájták, Hámán bitófája,

szerint – két nyílása van. Egyik a belépők, másik a távozók számára. Ezzel azt akarja mondani, hogy a zsinagóga nem ismer és nem alkalmaz vallásos kényszereszközöket. Kiki kövesse szabadon saját meggyőződését. A kit meggyőződése a zsinagógába vonz – mi nem édesgetünk, nem tértítgetünk – az jöhet. Az ajtó nyitva. Ki meg el akar pártolni tőle, hátat fordítani neki, azt sem tartóztatjuk. Annak számára is van külön ajtaja. Az urak nem jól érzik magukat – csak tessék: Patet janua, exi!” Perls Ármin: A reformált izr. egyház. In.: Magyar-Zsidó. III. (1886.) 120-122. o.

<sup>282</sup> Perls Ármin: Jeremiás Siralmi. I. fejezet. In.: Magyar-Zsidó Szemle. II. (1889.) 97-100. o.; Perls Ármin: Zsoltár Fordítás. XIX. zsoltár. In.: Magyar-Zsidó Szemle. V. 292. o.; Perls Ármin: Zsoltár fordítás. CIV Zsoltár. In.: Magyar-Zsidó Szemle. V. 347-348. o. – Bár Pándor.

<sup>283</sup> „E mű a szorosabb értelemben vett zsidó irodalommal bensőbb összefüggésben nem áll. Ugy tárgya mint célja: visszamenni a kereszténység legrégibb kutforrásaira, az evangéliumi iratokat és kiegészítő hagyományokat, melyeket a szabados bíráló képviselői (...) a minden előfeltétel és célzatosság nélküli kritika jogcímén darabokra téptek, ismét összehordani, egymáshoz illeszteni és belőlük Jézus életét szerves egészévé rekonstruálni; (...) A mi pedig azt a kérdést illeti, miért nem őrizték meg az egykoru talmudisták saját zsidó írójuk tisztaságát, vagy legalább miért nem szólaltak fel a netaláni hamisítások ellen? Hát az a történeti tények teljes nem ismerését és a zsidó irodalomban való tájékozatlanságot árulja el. Az egykoru írástudók Jézust egyetlen szóval sem említik. Az első híreket Jézusról a III. és IV. században élő talmud tudósoktól vesszük, kiknél azonban az emlékek történeti hűsége már egészen elmosódott. Kétségtelen, hogy a rabbinusok Jézus felőli tudósításai csak mesék, miket igazolni nem lehet (...). A felszólalás pedig egyszerűen azért maradt le, mert a zsidók Jos. könyveit nem olvasták, nem ismerték, tán nem is érthették. A X. század végétől fogva a zsidók valami héberül irt történetet olvastak, melyet a valódi, eredeti, zsidók számára irt Josephusznak tartottak. Zunz azonban kideríté (...), hogy a nevezett munkát nem Josephus Flavius szerzte, hanem valami névtelen 940 körül Itáliában élt író, ki az ő nevét csak bitorolta. (...) E mutatóványokat a végtelenig lehetne folytatni. Ott van a >>Hazzán<< 63. és 144. l., ott van a 282. l. Ex. 13, 16. versének értelmezése, a hol hártaszeletekről szól, miket a >>képmutató farizeusok kérdéséből nemcsak balkarjokra fűztek, hanem homlokukra is kötöttek; meg aztán egészen prémről, melyet e képmutató farizeusok, hogy buzgóbbaknak láttassanak, a szokottnál szélesebbet viseltek<< stb. De a felhozottak is eléggé világosan mutatják, hogy milyen hiányos nyelv-, történeti – és törvényismerettel fogott szerző >>A Messiás<< megírásához. (...) vallásos meggyőződésének jöltevé melege mellett sincsen joga kimondani: >> A Pentateuchusban nincsen gőj, nincsen kagal; sem a zsinagóga tornyainak tetejét nem rendeli egy világögmb alakjában feltüntetni a királyi koronával, melyből királyi pálcza emelkedik ki; a mi határozott manifestatiója a világalurmi követelésnek! (Antisemiták tapsoljatok!) A Pentateuchus szembeszökő ellentéte a talmudnak, mely utóbbi a zsidó hit- és erkölcsstan vezérkönyve.<< Ki a talmudhoz nem ért, ne is szóljon róla. (sic)” Perls Ármin: A messiás. In.: Magyar-Zsidó Szemle. I. (1884.) 306-307., 309-310. o.

<sup>284</sup> „Az ember egyéni életének három főmozzanata van: a születés a házasodás és az elhalás. E mozzanatok mindegyike külön e célra szánt könybe – anyakönyv – iratik, (...) mely (...) >> közokiratot<< képeznek. Az anyakönyvek vezetésére és hiteles kivonataik kiadására jogosított személyek pedig ezen cselekményekre nézve közhivatalnokoknak tekintetek; miért is az idézett törvény ezeket, ha hivataluknál fogva az őrizetükre, vagy vezetésükre bízott nyilvános könyveket meghamisítanak, a közokirat hamisítókra szabott szigorú büntetéssel sújtani rendelik. (...) a családok zavartalan biztonsága, az egyének polgári állása, politikai jogaik védelme az anyakönyvek hitelén épülnek. Öröklési kérdésekben az azokból készült kivonatok a legkifogástalanabb jogi bizonyíték erejével bírnak. A hadkötelezettek névsorának összeállítására, a népesedési mozgalom kitüntetésére szolgáló hiteles és megbízható adatokat egyedül e forrásokból lehet meríteni. (...) A jeruzsálemi templom romba dőlésével ez okiratok is örökre megsemmisültek. A zsidó vezér férfiak tán tartva a császárok üldözésétől, nem látták jónak – mint azelőtt a háborúk után történni szokott – a veszteséget pótolni és a könyvek vezetését újból megkezdeni. Az öntudatra ébredő és mindinkább izmosodó keresztény egyház méltányolni tudván az ily féle adatok jelentőségét, az anyakönyvek vezetését foganatba vette. (...) Csak a tridenti zsinat rendelte el legelőször kötelezőleg a könyvek vezetését. A zsidó egyház anyakönyveinek berendezését csak az 1840-es XXIX. Tvcz. rendeli el. Az abszolút kormány uralma alatt, 1851. július 4-én kiadott helytartósági körrendelet pedig a vezetésket részletesen szabályozza. E körrendeletet a m.k. vallás és közokt. min. 1871/26,915. számú rendeletének minden tekintetben megerősíti és csak annyiban változtat rajta, hogy az anyakönyveire ne

Bajisznemán, Az írástudó diszruhája, Homályos peszikta helye, Der Minhág im Talmu, Az előadás művészete a régieknél, Zsidó kulturvilág, Máté evangéliumának eredeti nyelve, stb.<sup>285</sup>

Kecskeméti szolgálata során egyik legjelentősebb talmudi kutatása - mely a Magyar Zsidó Szemlében is megjelenik – Jézus előfordulása a babilóniai és a jeruzsálemi Talmudban, kódnevei és gnómatikus bölcséleti összehasonlítása.<sup>286</sup>

---

*kötelezőleg és kizárólag német nyelven, hanem a kebelén szokásos nyelvek valamelyikén vezettessenek.” Magyar-Zsidó Szemle. III.(1885.) 9., 11-12. o.*

<sup>285</sup> Lb.: Emlékezete. 47-48. o.

<sup>286</sup> „Jézus egész élete rövid, szerény és zajtalan volt. Tragikus halála sem keltett akkora megdöbbenést, mint a hitrajongó képzelet utólagosan kifesti. Különben merő lehetetlenség volna, hogy a zsidó történetírás és törvényhozás e megrázó jeleneteket hallgatással mellőzze. Pedig még nevét sem említik Jézusnak. A nálánál idősebb, de Claudius császár koráig virágzott Philónak két helyütt lett volna alkalmja róla megemlékezni: mikor a palesztinai keresztyénekhez annyira hasonló esszenusok rendjéről szól és mikor a szomorú emlékezetű Pontius Pilatus működését tárgyalja. Csodálkozásunkra ő mind a két alkalmat elszalasztja. Sokkal feltűnőbb Josephus hallgatása, ki huzamosan Galileában élt, sőt Jézus működésének egyik színhelyén, Kefár-Nahumban is tartózkodott. Ő, ki kereszteleő János és Jézus fivérének, Jakabusnak halálát oly tüzetesen írja le, magáról Jézusról egy szóval sem emlékezik meg. (...) A jeruzsálemi törvényhozás közegeinek, a vallásos élet hivatott őreinek pedig éppen nem volt kényszerítő okuk, hogy hatalmukat a Jézus által hirdetett tanok és elvek elnyomása végett latba vessék. Elvégre ő nem tanított újat, a régivel ellenkezőt, ő is csak azon a nyomon haladt, melyen előtte Ben Szirák, Hillel, Philo és utána is oly sokan haladtak. Szeretettel, türelmességet, alázatoságot, önzetlenséget, kevéssel való beérést, békességet, az erkölcsök megtisztulását, az érzelem és cselekvés összhangzását sürgette mint rabbitársai legtöbbször, de soha a mózesi alkotmány megdöntésének árán. Isten egyetlenségét és a felebaráti és a felebaráti szeretetet ő ép úgy tekintette a vallás gyökerének (...) mint előtte Hillel (...) és többben. A szombatot és ünnepeket ő csak úgy ülte meg, a circumcisiót, az étkezési törvényeket, az isteni tiszteletet, a bűntöket ő csak úgy tartotta meg, mint apostol tanítványai és a többi farizeusok mind. Csak egyben helyezkedett merő ellentétbe népének legszentebb meggyőződésével, abban, hogy határozottan és kifejezett képen Isten fiának vallotta magát. Ez a népben ősidők óta meggyökerezett isteni fogalommeghamisítása, megsemmisítése, ez blaszfémia volt, és ezt a theokratia törvényei halállal sújtották. A római helytartó kimondta, végrehajtatta az ítéletet, a megfélemedett tanítványok elszéledtek és ezzel a mozgalomnak vége volt. Aggasztóvá csak akkor vált a helyzet, mikor (...) Paulus lépett a sikra. Ő (...) Tarsusban született és nevelkedett, Jézust (...) nem ismerte és nem hallgatta, egy csapással akarta a judaizmust megdönteni. Engedményeket tett a pogányságnak, hadat üzent a hagyománynak, a mózesi törvényt elavultnak, ártalmasnak, kötelező erejét megszüntetnek hirdette, az össze szertartásokat eltörölte és a vallás-erkölcsi cselekvéssel szemben állította a puszta hitet Jézus megváltó nevében és isteni voltában, mely egy maga is elegendő az idvezületre és Isten előtt való igazulásra. Új rendszert állít fel a bűnről, hitről, bocsánatról, Messiásról és mennyországról, (...) behatol a zsinagógákba, predikál, megigatja, eltéríti a hívőket, új közösséget alapít, megbontja a zsidóság egységét és megveti a mai keresztyénségnek alapját. Most már lett volna oka a központi hatalomnak, hogy erélyesen föllépjen és megérintesse sulyát a merész ujitóval, de már nem volt ideje. Paulus működésének súlypontja az 50-64. közti évekre esik, mikor a zsidó állami minden erőszékében recsegett, belső villongások és pártusák is emésztették erejét és már-már feltűnedezték előjelei annak (...) mely Jeruzsálem bukásával és a nép elzüllesztésével végződött. Csak Judaea romjain indult a fiatal keresztyénség lendületnek. Az állam megdőlésével elszakadt az anyagi érdekek minden köteléke, mely a zsidókat a régi zsinagógához fűzte volt. A nemzet meghalt. A felekezethez való hozzátartozóság pedig tisztán kegyelet és vallásos meggyőződés dolga lett, még pedig olyan, melyre csak üldözés és szenvedés nézett. Az ellenfelek tehát szerepet cseréltek. A keresztyénség támadott és a zsidóság defensívába szorult. És élt is a védekezés minden eszközével. Institutiokat teremtett, hogy hitigazságai, és istentisztelete tisztaságát a mindenünnen betóduló idegen elemektől megóvjá, az ólálkodó, báránybőrbe öltözött térítőket, a félvérzsidókat leáczázza, fölsírmertesse, távol tartsa a kerszténység heves támadásait tőle telhetőleg visszaverje. (...)

1889. tavaszával a pécsi hitközség előljárósága úgy dönt, hogy a városban létező közösségének erős tanítóra van szüksége. Nem hirdet pályázatot a rabbi állásra, hanem szemlét tart az országban működő ismertebb, elismert rabbik, főrabbi között. Perls Ármin doktorban látták meg azt a szellemi vezető<sup>287</sup>, akiben a jövő pécsi közösségének méltó útmutatója<sup>288</sup> lehet. 1889. szeptember 17-én foglalja el a pécsi<sup>289</sup> zsinagóga rabbi székét.<sup>290</sup>

A város kulturális munkásságában itt is élénken részt vett<sup>291</sup>, főleg az iskolaszék ülésein szeretett ténykedni és értékesíteni nagy tudását<sup>292</sup> és bő tapasztalatait a város kultúrájának emelésére. „Igy egyesült benne a

---

*Megmozgatott mindent, hogy az új tant hívei szemében népszerűtlenné tegye. Különösen megalapítóját igyekeztek tisztelői előtt lealacsonyítani. Mindenféle gúnynevekkel illették, (...) Bár-Panderá-nak hívják. (...) A talmudban csakugyan elég sűrűn találkozunk e névvel. (...) de miért éppen Panderának? (...) és mit jelent? (...) Panthera egy római katona volt, ki Máriával bűnös viszonyban élt, e viszony gyümölcse Jézus. (...) Én a következő magyarázatot ajánlanám. Jézus természetfölötti nemzete csak az istenember fogalom szükségszerű következése és kiegészítése. (...) a zsidó közvélemény (...) a papság elé idéztette Máriát, és alávetette a procedurának, mely Mózes 4. k. 5. fejezetében van körülírva (...) a keserűség vizeket kellett meginni (...) a nép Mária nevét nyelvére vette és hütlenséggel gyanúsította (...) Máriát elesettnek, fiát törvénytelennek, házasságon kívül születettnek nyilvánították. (...) Mária és fia hirnevét meggyalázzák (...) Kifejezésre pedig úgy juttatták szándékukat, hogy Jézust Bar Panderának nevezték, mely azt teszi: a feslett erkölcsű nő fia. (...) Későbbben a Panderá eredeti értelme egészen feledésbe ment. A zsidók szegény nélkül is gyakran viselték e nevét (...) (sic) ” Perls Ármin: Jézus nevei a talmudban. In.: Magyar-Zsidó Szemle. IV. (1889.) 193-200. o.*

<sup>287</sup> Lb: Perls Ármin: Az előadás művészete a régiéknél. In: Az országos rabbi egyesület Havi Közlönye. I. 1908. Fischel Fülöp Fia Könyvnyomdája, Nagykanizsa., 155-156. o. Dr. Neumann Ede (szerk.)

<sup>288</sup> Lb: Perls Ármin: Jámbozság és feddhetetlenség. In.: Lebovits József (szerk.): Magyar Zsinagóga. Baranya-Mágocs. 1911. 70-75. o.

<sup>289</sup> Pécs városában 1692-től a lakosság minden évben fogadalmat tett, hogy zsidók nem telepedhetnek le. 1788-ban a helytartótanács 2 családfőnek megengedte a letelepedést. Ezután további családfők kaptak türelmi jogot. Végül 1803-ban Engel Péter valamilyen jogcímen házat vásárolt, s az egyik szobáját imahelynek átengedte az akkorra már 10 főre felduzzadt híveknek. Ez a Zrínyi utcai kis ház volt a későbbi nagy hitközség tulajdonképpeni alapja. 1841-re már 30 lélekszámmra nőtt a zsidó közösség létszáma. Az 1850-es évektől fejlődésnek indult a hitközségi élet - Rofé Cholim Egylet, Nőegylet, iskola, tápintézet. 1868-ra templomépítésbe kezdtek, s 1869. július 22-én avatták fel e zsinagógát. Ez a két emeletes épület még ma is dísz a városnak. A II. világháborúban a 3000 fős zsidó közösség közel 90%-a sohasem térhetett már vissza. Akik visszatértek, már nem tudták a zsinagógát fenntartani, így az omlásnak indult. Különböző forrásokból igyekeznek renoválni az épületet, ami ma is működik. További érdekesség, hogy itt található meg a világ első Angster-orgonája, amit Angster József, Európa leghíresebb orgonakészítő mestere, a magyar iparművészet kimagasló alakja készített. (kivonatolt fordítás) Lb.: זנגר 432-435. o.; Angster József: Angster A pécsi orgonagyár és a család története. Baranya Megyei Könyvtár, Pécs, 1993. 53-59., 156. o.

<sup>290</sup> Lb.: Emlékezete. 16-18. o.

<sup>291</sup> Lb.: Perls Ármin: Ősök és próféták. Magyar Zsinagóga. IX. kötet. Baranya-Mágocs. 1908. 209-222. o.

<sup>292</sup> Lb: Perls Ármin: A zsidó kulturvilág. In: Magyar Izrael Az Országos Rabbi Egyesület Közlönye. III. (1910.) Zala Hirlapkiadó és Nyomda Részvénytársaság, Nagykanizsa. 169-171. o. Dr. Neumann Ede (szerk.)



*tudás és műveltség, konservatív szellem a modernség mezében, tekintély és szerénység, nagyság és jóság.”* <sup>293</sup>

1914. július elején utazott Karlsbadba, hogy ott egészségügyi problémáira gyógyulást keressen. Négy hetet töltött el itt. Ekkor érte el a „világfürgeteg első szele”. Hazasietett. „Mire hazaért, fiát a hadbavonulók között találta és még volt alkalma megáldani őt s utolsó istenhozzádot mondani neki. És e gyönyörű legendás napokban, mikor egymásra meredő szuronyok millióin vetődött vissza a nap sugárkévéje, mutatta meg nemes lelkének, férfias lényének minden kiválóságát. Ekkor már népek tengerének hatalmas áradata hömpölygött a csatateret felé... Mielőtt elmentek, mielőtt bucsut mondtak hazájuknak, eléje járultak és fejüket áldásra hajtották meg előtte(...).” <sup>294</sup>

Egészen haláláig, 1914. szeptember 8-ig itt látja el alázattal, körültekintéssel és tisztelettel rabbinikus feladatát. 25 évet tevékenykedett Pécsen.

„(...)A sír csak földi maradványait fogadta magába. Lelke, szelleme továbbra is köztünk él és emlékében is hódoló csodálattal tekintünk rá, kinek élete szép volt, szent volt, igaz volt. (...) Fájdalmunkat a hit megnyugvással halkítja. A hit, mely oly csodás erővel zengett ajkain, s amelyet ő isteni szikrától ihletve hirdetett.” <sup>295</sup>

Dr. Neumann Ede így nyilatkozott róla: „Perls Ármin önálló, magamagában befejezett, másoktól teljesen elütő egyéniség volt. Rendkívül éles elme, erős ész és gránitból faragott jellem. Nem járt mintaképek után, gyűlölte a sablont és nem ismert megalkuvást(...). Családi tradíciók és ifjúkori tanulmányai a talmudhoz vonzották és talmudistának maradt teljes életén át. (...) Műveltsége széles alapokon épült fel, érdeklődésének köre folyton tágult, szelleme gazdagodott, tartalma bővült, de egyénisége soha sem törlődött el. Papi működésében

---

<sup>293</sup> Emlékezete. 18. o.

<sup>294</sup> Emlékezete. 9-10. o.

<sup>295</sup> Emlékezete. 10. o.

*is ez irányította egyes-egyedül. (...) Híveit szeretettel és odaadással gondozta, de nem ismert meghunyászkodást senkivel szemben.”*<sup>296</sup>

Perls Ármin szeptemberben hunyt el, ám a gyászünnepek végett október 27-én tartották meg az emlékbeszédeket. Löw Imánuel, Perls ifjúkori barátja tartotta meg ekkor gyászbeszédét. *„Elsötétül a nap, ha két testvérnek egyszerre ontják véréit. Két testvér állott a születő Izrael bölcsőjénél. Egyik a teremtő eszmét adta, másik a terjesztő szót. Ritkán egyesül ez a kettő egy emberben. De akiben testvéreiesen összetalálkoznak az ihlet, az eszme, a tanács és a tett, a végrehajítás és az eszme megmintázása, (...) az tündöklő nap gyanánt ragyog a szónoklás mennyboltozatán. És elborul az ég, elsötétül a nap, ha egy emberben a két testvér egyszerre hal meg.”*<sup>297</sup>

### VII.1.2. Dr. Bárány József

Nádudvaron<sup>298</sup>, Hajdú-Megyében, 1859. december 11-én született. Kimagasló irodalmi tehetségével már gyermekkorában feltűnt. Széles körű olvasottsága, a költészet iránti rajongása összefonódik, hogy egy olyan személyiség alapját alkossa meg, akinek személyén át a világirodalom állandóan hullámozó tengeréből merítve egy magyar hazafi lelkén át beszivárognak a magyar irodalomba, stilisztikába és az irodalmi nyelvezet állandó fejlődésébe.<sup>299</sup>

A Budapesti Országos Rabbiképző Intézet rabbiszemináriumát kiváló eredménnyel végezte el 1886-ban.<sup>300</sup> Tudományos kvalitása pedig az irodalomtörténet és irodalomtudomány felé orientálta. Ekkor kérték fel

<sup>296</sup> Dr. Perls Ármin. In: Magyar Izrael Az Országos Rabbiegyesület Közlönye. VII. (1914.) Zala Hirlapkiadó és Nyomda Részvénytársaság, Nagykanizsa, 141-143. o. Dr. Neumann Ede (szerk.)

<sup>297</sup> Emlékezete. 41-42. o.

<sup>298</sup> 1806-ban alapítják meg a zsidó hitközséget. Glauber Hers az első rabbi. Ortodox közösség amely szellemiségében és tartalmával is jeleskedik a halacha megtartásában. Fontos megemlíteni, hogy Jesivát is alapítottak, ahol a jövő Talmud-tudósait képezték. A közösség a XIX. századfordulóra 400 főt számlált. Hédert és népiskolát is működtettek. A XIX. századfordulón, a híres rabbinikus dinasztia leszármazottja, Jungreis Izrael a közösség fő rabbija. 1925-ben az antiszemitizmus hatására megszűnik az elemi iskola.(kivonatolt fordítás) Lb.: פנקס. 376-377. o.

<sup>299</sup> Lb.: Péterné Fehér Mária – Szabó Tamás – Székelyné Körösi Ilona: Kecskeméti életrajzi lexikon. Kecskeméti füzetek 4. Kecskeméti Lapok Kft., és a kecskeméti Monográfia Szerkesztősége, Kecskemét, 1992. 32. o. (Továbbiakban: Életrajz)

<sup>300</sup> Lb.: A Budapesti Országos Rabbiképző-Intézet Értesítője az 1886-86-iki tanévről. Az Athenaeum R. Társ. Könyvnyomdája. Budapest, 1886. 74. o.

a pesti hitközség tanfelügyelőségére.<sup>301</sup> Ezután rövid ideig Debrecenben<sup>302</sup> teljesített szolgálatot.<sup>303</sup>

1890-ben kerül Kecskemétre, a városi közösség óhajára. A hitközség főrabbi, főbírája lesz.<sup>304</sup>

25 év papiszolgalat alatt az ő irányításával és vezetésével a közösség tovább folytatja a Perls Ármin-i hagyományokat. A város fejlődése, a város építése, a közösség valamennyi tagjának feladata.

Dr. Bárány József főrabbi sokszínű tehetségének bizonyítéka versfordításai, melyek a szentírás nyelvéről, 3000 évről átíelve szólítják meg az ő előadásában, értelmezésében magyar nyelvünkön az olvasót. A zsinagógai élet meghatározó része kicsik és nagyok számára az imakönyv tartalma, használhatósága, időszerűsége. Ezen fogalmi kapcsolatokról így ír: *„I. A pesti izr. hitközség, mely dicséretre méltó igyekezettel iparkodik a hitoktatást magasabb színvonalra emelni és semmi áldozattól vissza nem riadó buzgósággal törekszik a középiskolai ifjuság vallásos nevelésén: az általa berendezett ifjúsági istentisztelet céljainak megfelelő imakönyvről is gondoskodott, melynek szerkesztésével a középiskolai hittanokat, magyar fordításával pedig Schön tanárt hizta (elütési hiba az eredeti szövegben) meg. (...) Térjünk át a fordításra, melyet Schön egyedül végzett. Amint ő maga mondja előszavában, >> sok helyütt Deutsch Henrik elismert fordítása nyomán indult. << S ha tényleg összehasonlítjuk ezen két fordítást, azt találjuk, hogy Schön nagyon is gyakran használta a Deutsch fordítását, annyira hogy egyes imák fordítását egyszerűen szóról-szóra átveszi, másokban pedig egyes kifejezéseket vagy fordulatokat változtat csak. Hogy volt-e*

<sup>301</sup> Lb.: Színyei. 1891. 552-553. o.

<sup>302</sup> 1840-ben alapítják meg a hitközséget, sikertelenül. 1848-ban már 23 zsidó családról tudunk, majd 1852-ben végre sikeresen megalapítják a Debreceni Zsidó Hitközséget. Alapítottak hédert és chevra kadisát is. 1875-ben állítják fel a közösség első templomát, amelyben 200 ülőhely van. A városban nem csak a neológia erős, hanem a status quo hitközség is. 1889-től dr. Bárány Józsefet választják meg a hitközségek rabbinkus feladataira. Meghatározó volt a közösség iskolája – 1900-ban járnak ide a legtöbben, 615 diák tanul. Az 1920-as években a hitközségi tagok száma eléri a 2200-at. Lb.: פנקס. 245-251. o.

<sup>303</sup> Lb.: Moshe Carmilly-Weinberger: The rabbinical seminary of Budapest 1877-1977. Sepher-Hermon Press, inc., New York, 1986. 304. o.

<sup>304</sup> Életrajz. 32. o.



*joga Deutsch imakönyvét ily értelemben használni? Oly kérdés, mely mint tudva van, keserű tollharczot idézett elő a két író közt, melynek eldöntése azonban nem tartozik mireánk. Ami tisztán azon részeket illeti, melyeket Schön maga fordított, nem lehet tagadni, hogy ő mindenütt szépen, lendülettel, izléssel és magyarosan fordít. De ép oly tagadhatatlan, hogy Schön túllépte a fordítói jog határát; mert először is oly szabadon fordít, annyit magyaráz bele a szövegbe, hogy gyakran egészen kivetkőzteti az imát eredeti jelentéséből. Igaz ugyan, hogy minden fordító bizonyos mértékben exegeta is, de a rendszeres exegezis soha sem volt még fordítás. De hisz Sch. azt mondja, azért nem fordított szóról-szóra, >> mivel inkább oly fordításra volt szükségünk, ma mely ifjuságunk héberül nem tudó részének magyar imádság gyanánt is szolgálhasson. << Már engedje meg Sch., mi ezen logikát nem értjük. Mert vagy igazi ima a héber eredeti s akkor nem láthatjuk be, hogy miért nem volna annak hű és korrekt fordítása szintén ima; ha pedig a héber eredeti nem felel meg az ima fogalmának és Sch. fordításában még is imát nyújt: akkor meg ő átdolgozó de nem fordító. (...) II. Térjünk át a Weisz és Löffler imakönyvére. A zsinagóga magyarosodása hazánkban még csak ifju keletű s így természetes, hogy a nemzeti nyelvű zsidó liturgia is csak fejlődésének ifju korát éli. Mert valamint a nagy természetben minden csak lassan és szervesen halad kifejlődéséhez: ugy nem lehet ez másképp a szellemi élet világában sem. S így az irodalom minden ágában rendesen fordításon, idegen termékek átültetésén kezdjük a dolgot, s csak miután ez által izlésünk és ügyességünk fejlődik, nyelvi és tudományos érzékünk gyarapodik, kezdünk lassankint az idegen gyámság alól felszabadulni és önállóan járni, eleinte persze, mint a gyermek, lassan és félénken, de azért mindig fejlődve, folyton erősbulve. (...) Mondom, ha ily szempontból akarjuk e könyvet megítélni, elég kifogásolni valót találunk benne. De ezen könyv nem is lép föl oly magas pretenzióval, mintha ideális imakönyv akart lenni; csak hézagot akart pótolni a liturgia-irodalom egyik ágában, csak kezdeményező szerepét vállalta magára, s mint ilyen, helyét derekasan meg is állja. Mert ha hiányzik is benn a költői lendület, de bizonyos természetes, közvetlen, meleg hang vonul át az egészen, mely mindég*

*megtalálja az utat a szivhez. Azonkívül nyelvezete mindenütt szép és tiszta, kifejezései válogatottak és magyarsága elejétől végig kifogástalan. És – faute de mieux – nagyon is ajánlható magyar-zsidó asszonyaink figyelmébe. Mert ha már azon körülmény, hogy nemzeti nyelven van írva, egymaga nem is ajánlaná, bátran mondhatjuk, hogy fogvatkozásai mellett is legalább van olya jó, mint 7/8 része azon német techinnáknak, melyek nálunk közkézen forognak. (sic) ”<sup>305</sup>*

Kecskeméten írja meg összehasonlító munkáját, mely a zsidó középkor két szellemi óriásának, Maimonidésznek és Nachmanidésznek életét és munkásságát vizsgálja. Felhasználja a korszakból fennmaradó dokumentumokat, és a vitafolyamat iratait, melyet e két géniusz tudományos munkája gerjesztett.<sup>306</sup> Nagy figyelemmel kíséri a Biblia-fordításokat, a katolikus, a református és az evangélikus egyház által kibocsátott köteteket. Így születik meg Besnyei György lelkész

<sup>305</sup> Bárány József: Imakönyvek. Magyar-Zsidó Szemle. III. (1886.) 385., 387., 388-389., 390. o.

<sup>306</sup> „A zsidó vallásbölcsezet, mely Száádja >> Emúnóth<< - jával lép fel először a zsidó történelemben, mint szerves, rendszeres tudomány, Maimuni >> Útmutatója<< tetőpontját érte el, benne legjellemzőbb kifejezőjére talált. Mert aligha van a zsidó filozófiában munka, mely eredetiségre, a világnézet (eredeti szövegben hibás gépelés) nagyságára, a gondolatok mélységére, a dialektika élességére nézve Maimuni >>Útmutatójával<< vetekedhetnék. De bizonyára nincs egyetlenegy sem, mely a zsidóság gondolkodását, minden részében és irányában, oly híven és találóan, mondhatni oly tipikusan juttatta volna kifejezésre, mint épen Maimuni >>Moré<<ja. És a raczionalisztikus irány a zsidó vallásból, részben ama szükség, mely az adottat a folyton fejlődővel, a szentirást a tradíciót a korfilozófiával, a gondolkodást az érzellemmel törekedik összhangba hozni – a raczionalizmus, mely ismét Száádja művében nyilatkozik először hatalmasabban, képezi Maimuni elődjait csak a kényszerűség vitte olykor rá, hogy a szentírás értelmét a görög bölcsezzettel kiegyeztessék; úgy ezen eljárás Maimuninál bátor szándék, szándékolt következtetés. A zsidóságnak, Maimuni szerint, sem oka, sem szüksége, hogy a filozófia próbatűzétől rettegjen, sem oka, sem szüksége, hogy az ész szigorú logikája elől kitérjen, mert a zsidóság rendületlen igazság, mint maguk a természet törvényei. A zsidó vallás nem állhat ellentétben a filozófiai igazságaival, mert mindkettő – vallás és filozófia – az isteni szellem kifolyásai: a zsidóság, mint az istentől kinyilatkoztatott igazság, a bölcsezet pedig mint eredménye az emberi észnek, nem kevésbé isteni adományúak. (...) Míg tehát Maimuni elődei a zsidóság dogmáit és törvényeit olyasvalaminek tekintették melynek igaz voltát bebizonyítani fölösleges, sőt mint adott igazságok, új hipotézisek bebizonyítására alkalmazhatók: addig Maimuni ezen dogmák és törvények forrásait keresi fel és azokat, az ész megvilágításában megvizsgálva, nem adott, hanem keletkező, folyton fejlődő igazságoknak tekinti, melyek, mint minden igazság, bebizonyításra szorulnak. (...) Közel 27 évvel Maimuni halála után tört ki ama harcz, mely évtizedeken át izgalomban tartotta Francia- és Spanyolország, valamint a Provance legnagyobb szellemeit, amely a zsidó hitközségeket; melyek annyira rászorultak az egyetértésre és testvériségre, feldúltak; a szabad kutatás elkeseredett harcza volt az a csökönyös maradiság ellen. A harcz a szabadelvük győzelmével végződött. S így kétség kívül igen jótékony befolyással volt a zsidóság szellemi fejlődésére; de tagadhatatlan, hogy igen káros következménye is volt: mert most nyújtottak először alkalmat a világi hatalomnak, hogy a zsidó szellemi termékek fölött ítéletet üljön, s hogy a gyűlölet baltájával nyesegetse a zsidóság hatalmas szellemi törzsét, mely eddig, menten minden külső káros hatalomtól, szabadon fejlődött és virágzott. (...) így és nem másképp, az igazságot kideríteni akarjuk szabad megítélünk a harcz kezdetét, s csakis ezen szempontból indulunk, fogjuk tiszta képét nyerhetni úgy a harcznak általában, valamint Nachmani álláspontjának a vitában különösen. (sic)” Bárány József: Maimuni és Nachmáni. Magyar-Zsidó Szemle. VIII. (1889.) 449-453., 454., 460. o.

bibliafordítására vonatkozó értekezése.<sup>307</sup> A főrabbinak nem csak az adott szolgálati helye az, ami óvó tekintete alá esik, hanem a zsidóság által lakott minden területet próbál figyelni, tanulmányozni, azért, hogy segíthessen. Így születik meg monográfiai írása, Steinhardt Jakabról<sup>308</sup> és Geiger Lázárról.<sup>309</sup>

<sup>307</sup> „Ha figyelemmel és elfogulatlan szemmel vizsgáljuk amaz eszközöket, melyek a reformációt világraszóló eseménnyé, következményeiben és eredményeiben a világtörténet legnagyobb tüneményévé teszik – akár tekintsük a reformáció okát, hatását, vagy népszerűségét: kénytelenek leszünk bevallani, hogy a bibliafordítás volt egyik legerősebb és legnemesebb eszköze és hogy elterjedésének, népszerűségének, szóval általános jellegének nem csekély részét épen ezen eszközének köszönheti. A reformáció a nemzeti irodalmi nyelvek teremtője: a bibliafordítás e teremtőnek a szelleme, mely életet lehel a holt nyelvanyagba. A reformáció az eszmék és gondolatok revolúciója: de bizonyára a bibliafordítás az egyike ama szilárd alapköveknek, melyekre a reform a szabad vizsgálás és gondolkodás, az újkori tudomány és kutatás számára emelte ama hatalmas épületet, melynek a szellemi és politikai világban a neve: szabadság és egyenlőség. (...) Az 1408-iki oxfordi konzilium még a papoknak is bármily bibliai szövegnek nemzeti nyelven birtoklását, csak a püspök beleegyezésével engedte meg. (...) A reformáció a bibliafordítás által éppen ezen oldalról támadta meg a kath. egyházat legkíméletlenebbül és legerősebben. (...) Keletkezik egy új egyházi költészet is nemzeti nyelven. Igaz, az egyház ezen költészete egyelőre csak egy tárgyban önti ki egész érzését: a vallásba; de kifejezésében gazdag, változatos, fenséges. Megszüli végre a világi költészetet; ez átkarolja az egész emberiség érzését és röptében felemelkedik az ihletig. Ilyen beható és átalakító befolyással volt a magyar bibliafordítás is a magyar nép művelődésére, a nemzeti irodalomra és tudományos szellemének fejlődésére egyaránt. Magyarországon a reformáció összeesik a Mohácsi vésszel. A mohamedán török nem csak Magyarország, de egyszersmind a kereszténység legnagyobb ellensége. (...) Irodalom-történeteink regisztrálnak ugyan néha-néha egy tényt. említenek mint egy kegyeletből egy pár nevet is; de a jelenségnek fontosságát és befolyását nem vizsgálják, nem említik. Felhozzák ugyan, hogy Pázmány Péter mily páratlan művészettel kezelte a nyelvet, mily geniális tapintattal ragadta meg a nép nyelvét, átgyúrta, feldolgozta, miglen megteremti belőle az irodalmi nyelvet. Ez tény, melyen változtatni nem lehet és nem szabad. (...) Jelen értekezés csak csekély adaléka óhajt lenni a magyar bibliafordítás történetének, és szándéka csak egy bibliafordításnak, mégpedig Nagy-megyeri Besnyei György madari lelkész kéziratosa bibliafordításának, mely a debreczeni református kollégium birtoka, helyét kijelölni a magyar bibliafordítások körében, valamint kimutatni, hogy vajon Besnyei eredetiből fordította-e vagy nem? Hogy milyen függésben van a megelőző bibliafordításoktól, és hogy mutatkoznak-e fordításán a zsidó exegézisnek nyomai? Besnyeiről semmiféle biográfiai adatunk nincs; minden amit róla tudunk, bibliafordításának czimlapján foglaltatik, mely azt mondja, hogy madari lelkész, evangélikus, és mátyusföldi senior volt. (...) Károlyi lefordítja a bibliát 1589-ben. De nem az eredeti – melynek nyelvét talán nem is értette – hanem fordítja főképp szó szerint Tremellius latin fordítását, tekintettel nagyritkán Pagninus, Vatablé és Münster latin fordításaira is, de néha a Vulgátára is: fordítása tehát eklektikus. Besnyei jól értette a héber nyelvet: ez kitűnik nem csak azon számtalan helyből, a hol elődeinek szabadabb fordítását mellőzve s szorosan az eredetihez ragaszkodva, a héber kifejezést lehetőleg szó szerinti hűségben iparkodik visszaadni, hanem mutatkozik egész fordításán is ha gondosan megvizsgáljuk (sic).” Bárány József: Nagy-megyeri Besnyei György kéziratosa bibliafordítása. Magyar-Zsidó Szemle. V. (1885.) 273., 274., 275., 277., 278., 279., 282., 287., 289. o.

<sup>308</sup> Eltemettük egyik utolsó bajnokát ama hős csapatnak, mely a magyar zsidóság újjászületéséért annyit küzdött és munkálkodott: e bánatos hang, mely a szenvedő lélek százaiból küzdé fel magát, egy néma fájdalmas könny, mely ezrek szemeiben rezget, volt az utolsó. 'Isten hozzád', mellyel töle elbúcsúznak. Elnémult az emberek legnemesebbikeinek egyike, nyugszik, pihen, de a sirhalom, mely szerető szíve fölött domborodik, drága és szent ereklye gyanánt száll majd nemzedékről nemzedékre. Megküzdötte utolsó küzdelmét e szeplőtlen lélek, elköltözött oda, ahol az örökkévaló a világosság, melyért harczolt és lelkesedett: de az emlék, melyet hátrahagyott egy örökkön ragyogó tűzszlop lesz a magyar zsidóság kebelében, mely világosságot terjeszt, ha elkomorul az emberiség napja és lelkesedésre gyújt, ha közömbösség dermedt szellője általja el a sziveket. Határtalan szeretettel átölelni az eszméket, melyeken egy egész emberiség hevül és buzdul; ihletet lelkesedéssel terjeszteni a szent igazságokat, melyek egész lényünket teszik és alkotják; odaadással szeretni minden teremtet, melyet isten saját képmására

Egész pályafutása során meghatározta az a lobogó szeretet, amely szülőföldjéhez kötötte. Több, mint négy évtizeddel a szabadságharc fizikai bukása, ám szellemi győzelme után kapcsolódási pontokat akar tanítani s átadni a lelkében mélyen gyökerező ragaszkodást a magyar honhoz, ezért úgy dönt, hogy magyarra fordítja, s egyben tovább finomítja az 1848-ban megszüvegezett zsidó körlevelet.<sup>310</sup>

---

*teremtett: mily nagy, mily magasztos egy rendeltetés! (...) ilyen volt Steinhardt Jakab sorsa is. (...) A gazdagok kegyét nem kereste, de szegény előtt ajtaja soha be nem záródott. A nagyok hatalma előtt meg nem hajolt, de az alacsonyok kérésének szívesen engedelmeskedett. Rágalom és rosszakarat sziklajellemén megtört és megsemmisült, az üldözés elől a tűrésben keresett enyülést. Nem kereste a küzdelmet, mert béke volt a jelszava, de ki nem tért előle, ha nemes volt a cél. A nemesek szeretetének örvendezett, a rosszak gyűlöletével nem törődött. Gyakorolta a jót, mert szíve úgy akarta, küzdött a nemesért, mert ez volt hivatása. Letörölte a pergő könnyet a szenvedőnek arczáról, istápolta a gyámoltalant erőtlenségében, vigasztalta a bánatos fájdalomában, de csendes és zugolódás nélkül türe a sors kemény csapásait. Szerette felebarátait különbség nélkül, imádta hazáját végső lehetéig, dicsőítette Istenét mindenekfölött. Elköltözött, ki tudja, mikor jön ismét hozzá hasonló. (sic)”* Bárány József: Steinhardt Jakab. Magyar-Zsidó szemle. II. (1885.) 230-231., 235. o.

<sup>309</sup> „Midőn a világhírű nyelvtudós életét és működését jelen sorokban röviden bemutatni óhajtjuk, nem lehet célunk a t. olvasókat e rendkívüli lángész történetével és fejlődésével, korszakalkotó munkáinak alapgondolataival és rendszerével megismertetni. Geigernek, a nagy nyelvtudósnak méltatása, genialis felfedezései a nyelv körül nem rövid és száraz ismertetést, de bő és beható tárgyalást követelnek. Mi a fáradhatatlan buvárban a zsidó vallásos nevelés befolyását, a rendkívüli tudósban a rendületlen hitű zsidót akarjuk bemutatni, mert Geiger Lázár élete legfényesebben czáfolja meg mindazon balvéleményeket és ferde ítéleteket, melyeket mai napság olyan határozott önmegelégedéssel és előkelő szakvéleménnyel terjesztenek utca-hosszat a zsidó szellemről és tudományról, intra et extra muros, semíták és antisemiták egyaránt. (...) A zsidó vallás – így szól egy modern hitsorsos – valóságos utonállója korunk haladásának és műveltségének. Elavult törvényeivel, tulélt tanaival és túlhaladt álláspontjával valóban nem a korba való, melyben élünk. Századunk egyáltalában nem a vallásosság százada. Egy kor, melyben az exakt tudományok olyan bámulatos haladásnak indultak, melyben az emberi ész oly rendkívüli felfedezéseket tett - biztos kézzel kormányoz láthatatlan régiókban és ereszkedik le feneketlen mélységekbe – ilyen korba vallásos érzületről, vallásos meggyőződésről szólni: valóban inkább szármalmas, mint nevetséges. De mit szólunk főkép a zsidó vallásról! Ezer meg ezer parancs valósággal megköti az egyéni szabadságot és a józan ész és szabad akarat nyilvánulását; ezer meg ezer ok nélküli tilalom egyenesen megakadályozza, hogy a kor műveltségének színvonalára emelkedjünk, hogy századunk tudományos felfogásának álláspontjára helyezkedjünk. Zsidó vallás és korszerű tudományos szellem, zsidó vallásosság és modern műveltség olyan dispárat fogalmak, melyeket csak a rövidlátó maradiság nem lát: akik igazán századunk fiai, nyugodt lelkiismerettel emelkednek túl ezen elavult állásponton. (...) Geiger Lázár élete és fejlődése fényesen megczáfolja mindezen állításokat. Azért főkép két vonást akarunk életéből kiemelni, hogy Geiger zsidó maradt a szó őseredeti jelentésében és hogy a zsidó tudományval és első sorban a talmuddal való foglalkozás tette Geigert képessé, hogy az legyen, ami lett. (...) Geiger neve a történeté, korszakalkotó munkája a világirodalom egyik remeke, de jámbor és rendületlen vallásos élete a zsidó népnek disze-büszkesége. Adja az isten, hogy e szomorú időkben példája minél többeket utánzásra serkentsen és buzdítson!” Bárány József: Geiger Lázár. In. Magyar-Zsidó Szemle. Második évfolyam. 1885. 451., 453-454., 458. o.

<sup>310</sup> „Legelső, legszentebb kötelessége, tehát minden becsületes és helyes gondolkodású magyarnak, ezennel csak az, hogy az állami boldogságot s közbátorságot fönntartani segítse. Ki jelenleg csak saját egyéni érdekét tartja szemmel, az a nemzet közös érdekeit hozza veszélybe, s oly vétet követ el az isteni és emberi igazságok ellen egyaránt, miként sem ezen sem pedig a jövő életben, eleget nem lakolhat. (...) Isten szőlőland a ti ügyeitekben, nemes férfiak ajkaival, ti pedig legyetek béketűrősek, mondja a sz. írás: Tartsátok föl a békét, belülről, és kívülről. Hogyha pedig hazafiúi érzelmeitek igénybe vétetnek, ezáltal kétszerte lekötözve éreztétek magatokat, ha néhol szűk kebelüleg visszautasítottok, el ne mulasszátok ti azért kötelességeiteket; ha felebarátaitok jóléte forog fent, feledkezzetek meg minden bántalmakról, minden lenézésről, melyeket tapasztaltatok, s minden emberben csak egyet lássatok, egyet szeressetek – a



Halotti beszédei, gyászbeszédei Kecskeméten láttak napvilágot kiadásban.<sup>311</sup>

*„Hitszónokként messze földön nem volt párja. Szónoklatai formában és tartalomban művészi alkotások voltak, beszélőkézsége csodára ragadtatta hallgatóit. Hazafias irányú hitszónoklatát a keresztény közönség is gyönyörrel hallgatta.”*<sup>312</sup>

1916. április 15-én, 26 évnyi kecskeméti működés után tért meg őseihez.<sup>313</sup>

### VII.1.3. Dr. Borsodi József

1878. március 15-én, Sajószentpéteren<sup>314</sup> (Borsod vármegye), egy erős, de nem túl nagy zsidó közösségben ortodox zsidó szülők gyermekeként látja meg a napvilágot dr. Borsodi József főrabbi.

Iskoláit szülőfalujában végezte a héderrel együtt. Miután a zsidó stúdiumok már gyermekkorától kezdve meghatározó benyomást tettek rá, ezért 18 éves korától, 1895-től már a fővárosba utazik, hogy ott folytassa tanulmányait a Ferencz József Rabbiképző Intézet falain belül.

---

*hazát. Isten, haza és király, ez legyen jelszavunk. Becsület, és bizalom vezéreljen bennünket minden cselekedeteinkben.*” Bárány József: Kútfolk. In. Magyar-Zsidó Szemle. 1889. 59-60. o.

<sup>311</sup> Életrajz. 32. o.

<sup>312</sup> Eötvös Nagy Imre (szerk.): Kecskemét th. Város Évkönyve. Kiadja az első kecskeméti Naptár-, Évkönyv- és Címtár-Kiadó vállalat, Kecskemét, 1922. 210. o.

<sup>313</sup> „Bánatos lélekkel koszorúzzuk meg emlékét. Korán kellett neki is elköltöznie. Emberi ítélet szerint: ideje előtt. (...) Akinek sírhalmához most mélyen megilletődött szívvel lépünk, legértékesebb erőink közül való volt. Előkelő, kitűnően fegyelmezett elme, a szónak és a tollnak is mestere és minden ízében eredeti, nivelláló, befolyásoktól érintetlen egyéniség. Régi iskolában vetette meg széles körű teológiai ismereteinek alapjait. És ezeken lángoló buzgalommal épített tovább főiskolánkban. (...) Nesztelen munkával szolgálta hivatását. Erejének és tudásának legjavát a kecskeméti gyülekezetnek szentelte, a melyben Perls Ármin után is gyorsan emelkedett érvényre. (...) Felfogásában és működésében a szabadelvűség híve volt. De liberalizmusa harmonikusan egyesült a hagyomány tiszteletével és nem helyeselt semmiféle törekvést, mely annak tekintélyébe ütközött és szilárdságát megingathatta volna. (...) Jól ismerte az életet, éles szemmel figyelte meg az embereket és viszonyokat és a bölcsnek nyugalmával, lelki küzdelmekről és rázkódításokról menten járta végig pályáját, melynek korai megszakadása mély fájdalommal tölti el szívünket. Súlyos testi szenvedéseinek szomorú napjaiban meleg együttérzéssel vettük körül korágját, és most hogy pihenőre tért, megindult lélekkel áldozunk emlékének (sic).”. Az országos Rabbiegyesület közlönye. IX. Zala Hirlapkiadó és Nyomda Részvénytársaság, Nagykanizsa, (1916.) május 31. Neumann Ede (szerk.): Magyar Izrael. 53-54. o.

<sup>314</sup> A hitközséget 1780 körül alapították. Ekkor a zsidók még gettóban elkülönítve éltek. Csak 1848. után vette kezdetét az intenzív közösségi munka. Imaházat építettek, megalapították a Chevra Kadisát, izraelita népiskolát. 1900-ban modern templomot építettek. (kivonatolt fordítás) Lb.: פנקס. 516-517. o.

A vallási stúdiumok mellett világi tanulmányokat is folytat – filozófia és a tudománytörténet témakörein belül. A későbbi munkásságában ezen szellemi oszlopok lesznek segítségére.

Tanulmányai során nagy érdeklődést mutat a középkor szellemóriása, RAMBAM, azaz Mose ben Maimoni iránt.

1904-ben hosszú és fáradságos kutatómunka végeztével megírja fő munkáját, a 'Commentarius Maimonidae in Mischnam ad tractatum Schekalim dissertatio inauguralis' című művét, amely a zsidó szóbeli szentírás, a Misna shekalim traktátusához íródott. Maimoni kommentárok alapján exegézist, nyelvtani és nyelvi elemzéseket, összehasonlításokat és parabolákat kutat, mutat be. A kor szellemi dinamizmusát mutatván a műve latin, arab és héber citátum- és textusbetétekkel jelentetik meg.

1904-ben szerzi meg bölcsészdoktori fokozatát a budapesti egyetemen.

Borsodi főrabbit - miután 1905-ben befejezi a tanulmányait a rabbiképzőben - ott marasztalják, hogy kezdje el tanítani a jövő generációit zsidó filozófiatörténetre.

1906-ban rabbivá avatják. Még ebben az évben a szarvasi<sup>315</sup> zsidó hitközség előljárósága keresi fel, s vallási feladatokat ajánlanak neki. Két évet tölt el itt. Erről a korszakról nagyon kevés adat maradt ránk, mivel a II. Világháború során a vidéki közösségek dokumentációja javarészt eltűnt, vagy megsemmisült.

---

<sup>315</sup> Az 1807-1808-ból származó lakossági összeírások említenek először 1 zsidó lakost Szarvason. Az 1850-es évekből rendelkezésre álló adatokból kitűnik, hogy 238 fő volt ekkor már a zsidók lélekszáma. Aradról, Pestről, Nyitráról, Pozsonyból települtek be. A Szarvasra betelepülők beilleszkedése a helyi rendbe akadálytalan és gyors volt. 1904-re már zsidók töltötték be az orvosi, bírói, képviselői posztokat. 1945-ben a főispáni hivatal számításai szerint 750 főt hurcoltak el innen. Jelenleg a szarvasi közösség kevesebb, mint 10 főből áll. Lb.: Bényei Krisztina: Adalékok Békés megyei zsidó hitközségeinek történetéhez. In: Remény. – Zsidó társadalmi, közéleti, kulturális folyóirat. Rectus Kft, Budapest, 2009.

Az életében a következő adat 1908, amikor is a korában elismert, jelentős nagyatádi<sup>316</sup> közösség élére került. Itt 14 éven keresztül látja el odaadással<sup>317</sup> és törődéssel rabbini feladatait.<sup>318</sup>

1922. január 12-én a kecskeméti neológ zsidó hitközség felkérésére elhagyja Nagyatádot, hogy elfoglalja a rabbiszéket a Szabadság téren álló nagy, neológ zsinagógában.<sup>319</sup> Egészen haláláig, 1943. június 5-ig itt látja el szolgálatát.<sup>320</sup>

Dr. Borsodi József nemcsak nagyszerű rabbiként látja el szolgálatát, hanem tanítóként is mindig kereste az új módszereket, amivel a hagyomány tanítását és a tudományos gondolkodásmódot tovább tudta adni az eljövendő generációknak. Egyik ilyen kiemelkedő tanulmánya 'A zsidó év hónapjai, ünnepei, emléknapi és böjtjei' c. munkája, melyből többek között megismerhetjük a Sovevim-Tat böjtnapokról szóló magyarázatát. „*A szökő-évben (libbur) telített évben, amikor 13*

<sup>316</sup> Nagyatád (Somogy vármegye) 3753 magyar élt ott ebben az időben. A zsidó hitközség alapítására nincs pontos adat, de azt tudjuk, hogy 1780-ban már virágzott a temploma, iskola, rituális fürdő. Sokáig nem volt saját rabbija, hanem az 1820-as évekig, gigei hitközség alá tartozott. Az 1850-es években először választott rabbitt (Első Nöbel József). A teljesen önálló hitközséget 1886-ban a Ritscher-, Müncz - , és Berger családok alapították. Ettől az időponttól kezdve kongresszusi alapon anyakönyvi kerületé vált Nagyatád. 152 családot és 480 lelket számolt a hitközség a 20. század fordulójának elején. (kivonatolt fordítás) Lb.: 365-366. o.

<sup>317</sup> Lb: Dr. Borsodi József: Esketési beszéd. Magyar Zsinagóga. Lebovits József (szerk.). VII. Baranya-Mágocs. 1906. 95-98. o.

<sup>318</sup> Lb: Dr. Borsodi József: Sírköavató. Magyar Zsinagóga. Lebovits József (szerk.) X. Baranya-Mágocs, 1909. 243-249. o.

<sup>319</sup> „A nagy készségű és jeles főpásztor ünnepélyes beiktatása 1922. január hava 12-ik napján délután, ünnepélyes isteni tisztelet keretében ment végbe, mely alkalommal a nagyméretű, tágas és diszes zsidótemplomot zsufolásig megtöltötte az ünneplő közönség, amely nem csupán az izr. hitközség tagjaiból, hanem a város minden egyéb vallásfelekezetéhez tartozó keresztény lakosaiból is került ki. Meg kell említeniünk, mint a felekezeti béke, türelem, tisztelet és szeretet örökség és nemes felvilágosodásra valló példáját és utmutatását, hogy a ref. egyház éppen úgy, mint az evang. egyház presbiteriumának igen népes, előkelő küldöttsége, lekipásztoraik és főgondnokaik vezetése mellett testületileg jelentek meg. (...) az ünnepélyes beiktatáson (...) dr. Kiss Arnold óbudai főrabbi lépett az oltár elé és megtartotta beiktató, ünnepi beszédét a kecskeméti izr. hitközség új lekipásztora lépett a szószékre és megtartotta beköszöntő beszédét, amellyel beigazolta, hogy a hitközség jól választott, mert dr. Borsodi Józsefben megtalálta azt a férfit, akire ennek a népes gyülekezetnek szüksége van. Az ígérte, hogy egyházának jó pásztora, a hitéletnek és az iskola ügyének hűséges gondviselője, hazájának tántoríthatatlan lelkes, önfeláldozó, hű fia akar és fog lenni, aki minden erejével és képességével óhajt részt venni az országot talpra állítani hivatott nagy nemzeti munkában. És e mellett munkás hű fia és polgára lesz Kecskemétnek. (sic)” Lb.: Eötvös Nagy Imre (szerk.): Kecskemét th. Város Évkönyve. Kiadja az első kecskeméti Naptár-, Évkönyv- és Címtár-Kiadó vállalat, Kecskemét, 1922. 187-188. o.

<sup>320</sup> „Dr. Borsodi József kecskeméti főrabbi 1943. június 5-én elhunyt. A megboldogult hűséges pásztora volt felekezetünknek. Intézetiünk hálás tanítvány és kipróbált barátja volt. Emlékét kegyelettel fogjuk ápolni.” A budapesti Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet Évkönyve az 1942/43. tanévről. Kiadja az intézet igazgatósága, Budapest, 1943. 21. o.



*hónapból áll a zsinagógai év, tapasztaljuk, hogy ilyen esztendőben járványbetegségek lépnek fel a gyermekek közt, miértis elődeink böjtnapokat rendeltek el. Nyolc héten, át a hete 1-1- csütörtöki napján a községből 10-10 gyermekes apát jelölnek, a vagy sorsolnak ki, akiknek erkölcsi kötelességük, hogy aznap, reggeltől, - estig böjtöljenek. Este, a templomban ezek a böjtölők megjelennek és a mincha ima előtt a tórából a Vajchal szakaszt olvassák fel úgy mint, már böjtnapokon. Reggel az Adonáj-szfószaj ima ismétlésekor beleillesztjük a szlichausz imákat és még egy külön imát, a gyermekbetegségek elhárításáért. A böjtsorozat 8 hete akkor van amikor: Smausz, Voéró, Bau, Besalach, Jiszrau, Mispotim, Trumóh, Tecave, hetiszakaszok kerülnek felolvasásra. Ezen 8 hetiszakasz kezdőbetűinek összeolvasása adja ezt a szót: Sovev(b)im-Tat.”<sup>321</sup>*

Jelentősebb publikációi a 'Magyar Nyelvőrben', a 'Magyar Izraelben', az 'Izraelita Családi Naptár'-ban jelentek meg.

#### **VII.1.4. Dr. Schindler József**

Dr. Schindler József 1918. június 4-én, Budapesten született.

1942-ben szerzi meg bölcsészdoktori végzettségét.

Rabbinikus végzettségét<sup>322</sup> 1943-ban kapta meg, s még ugyanabban az évben Kecskemétre került.<sup>323</sup>

<sup>321</sup> Petőfi Könyvnyomda és Könyvkötészet, Kéttmplom-köz, Kecskemét, 1933. In: Zsoldos Jenő: Kazinczy Ferenc és a zsidóság. Könyvlenyomat a Magyar Zsidó Szemle 1932. és 1933. évfolyamából. Budapest, 1934. 14. o.

<sup>322</sup> „Rabbiképesítő vizsgálatok: A rabbivizsgálatokat január 5, 6, 7 és 8-án tartottuk. Házi dolgozataik és zárthelyi írásbeli vizsgálatuk alapján szóbeli vizsgálatra bocsájtattak dr. Frenkel Andor, dr. Schwarczbarth József, dr. Schindler József és dr. Teszler Herman. A vizsgálobizottság elnöke a néhai dr. Hevesi Simon pesti vezető-főrabbi, a vezérlőbizottság részéről kiküldött tagja dr. Kecskeméti Ármin makói főrabbi, egyetemi m. tanár volt. Vizsgáztató tanárok: Guttmann Henrik, dr. Hevesi Ferenc, dr. Löwinger Sámuel és dr. Róth Ernő. A január 10-én megtartott avató-ünnepségen dr. Hevesi Simon avatta fel a jelölteket, akikhez dr. Kecskeméti Ármin intézett beszédet. Nevükben dr. Schindler József mondott magyar és dr. Teszler Herman héber nyelvű hála- és búcsúbeszédet.” A budapesti Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet Évkönyve az 1942/43. tanévről. Kiadja az intézet igazgatósága, Budapest, 1943. 20. o.

<sup>323</sup> Moshe Carmilly-Weinberger: The rabbinical seminary of Budapest 1877-1977. Sepher-Hermon Press, inc., New York, 1986.

Mivel fiatalemberként lesz a közösség vezetője, ezért teljesen átéli a fiatalságot sújtó törvények által kiváltott ambivalens érzéseket. Ezeket igyekszik feloldani, kezelni egy nagyszerű pedagógus látásmódja és metodikája alapján.

Rengeteget foglalkozott az ifjúság nevelésével, zsidó tanuló napközit, zenei és irodalmi képzést, ipari és sportszakosztályt szervezett.

A közösség építése mellett tudományos jártasságát is mélyítette. Ennek egyik ismert példája az 1941-ben elkészült 'Egy régi arab anyagelmélet - Az okkazonalista atomizmus rendszere, forrásai és kritikája Májmuni alapján' című munkája, melynek előszavában összefoglalja a mű kutatási célpontját: *„a szellemtörténeti megalapozás után megrajzolom e rendszert Májmuni alapján, mégpedig nem a praemissák sorrendjét követve, hanem amint ezt ott megokolom filozófiai problémakörök szerint csoportosítva az anyagot”*.<sup>324</sup> A továbbiakban kifejti többek között az atomizmus felmerülését az iszlám filozófiájában: *„Az iszlám tanainak kialakulásakor a vallási tételeket nyomon követi a filozófiai reflexió. Bagdad és Baszra teológiai iskoláiban megindul a Kórán értelmezése. A régi arab hagyomány mélyen él a nagy tömeg lelkében. A Kórán egyik-másik megállapítása e hagyománynak ellentmond. De magában a Kóránban is különböző rétegeket lehet elválasztani. Mohammed tanításai nem egységesek. Sokszor változtatja nézetét egyazon kérdésben, akkori tanulmányainak, helyzetének megfelelően. E különbségek bekerülnek a Kóránba és alkalmat szolgáltatnak a különböző iskolák kialakulásához. Mindegyik iskola jogosan hivatkozik arra, hogy ő a próféta tanításainak egyedüli hordozója, hiszen mindegyik megtalálja a Kóránban tanításainak alapját. Ugyanakkor az arab hagyományt sem lehet félreállítani. A hívek kérdeznek, felelni kell. De a gondolkodó lelkében is felmerülnek kétségek, az ellentétes álláspontokat át kell hidalni, vagy magasabb szintézisbe összefogni, hogy egységes tételrendszert kapjunk. A szellem dialektikájában*

---

<sup>324</sup> Lb.: Schindler József: Egy régi arab anyagelmélet – Az okkazonalista atomizmus rendszere, forrásai és kritikája Májmuni alapján. Arany János irodalmi és nyomdai műintézet rt, Budapest, 1941. 3-4. o. (Továbbiakban: Schindler: arab.)

*felmerül az ellentétes nézetek összefogásának szakasza. Ámde ez elősegíti az ekklekticismus kialakulását. A legtöbbféleképpen magyarázott tételek egyike a Kórán felfogása az akarat szabadságáról. Mohammed maga is többféleképpen nyilatkozott e kérdésről, így mindegyik iskola hivatkozhatott a próféta kijelentésére. A szabadságtól a legszélsőbb determinizmusig hullámszik a magyarázók felfogása. A felelet pedig szükséges, nem lehet homályban tartani, mert a vallás egyik alappilléréről van szó. A megoldás következménye az erkölcs területén beláthatatlan. De a kérdés egyben a metafizikának is alapvető kérdése. A spekuláció tehát a vallás segítségére siet, támogatja a probléma megoldásában. A megoldás nemcsak az egyest érdekli, hanem a tömeget, hiszen olyan kérdés, mely mindegyikük lelkében felmerült. A tömeg pedig egy-egy gondolkodó köré fog csoportosulni, aki éppen kielégíti az ő saját megoldását. Hiszen ő maga is foglalkozik vele, talál megoldásokat, csak nem tudja összefüggő tételrendszerré alakítani. Így alakul a gondolkodóból és néhány különösen érdeklődő emberből az iskola. Mielőtt az atomista iskola tanításait vizsgálat tárgyává tesszük, helyesnek látszik a probléma felmerülésének vizsgálata. Ehhez pedig ismernünk kell az iszlám istenfogalmát, a kulturális és szociális helyzetet”.<sup>325</sup>*

Ezekben az években mind a rabbi, mind pedig a fiatalság a háborús borzalmak közepette is azt vallotta, amelyet 1943-ban kiadott évkönyvükben olvashatunk *"ha nincs közösségi élet, kihal a zsidó fiatalokban a közösségi érzés, és így nem lehet sem hazájának, sem városának, sem pedig hitközségének teljes értékű, becsületes polgára"*-vallotta a főrabbi.<sup>326</sup>

1944. tavaszától elkezdődik a vidéki zsidóság deportálása. Ez a dermedt sötétség telepszik rá Kecskemét városára és a tavasz helyett az elmúlás szele érinti meg az egész kecskeméti közösséget. Ő az egyetlen-egy ember, aki lélekben és szellemben megtartja a zsidó gettóba összegyűjtött hittestvéreiben a túlélés lángját. Schindler főrabbi

<sup>325</sup> Lb.: Schindler: arab. 7-8. o.

<sup>326</sup> Somodi. 104. o.

az, aki 25 évesen a zsidó törvények által sújtott kecskeméti zsidó közösség élére áll, s aki ezekben a borzalmas pillanatokban is korát meghazudtoló éleslátással, erkölcsi tartással és a tanító szó mindenkori erejével tartja össze és vigyázza a közösséget.

Mikor 1944 tavasza a vége felé közeledik, a kecskeméti zsidó hitközség több mint 1400 tagját már Auschwitzban találjuk. Köztük a főrabbit is, aki tudja azt, hogy az embertelen kegyetlenséget is túl kell, hogy élje, vissza kell, hogy térjen, mert érzi és tudja, hogy arra hivatott, hogy a visszatérő keveseknek legyen pásztora és lelki támasza.

Schindler rabbi a túlélők között volt, és lelkesen a hitközség élére állt.

A visszatérést követő hónapokban a főrabbi feladatául tűzi ki, hogy maradandó és méltó emléket állítson az elhurcoltaknak. Így épül föl a kecskeméti zsidó temetőben az új ravatalozó, amely megálmodója akarata szerint az elhurcoltak nevét a szentírási citátumokkal, hagyományos szimbólumokkal együtt vésték márványba, és amelyek ott láthatóak a mai napig.

1945. és 1950. között még bízik abban, hogy a kecskeméti zsidó hitközség megmenthető, ám látja azt, hogy a konglomerációval együtt közel 4000 lelket magába foglaló közösség megsemmisül, s azok a kevesek, akik mégis visszatértek, elhagyták a várost, elhagyták az országot, vagy a zsidóságukat hagyták el. Ezért úgy dönt, hogy elfogadja a szegedi felkérést.

A főrabbit Szegeden 1950. június 23-án Scheiber Sándor, a XX. század egyik legnagyobb zsidó tudósa, főrabbi, az Országos Rabbiképző Intézet rektora iktatta be, ahol 1962-ig, egészen haláláig látta el feladatait.<sup>327</sup>

A második világháború borzalmai után a főrabbi tudta azt, hogy hosszú, nehéz évek várnak a zsidó közösségekre, azokra, akik megmaradtak.

---

<sup>327</sup> Moshe Carmilly-Weinberger: The rabbinical seminary of Budapest 1877-1977. Sepher-Hermon Press, inc., New York, 1986. 316. o.

Ezért úgy dönt, hogy az 50-es évek elejétől, 1954-től elkezdi szerkeszteni és kiadni a 'Vidéki rabbikar körlevelé' -t, amely számizdát jellegű folyóirat volt, hogy segítse és támogassa vidéki rabbiktársait a lelkipásztori feladatokban.<sup>328</sup> *„A vidéki zsidó népesség lélekszámának és egyéb adatainak statisztika szerű ismerete hitéleti szempontból rendkívül fontos. Adatokra nem csak a hitélet megszerzése céljából van szükségünk, hanem elsősorban a hitélet programjainak helyes kialakítása végett. Azok a hitéleti keretek, melyekre jogi és szellemi értelemben az 1950-es egységes szervezeti szabályzat és intézményei épültek, öt esztendő alatt nagyon sok vonatkozásban idejüket múlták.”*<sup>329</sup>

Végrendeletében úgy rendelkezett, hogy Raj Tamás főrabbi legyen utódja.<sup>330</sup>

Sírját ma a szegedi temetőben találjuk. Halála után özvegye, Pannika, valamint Iván fia alijázott, kivándorolt Izraelbe és Holonban telepedtek le. Pannika 2009-ben tért meg őseihez.<sup>331</sup>

## **VII.2. Kecskemét városának fejlődése a zsidó közösség egy nemzet eszméje szerint**

A levéltári és a könyvtári kutatások folyamán bizonyítást nyert, hogy a kecskeméti zsidó közösség a XIX. század közepétől – mikor már kiteljesedett -, meghatározó, szociális faktorává válik Kecskemét városának.

---

<sup>328</sup> „Ma írunk és a másnak írunk. Szeretettel kell követnünk minden erőfeszítést, amivel az ember életét jobbra, szebbé akarjuk tenni. Ez tanításunk lényege. A vidéki rabbitestület körlevele csoportosulás, de nem kirekesztő szándékú megmozdulás. Az idők múlásával ugyanazok lesznek a módszerek a főváros lelki gondozásában, mint a vidéken. Csak a vidéki, az egyes embert meglátó, eszközökkel lehet majd eredményt elérni. E csoportosulás a Tóráért való megmozdulás.” Kedves Kartársak! In: Schindler József (szerk.): Vidéki rabbikar körleve I. évf. Szeged, 1954. 2. o.

<sup>329</sup> Vidéki zsidóságunk. I. fejezet. In: Schindler József (szerk.): Vidéki rabbikar körleve. II. évf. MTA, Scheiber gyűjtemény) Szeged, 1955. 29. o.

<sup>330</sup> Kecskeméti Zsidó Hitközség legidősebb tagja által elmesélt adatok alapján.

<sup>331</sup> Kecskeméti Zsidó Hitközség legidősebb tagja által elmesélt adatok alapján.

A következő rész a Szilády Nyomda, 1870-1909. között kibocsátott aprónyomtatványai, meghívói közül az előkerült és ide vonatkozóak, illetve a Bács-Kiskun Megyei Levéltár állományából valók.

A felsoroltak közül eddig egyik sem publikált, új kutatási anyagok a szerző tudomása szerint.

*A kecskeméti Gazda Ifjak által az iskolás árva gyermekek számára 1892. február 27-én a Beretvás vendéglőben rendezendő zártkörű táncestélyre. Szél János pénztáros, Szappanos Sándor elnök, B. Kiss Gyula elnök. Kezdet 8 óra. Jegyek válthatóak Farkas Ignác gyógytárában, Nyírádi László kereskedésében és Rivészy János úr czukrászdájában és este a pénztárnál.*<sup>332</sup>

*1892. június 6-án városi műkertben a kecskeméti Gazdasági Egyesület könyvtára javára rendezendő tavaszi táncmulatság. Belépési díj személyenként 1Ft. Kezdet 6 órakor. Jegyek válthatóak Farkas Ignác gyógytárában, Nyírádi László kereskedésében és Rivészy János úr czukrászdájában és este a pénztárnál.*<sup>333</sup>

*1894. évi május hó 14-én pünkösd másnapján a városi műkertben a Kecskeméti felállítandó Kossuth-émlék javára rendezendő zártkörű tavaszi táncmulatságra. Jegyek válthatóak Farkas Ignác gyógytárában, Nyírádi László kereskedésében és Rivészy János úr czukrászdájában és este a pénztárnál.*<sup>334</sup>

*A kecskeméti szegény izr. tanulókat és a kézműves és mezőgazdasági pályára lépő ifjakat segélyező egyesület pénzára javára a kecskeméti kaszinó összes termeiben 1901. évi január hó 19-én tartandó zártkörű Dominó-Bálra. Dominó jelmezek és álarcok kaphatóak Fuchs Samu úr üzletében. Személyi jegy 2 korona, családi jegy 5 korona. Jegyek előre*

---

<sup>332</sup> Kecskeméti Katona Könyvtár Gyűjtemény – Szilády Nyomda. Aprónyomtatványok. 1870-1909. (Továbbiakban: Aprónyomtatványok.)

<sup>333</sup> Aprónyomtatványok. 1870-1909.

<sup>334</sup> Aprónyomtatványok. 1870-1909.

válthatóak Littaur Mór, Medzger Béla és Schwartz Soma urak üzletében. Kezdetre 9 órakor.<sup>335</sup>

„Román Katonai Prefectura

Kertész Menyhért, Aminfeld Simon és Fispán Béla és Takács István a város lakossága részére tűzifát, szenet, sőt petróleumot és élelmezési cikkeket szereznének be, mely célból Nagyszebenben óhajtanak utazni az Erdélyi kormányzó tanáccsal e tekintetben összeköttetésbe lépni és fenti árukat behozatali engedélyt nyerni.

Miután nevezettek ezen ténykedése a város lakosságának érdekében történik, tisztelettel kérem részükre az engedélyt kiadni, illetőleg ez ügyben az illetékes parancsnokságnál jóakaratólag közbenjárni. Kecskemét, 1919. október hó 1.”<sup>336</sup>

„A kecskeméti izr. Szent Egylet a világháborúban elesett kecskeméti illetőségű, továbbá vidéki, de itt eltemetett hősi halottainak nevét megörökítő emléktáblát f. évi július 1-én d.u. 3 órakor fogja az izr. templomban gyászünnepély keretében leleplezni, melyre a tekintetes városi tanácsot tisztelettel meghívja.

Kecskemét, 1923. június hó”

A tanács elfogadta a meghívást. A tanácsot: Varga Adolf v. főmérnök, Tárnoki József v. mérnök, és Barna Soma v. adóügyi számvevő képviselte.<sup>337</sup>

„Schiffer Adolf fiai cég a városi alkalmazottak részére a napi árnál olcsóbban és a vételárnak 3 hó letörlesztése kedvezménye mellett férfi, női és gyermek cipőket ajánlott fel. A városi tanács ezen ajánlat folytán értesíti az összes ügyosztályokat és önálló hivatalokat, hogy a hozzájuk tartozó alkalmazottak figyelmét a felajánlott kedvező ár és fizetési feltételű cipők vásárolhatására hívják fel. ajánlatot tevő céget pedig figyelmezteti, hogy cipőt a nála vásárlás végett jelentkező városi alkalmazottaknak végleges állást betöltő minőségének hiteltérdemlő

<sup>335</sup> Aprónyomtatványok. 1870-1909.

<sup>336</sup> IV/1901/b Általános iratok

176/1919

<sup>337</sup> IV/1908 23585/1923



*módon /:számfejtő hivatali nyilatkozat útján:/ igazolása után adjon ki, illetve ideiglenes minőségűnek igazolt alkalmazottnak csak abban az esetben, ha az illető a cég által is elfogadhatónak tartott kezes állítása által biztosítja a cég követelését. [...]*

*Kecskeméten 1925. márc. 9.-én tartott tanácsüléséből.*”<sup>338</sup>

*„Alulírott hivatal megbízom Fispán Mór céget, hogy városunk és környéke részére Szatmár vagy Szabolcs vármegyében 400 vagon burgonyát vásároljon. [...]*

*Kecskemét, 1919. szeptember 27.*”<sup>339</sup>

*„Gottlieb Rudolf a Beretvás szálloda, kávéház, és étterem bérlője, kérelme indokául előadott adatok a valóságnak megfelelnek. Beretvás szálloda tényleg egyetlen szállodája Kecskemétnek így a kérelem teljesítését a magam részéről indokoltnak látom és azt Méltóságos Főkapitány Úr nagybecsű mérlegelésére ajánlom.*

*Kecskemét, 1935. december 12.*”<sup>340</sup>

*„Kecskemét th. város*

*Fiú Felső Kereskedelmi Iskolájának IX-ik és X-ik évi értesítője az 1918-19. és 1919-20. iskolai évekről. [...]* Egy évtizede van Kecskeméten modern kereskedelmi szakoktatás. [...]

*3. Helyiséget iskolánknak szeptembertől április 12-ig a diákinternátus, azóta az izr. hitközség adott. Mindkét testületnek hálás köszönetet mondunk jóindulatáért. [...]*

*Az iskolánkkal kapcsolatos kereskedő tanonciskola ezidén egész tanéven át működött a reáliskola épületében. Tanítottak: Vörös József és Tímár Dezsőné tanáraink (előbbi egyúttal igazgató), Bérczi József népiskolai igazgató és Reichmann Mór községi néptanító. [...]*<sup>341</sup>

---

<sup>338</sup> IV/1908 8558/1925

<sup>339</sup> IV/1910/a 483/1919

<sup>340</sup> IV/1910/n 6/1935

<sup>341</sup> IV/1930 37/1920

„Jegyzőkönyv

*Felvétetett a Kecskeméti Kereskedői Kaszinó közgyűlés által 1923. január 28.-án kiküldött választási bizottság működéséről. [...]*

*Eljárásaink eredménye közül, még függőben van a Casinó elnökének a kecskeméti Fiú kereskedelmi iskola felügyelő bizottságának az őt megillető tagsági helyének a sorsa. Az iskola létesítésekor készült városi szervezeti szabályrendelet szerint ugyanis az iskola felügyelő bizottságának hivatalból tagja a kereskedői Casinó mindenkori elnöke. A város közgyűlése a városi tanács indítványára ezt a szabályrendeletet aként módosította, hogy a Casinó elnöke helyett a Baross Szövetség elnöke legyen hivatalból tagja a felügyelő bizottságnak.*

*A határozat a hálátlanság jegyében született, merthisz Casinónk nemcsak hogy tevékeny részt vett a kereskedelmi iskola létesítésének előmunkálataiban, hanem tagjaink adakozásával tette lehetővé azt, hogy a kereskedelmi iskola megnyíljon s így csak természetes, hogy ezen támadás ellen az igazság minden fegyverével síkra szállottunk a belügyminiszterhez intézett fellebbezésünkben, amelyre a döntés azonban a mai napig nem érkezett meg.*

*Eljártunk azon anomáliák megszüntetése érdekében is, hogy a kereskedelmi Casinó kihagyatott a városi adóbizottságokból, s eljárunk, hogy Casinónk az adófelszámolásban visszakapja azt a régi helyét, amelyet az egész kereskedői társadalom meglegedése mellett évtizedeken át pártatlanul, politikai irányokra s felekezeti szempontokra való tekintet nélkül töltött be. Eljárásunk azonban sajnos eredményre nem vezetett, mert Kecskemét th. város tanácsa jogos és méltányos kérelmünket elutasította. [...] (sic)”<sup>342</sup>*

A Kecskeméti Kereskedői Kaszinó 1895-ben alakult.<sup>343</sup>

---

<sup>342</sup> X/233

2. k. Kereskedelmi Kaszinó Jegyzőkönyv 1922-23

<sup>343</sup> IV/1939 96 Alapító tagok közül a közösség elnökségének tagjai voltak. Aszódi család, Schiffer család. Mindkét családdal a dolgozatban találkozunk. A Kereskedői Kaszinó alapítói között és elnökségébe csak olyan emberek kerülhettek bele, akik meghatározó szereppel bírtak Kecskemét város kereskedelmi életében.

1899-ben megalakult a Kecskeméti Izr. Nőegylet. 1937-ben az elnök Dr. Fritz Miklósné.<sup>344</sup>

A Kecskeméti Szegény Izraelita Tanulókat Segélyező Egyesület 1879-ben alakult. Módosított alapszabályát 1937-ben írta, melyet a belügyminisztérium 1941-ben hagyott jóvá.<sup>345</sup>

1888. február 19-én megalakult a Chevra Kadisa<sup>346</sup>

1890. április 5-én megalakult a kecskeméti szeretet és testvériség „Ahava ve achva”<sup>347</sup>

„Jegyzőkönyv

*Felvétetett Kecskeméten a Kereskedői Casinónak 1926. évi február hó 3-án tartott választmányi üléséről. [...]*

*Sipos Miklós alelnök úr az ülést megnyitván megállapítja, hogy a választmány határozatképes számban gyűlt össze és bejelentései során bemutatja a Kecskemét th. város polgármesterétől érkezett átíratot, melyben a Kereskedői Kaszinót az árvízkárosultak javára leendő gyűjtésre hívja fel.*

*A választmány az elnök javaslatára hozzájárul ahhoz, hogy a Kaszinó Tagjai között a gyűjtőív köröztessék és a Kaszinótagokat erkölcsi felkéri kötelességévé teszi, hogy az adakozásban anyagi erejükhöz mérten vegyenek részt. [...] (sic)”<sup>348</sup>*

*„[...] Minthogy a zsidóság nagy része vasárnaponként a kereskedelmi Casinó helyiségében tartózkodik, a Szent Egylet választmányi nevében azon kérelemmel fordulunk a tekintetes elnökséghez, kegyeskedjék megengedni, hogy a Casinó helyiségében, a nevezett célokra, a tagok*

---

<sup>344</sup> IV/1939 157

<sup>345</sup> IV/1939 191

<sup>346</sup> IV/1939 192

<sup>347</sup> IV/1939 193

<sup>348</sup> X/233. 3. k. Kereskedelmi Kaszinó Jegyzőkönyv 1923-27

*között gyűjtést rendezhessünk, illetve, hogy ezt a f. hó 13-án megkezdhessük. [...]*

*Kecskeméten, a választmány 1924. jan. 2. üléséből.*”<sup>349</sup>

*„A Kecskeméti Szegény Izr. Tanulókat Segélyező Egyesület a helybeli zsidó jogászfjúsággal karöltve, 1931. január 4-én, a numerus clausus és a helybeli szegény tanulók felsegélyezésére, kultur estélyt óhajt rendezni.*

*Ezen estélynek megtarthatására a Casino nagytermét átengedni tisztelettel kéri.*

*Kérésünk ismétlése mellett, maradunk tisztelettel*

*Kecskemét, 1930. december 7.*”<sup>350</sup>

*„A Fiú Felsőkereskedelmi Iskola Felügyelő Bizottságában alapítása óta helyet foglalt a Kereskedői Kaszinó mindenkori elnöke. – A Kaszinó ezen joga a szervezet szabályzat 10-ik §-ában is van fektetve.*

*Ezen jog tulajdonképpen honorálása volt a Kaszinó ezen iskola alapítását kezdeményező tevékenységének és az érte hozott anyagi áldozatoknak, valamint ezen joggal akarták biztosítani a Kaszinó befolyását, hogy az iskola vezetésében a kereskedelemben gyakorlati szelleme is érvényesüljön.*

*A Kaszinó ezen jogát 1925-ig tényleg gyakorolta is, amidőn ezen szerzett jogától, - anélkül, hogy ezen jogszerzés alapjai és indokai bármiben is megváltoztak volna,- 1925 márciusában meg lett fosztva.*

*A Kereskedői Kaszinó, mint a kecskeméti kereskedelem számban és súlyban igen jelentős csoportjának szervezete, ezen állapotot mindig is sérelmesnek találta és sohasem szűnt meg azon törekvésében, hogy régi szerzett jogainak birtokába visszahelyeztessék.*

*Ép ezért most azon tiszteletteljes kéréssel fordul a tekintetes Th. Bizottsághoz a Felsőkereskedelmi Iskola szervezeti szabályainak 10. §-át megváltoztatni és az eredeti indokok alapján akként méltóztassék módosítani, hogy a Kereskedői Kaszinó régi szerzett jogaiba*

---

<sup>349</sup> Kereskedelmi Kaszinó Levelezés. 1924 (Továbbiakban: Levelezés.)

<sup>350</sup> Levelezés. 1930

*visszahelyeztessék és mindenkori elnöke ismét elfoglalhassa helyét fent nevezett iskola felügyelői bizottságában.*

*Kérésünk teljesítését kérve*

*Kecskemét, 1930. július 15. [...]”<sup>351</sup>*

*„Kellermann Bernát. Ez évben tekint vissza az elektrotechnikai szakiparban eltöltött munkás és eredménydús életének negyedik évtizedére. Csak tárgyilagos igazságot közelítjük meg, midőn állítjuk, hogy Kellermann Bernát ezen 40 éves elektrotechnikai ipari működéséhez fűződik Kecskemét városának és környékének elektromos ipari fejlődése. [...] Nagykőrös azonban nem adott tág teret ezen széleskörű ipari ambíciónak, úgy, hogy 1888-ban Kecskemétre átköltözött, itt kezdte meg tövises ipari pályáját. [...]”<sup>352</sup>*

*„A 30 éves kecskeméti városháza. [...] Az építés vállalkozói 1893. március 16-án Lichtner Dávid és Fia helybeli cég és társai Jiraszik Nándor és Krausz Lipót budapesti vállalkozók lettek, ellenőre pedig Kerekes Ferenc főmérnök. Nem kevésbé hosszas tárgyalások után Székely Bertalant megbízták a közgyűlési terem falára elhelyezendő történelmi képek megfestésével, hogy a városháza ezzel is méltóképpen őrizze a közeledő millenáris ünnepek emlékét. Az üvegfestést Kratzmann Adolf végezte. A díszes csillárok és falikarok készítésére Árkay Sándor műlakatos, a közgyűlési terem asztalos munkájának végzésére pedig Rainer Károly, szegedi asztalosmester kapott megbízást. [...]”<sup>353</sup>*

*„A Konzervgyár és Schiffer-cipőgyár is csatlakozott a mozgalomhoz. Munkatársunk tegnap délután látogatást tett az Első Kecskeméti Konzervgyárban, Lebovits Sándor cégvezető, a gyár vezetője a Kecskeméti Vásár eszméjéről s annak megrendezéséről a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott s kijelentette, hogy a Konzervgyár készséggel csatlakozik a kitűnő ötlet megvalósításának keresztülviteléhez. [...] Ugyancsak meglátogattuk a hírneves Schiffer-cipőgyárat, Székely*

---

<sup>351</sup> Levelezés. 1930

<sup>352</sup> Kecskeméti Lapok, 1923. február 18. 4. old.

<sup>353</sup> Kecskeméti Közlöny, 1925. január 18. 1. old. (Továbbiakban: Közlöny.)

*Gyula, a gyár egyik tulajdonosa és vezetője kijelentette, hogy az eszme nagyon életrevaló és azt mindenkinek támogatnia kell. [...]*"

*„Nyilatkoznak a Kecskeméti Vásár résztvevői*

*[...] Fantó Lipót: Ezt már rég meg kellett volna csinálni.*

*Ségner Lipót: A lehető legjobb eszmének tartom a Kecskeméti Vásárt.*

*[...]*

*Fuchs Samu cég: Sokat nem szabad remélnünk, de minden kezdet nehéz, s ha ezt az első Kecskeméti Vásárt igazán szívvel-lélekkel csináljuk, nagy jövője lesz. Igen jó lenne tavaszi és őszi Kecskeméti Vásárt rendezni minden évben. [...]"<sup>354</sup>*

*„Olcsósági hullámot hoz a Kecskeméti Vásár. Állandóan fokozódik a példátlan arányú megmozdulás. Leszállítják a lisztárakat a malmok a Vásár idejére. Május 1.-től, a vásár kezdetétől 1 pengő a fürdődíj a Katona József fürdőben. A drogériák a tegnapi értekezletükön egyhangúlag elhatározták a részvételt és árcsökkentést a Kecskeméti Vásár tartamára. – Újabb nyilatkozatok – Tart a jelentkezés."<sup>355</sup>*

*„A kereskedők is igénybe akarják venni a Benedek-cég hűtőházát. Küldöttségileg kéri a polgármestert, hogy részükre is biztosítsák a beraktározás lehetőségét.*

*Megírtuk tegnap, hogy a Benedek-cég 12,000 mázsa gyümölcs befogadására tervezett hűtőházban 35-40 vagon gyümölcs beraktározását hajlandó megengedni a termelőknek. [...]*

*A kereskedők is szeretnének raktározni, ami valószínű össze is jön, hogy ekkora mennyiséget a termelők nem tudnak hasznosítani."<sup>356</sup>*

*„Sajtóbemutató a Benedek-telepen, ahol most épül Magyarország legnagyobb vidéki hűtőháza."<sup>357</sup>*

<sup>354</sup> Közlöny. 1932. április 21. 2. old.

<sup>355</sup> Közlöny. 1932. április 22. 1. old.

<sup>356</sup> Közlöny. 1932. október 12. 2. old.

<sup>357</sup> Közlöny. 1934. június 16. 2. old.

*„A Benedek József és Fia-cég nyilvános hűtőháza. A Benedek József és Fia-cég értesíti a termelőket és a kereskedő közönséget, hogy a hűtőházban elfogad március 1-től kezdve mindennemű hűtőházi tárolásra alkalmas terményt, a hűtőházat ezáltal nyilvános jellegűvé változtatta át. [...]”*<sup>358</sup>

---

<sup>358</sup> Közlöny. 1935. február 28. 2. old.



**Utószó**

" עת ללדת ועת למות ...  
 עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים...  
 "עַת לַחֲשׂוֹת וְעַת לַדְּבַר..."<sup>359</sup>

Harminc évszázaddal ezelőtt egy régen feledésre ítélt birodalom uralkodója olyan gondolatokat vetett papírra, melyek lassan három évezred távlatából átívelve a napjainkban létező ember számára is szellemi támaszt és életre szóló bölcsességet tanít. Az elmúlt korok során egy emberi jelző kerül e király neve mellé.

A מדרש – Midrás, a zsidó legendárium egy történetet fűz e jellemvonáshoz. Amikor egy ifjú herceg megszületik, Gavriel arkangyal az Ö.való, a Világ Alkotója feladatát teljesítve alászáll a gyermekhez, s kérdezi tőle, hogy ha választhatna, mit választana két fogalom közül: a hatalmat és a gazdagságot, vagy a bölcsességet. Salamon herceg, a későbbi nagy király e legenda elbeszélése szerint a bölcsességet választja. Az elbeszélés úgy fejeződik be - mivel belátó, előrelátó, és uralkodóhoz méltó döntést hozott-, hogy a mindenség alkotója nemcsak a bölcsességgel ajándékozta meg, hanem megkapja a hatalmat és a gazdagságot is.

E dolgozat kezdő sora Salamon király 'Bölcséletek könyvé'-ből származik. Az összegzésre pedig ugyancsak a T'nachból, a Szentírásból való citátumát választottam.

*/Ideje van a születésnek, s ideje van az elmúlásnak...*

*Ideje van a kövek elhordásának, s ideje van a kövek összegyűjtésének,...*

*Ideje van a hallgatásnak, s ideje van a beszédnek.../*<sup>360</sup>

---

<sup>359</sup> Raj Tamás (felelős szerk.): Biblia. Makkabi Kiadó Kft., Budapest, 2004. Kohélet, III. fejezet, 2.,5.,7. mondatok. 1035. o. (Továbbiakban: Raj)

<sup>360</sup> Raj. 1035. o.

Az ezt megelőző oldalak során az olvasó bepillantást nyerhetett a kecskeméti zsidóság történeti korszakaiba, közösségi rendszerébe, szerveződésébe, tagozódásába, életébe és – elhamvadásába.

Ahhoz, hogy legyen jövőnk, ismernünk kell a múltat. E törekvés a gondolkodó ember sajátja a történelem hajnalától fogva.

Az elmúlt évtizedek során a zsidóság vallási és kulturális élete egyre inkább a fővárosra, Budapestre fókuszálódott.

A '80-as évektől kezdve talán, ha egy tucat vidéki nagyvárost találunk, ahol működő zsidó közösség van.

A '90-es évektől, a rendszerváltás után a vallások az új reneszánsz korába lépnek, ám a vidéki zsidóság stagnál, vagy több településről teljesen eltűnik - legyen szó az Alföldről, vagy Észak-Magyarországról, a Dunántúlról, vagy a Tiszántúlról.

A több, mint 10 éves gyakorlati szolgálat során az a vélemény és nézet fogalmazódott meg a mű írójában, hogy a magyarországi zsidóság története számára, egészen 1944-ig, a zsidó életet a vidéki közösségek jelentették. A zsidóság szíve és lelke nagyobb részben, vagy meghatározó részben nem a fővárosban volt. Stetlők voltak, olyan közösségek, amelyeknek saját szokásaik, saját hagyományaik voltak, s ezek az attribútumok tették igazán erőssé, színessé és sokrétűvé a magyarországi zsidó közösségeket.

Óriási feladat, hogy a vidéki zsidóság elfáradt testébe új spirituális lelket fújjunk. Ma egy vidéki zsidó közösség maximum 50-80 főt jelent. Ám a demográfiát szemlélve látjuk azt, hogy egy vidéki nagyvárosban – legyen szó akár Kecskemétről, ahol a konglomerációval együtt 150.000 honpolgár él, s belőlük a zsidóság holdudvarába nagyságrendileg 1.000 fő lelhető fel – van távlati cél, van kiből építkezni.

Évtizedek fognak eltelni, amíg ezeket az embereket újra be tudják vonni a zsidó élet körforgásába - de a munka már folyik. Ám nagyon lassan,

mivel mindent előlről kell kezdeni, újra kell szervezni a zsidó közösséget, a világi és a vallási részét egyaránt, és persze megtalálni a híveket, és a híveknek a zsinagógát. Ahhoz, hogy a magyarországi zsidóság újra elfoglalja a neki járó szellemi és spirituális magasságokat, ennek záloga a vidéki zsidóság teljes megújítása.

Azokban a vidéki városokban, ahol a magyarországi zsidó kultúra meghatározó volt, az elmúlt, lassan több mint 60 évben nem volt már senki, aki újra hallassa a hangját, aki tanítson, aki építse, formálja a jövő generációját. Ám az idő kereke forog, jönnek-mennek a korok, s az új hajnal fényénél a felderengő fényes sugár új utakat világít be.

Salamon király azt írja, hogy mindennek rendelt ideje van. Ideje van a születésnek, s ideje van az elmúlásnak, ideje van a kövek elhordásának, s ideje van a kövek összegyűjtésének. Ideje van a hallgatásnak és ideje van a tanításnak – a tanító szó, hogy újra zengjen a betöltött zsinagógák falai között és azokon kívül egyaránt.

**Függelék**

**1. A zsidó közösség egyletei, egyesületei és az izraelita hitközség<sup>361</sup>**

- Izraelita Jótékony Nőegylet

Elnök: özv. Fodor Jenőné

Ügyvezető Elnök: Dr. Fritz Miklósné

Titkár: Székely Jenő tanító

- Izraelita Szegény Tanulókat Segélyező Egyesület

Elnök: dr. Balázs István orvos

Titkárok: Székely Jenő és Gerő Miksa

- Izraelita Szent Egylet

Elnök: Szigeti Mihály fogorvos

Titkár: Virányi Gyula

- Szeretet és Testvériség Egylet

Elnök: Kecskeméti Izidor

- Templomi énekkar

Karnagy: Székely Jenő

- Az izraelita hitközség:

Tb. elnökök: Dr. Fodor Sándor ügyvéd, Dr. Kenéz Zoltán  
ügyvéd

Elnök: Dr. Donáth József ügyvéd

---

<sup>361</sup> Lb.: Nagy. 329.o., illetve 242-243 o.

Tb. alelnök: Goiten Jónás ékszerész

Alelnök: Dr. Holczer Zsigmond orvos

Ügyész: Dr. Dékány Aladár ügyvéd, Klapka u. 12.

Főrabbi: Dr. Borsodi József

Főkántor: Leichner Herman

Segédkántor: Katz Miklós

Főtitkár: Virányi Gyula

Jegyző: dr. Lajtai Sándor ügyvédjelölt

Pénztáros: Steiner Juliska

Házmester: Sz. Varga Béla

Hitoktatók: Rácz Mór, Székely Jenő

Karvezető: Székely Jenő

Orgonista: M. Fehérvári Judit

Elöljárók: Aszódi Samu kereskedő, Dr. Fritz Miklós ügyvéd, Gerő Miksa kereskedő, Gichner Jenő kereskedő, Kozma Andor kereskedő, Littauer Mór kereskedő, Dr. Moskovits Lajos orvos, Spitzer Bernát földbirtokos, Dr. Szigeti Mihály orvos, Vajda Lajos bankigazgató, Varga Adolf műsz. főtanácsos

Tb. templomgondnok: Fischer Izsák kereskedő

Templomgondnok: Braun Pál magánzó, Kohn Elek kereskedő

Képviselőtestületi tb. tagok: Bleyer Ferenc magánzó, Virányi Gyula főtitkár

Képviselőtestületi rendes tagok: Dr. Adorján Imre, Adorján Károly, Aszódi József, Aszódi Samu, dr. Augner Rezső, dr. Balázs István, Deutsch József, Feldmann Sándor, dr. Feldmeier Géza, Feldstein Zsigmond, Fekete Mihály, Fispán Géza, Goitein Miksa, Hegedűs Sándor, Kertész Dezső, Kertész Menyhért, dr. Kertész Miksa, Kőrösi János, dr. Krausz Béla, Leitner László, dr. Markó Imre, Pataki Albert, Rácz Mór, Révész János, Révész Márton, Schillinger Dezső, Schrötter Béla, Ségner Lipót, Spitzer Bernát, Stein Lajos, Szeles Emil, Székely Ignác, Tauber Dezső, Timár Dezső

- Az ortodox izraelita hitközség:

Főrabbi: Sussmann Viktor (Budapest)

Elnök: Kecskeméti Izidor

Elöljáróság: Ábrahám Márton nyomdatulajdonos, Grünfald Gyula kereskedő, Kecskeméthy Mihály kereskedő, Steinherz Adolf földbirtokos

Képviselőtestület: Adler Aladár utazó, Bunzlau József kereskedő Budapest, Davidovics Manó kereskedő, Kecskeméti Sándor kereskedő, Kertész Farkas kereskedő, Schlesinger Vilmos kereskedő, Schreiber Márton bádogosmester, Steinherz Jenő kereskedő, Steinherz Lajos szikvízgyáros, Weisz Menyhért kereskedő

## **2. Kódok és rövidítések jegyzéke**

IV/1903/c – Kisgyűlési jegyzőkönyvek.

IV/1904 – Kecskemét Város Központi Választmányának iratai.

IV/1905 – Kecskeméti Város Igazoló Választmányának iratai.

IV/1907/a – Kecskemét Város Községi iskolaszékének iratai.

IV/1910/c – Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai. – Iktatott iratok.

IV/1916 – I. fokú Iparhatóság iratai.

IV/1926 – Kecskemét Város közigazgatási bizottságának iratai.

IV/1928/a – Kecskemét Város és a felekezetek közötti viszonyra vonatkozó iratok gyűjteménye.

IX. 216 – Kecskemét és Vidéke Ipartestület iratai.

IX.235/a – Kecskeméti Ügyvédi kamara iratai.

IX.236 – Kecskeméti Orvosi Kamara iratai.

BKMÖL – Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára.

BKMÖL-Kecskemét – Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára  
Kecskeméti részleg.

tc. – törvénycikk

Lb.- lásd bővebben



## **Irodalom**

### **Tematikus irodalom**

A Budapesti Országos Rabbiképző - Intézet Értesítője az 1886-86-iki tanévről.

Athenaeum. Budapest, 1886.

A budapesti Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet Évkönyve az 1942/43. tanévről.

Kiadja az intézet igazgatósága. Budapest, 1943.

Acsády Ignác: A magyar jobbágyság története.

Faust Imre Kiadó. Budapest, 1944.

Bacher Vilmos, Bánóczy József (szerk.): Magyar-Zsidó Szemle.

Athenaeum. Budapest, 1884., 1885., 1886., 1888., 1889.

Bakonyi Tibor-Kubinszky Mihály: Lechner Ödön.

Corvina. Budapest, 1981.

Balanyi Béla: A három város és II. Rákóczi Ferenc szabadságharca. In.: Fejezetek Pest megye történetéből I.

Studia Comitatus 7. Kiadványa. Szentendre, 1979.

Balogh István: Az alföldi tanyásgazdálkodás az 1830-1840-es években. In.: Agrártörténeti Szemle 1962/3-4.

Barta István: Kossuth alföldi toborzókörútja 1848 őszén.

Akadémiai. Budapest, 1952.

Bácskai Vera: Városok és városi társadalom Magyarországon a XIX. század elején.

Akadémiai. Budapest, 1988.

Bácskai Vera - Nagy Lajos: Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban.

Akadémiai. Budapest, 1984.

Bálintné Mikes Katalin: Kecskemét város tanácsa a XV-XIX. században. In.: Bács-Kiskun Megye Múltjából II.

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Kecskemét, 1979.

Bánkúti Imre: Iratok a Rákóczi szabadságharcból I.

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Kecskemét, 1992.

Bánkúti Imre: Pest-Pilis-Solt Vármegye a Rákóczi-korban I.

Pest Megye Monográfia Alapítvány. Budapest, 1996.

Bánkúti Imre: Kecskemét a Rákóczi-szabadságharcban 1703-1711. In.:  
Bács-Kiskun Megye Múltjából XIV.  
Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Kecskemét, 1998.  
Bárány József: A kecskeméti zsidók történetéről.  
IMIT. Budapest, 1899.

Bárth János, Csatári Bálint: Kecskemét Monográfiája I.  
Alföldi Tudományos Intézet. Kecskemét, 2002.

Bellon Tibor: Nagykunság.  
Gondolat. Budapest, 1979.

Bende László: A Kecskeméti Szőlő- és Gyümölcsstermelés  
fejlődéstörténete.  
Kecskeméti Közlöny Nyomda- és Lapkiadó Vállalat. Kecskemét, 1929.

Bernstein Béla: A negyvennyolcas magyar szabadságharc és a zsidók.  
Múlt és Jövő. Budapest, 1998.

רפס הדגאה: יו"ח יקצינבר ח'נ קילאיב.  
Dvir, Publishing House. Tel-Aviv, 2000.

Bibó István: Válogatott tanulmányok.  
Magvető. Budapest, 1986.

Bleyer Ferenc: A kecskeméti zsidóság múltjából 1850-1867.  
Kézirat, 1927.

Bleyer Ferenc: A földművelés és kereskedelem múltjából, 1830-1870.  
Kézirat, 1932.

Buzinkay Géza: Forradalom után, kiegyezés előtt. A magyar  
polgárosodás az abszolutizmus korában.  
Gondolat. Budapest, 1988.

Büchler Sándor: A magyar zsidók viseletéről.  
IMIT. Budapest, 1898.

Büchler Sándor: A zsidók története Budapesten a legrégebb időktől  
1867-ig.  
IMIT. Budapest, 1901.

Bónis György, Degré Alajos, Varga Endre: A magyar bírósági szervezet  
és perjog története.  
Kézirat, Budapest, 1961.

Moshe Carmilly-Weinberger: The rabbinical seminary of Budapest  
1877-1977.  
Sepher-Hermon. New York, 1986.

Csepeli György (szerk.): Előítéletek és csoportközi viszonyok. Válogatott tanulmányok. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1980.

Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Akadémiai. Budapest, 1976.

Deák István: Kossuth Lajos és a magyarok 1848-49-ben. Gondolat. Budapest, 1983.

Domán István: A hagyomány kötelékében. Tanulmányok a zsidó folklór köréből. Akadémiai. Budapest, 1990

Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. Budapest Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet. Budapest, 1946.

Entz Géza, Genthon István, Szappanos Jenő: Kecskemét. Műszaki. Budapest, 1961.

Eötvös József: A zsidók emancipációja. Magvető. Budapest, 1981.

Eötvös Nagy Imre (szerk.): Kecskemét th. város évkönyve. Első kecskeméti Naptár-, Évkönyv- és Címtár- Kiadó Vállalat. Kecskemét. 1922.

Eperjessy Géza: Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon 1686-1848. Akadémiai. Budapest, 1967.

Erdei Ferenc: Futóhomok. Akadémiai. Budapest, 1977.

Erdei Ferenc: Magyar tanyák. Akadémiai. Budapest, 1942.

Fényes Elek: Magyarország leírása. Beimel. Pest, 1847

Flavius, Josephus: A zsidó háború (ford. Révay József). Gondolat. Budapest, 1958.

Fónagy Zoltán: A "csudák évének" hétköznapijai. Változó társadalom 1848-1849-ben. Beszélő, Budapest, 1998.

Fördös László: Kecskemét települési és gazdaságföldrajzi képe a XVIII. század végén.

Kecskeméti Kiadvány. Kecskemét, 1933-1934.

Fördös László: Mária Terézia urbáriuma és Kecskemét.

Kecskeméti Kiadvány. Kecskemét, 1933.

Für Lajos: Kertes tanyák a futóhomokon: tájtörténeti tanulmány.

Akadémiai. Budapest, 1983.

Gaál László: A magyar állattenyésztés múltja.

Akadémiai. Budapest, 1966.

Gaál László: A magyar növénytermesztés múltja.

Akadémiai. Budapest, 1978.

Galgóczy Károly: Pest-Pilis és Solt törvényesen egyesült vármegye monográphiája I-II.

Magvető. Budapest, 1876-1877.

Garami László - Garami Lászlóné: Védett természeti értékeink útikalauza.

Mezőgazda. Budapest, 1997.

Gazda Anikó: Magyarországi zsinagógák.

Műszaki. Budapest, 1989.

Gazda Anikó: Zsinagógák és zsidó közösségek Magyarországon. Térképek, rajzok, adatok.

MTA judaisztikai kutatócsoport. Budapest, 1991.

Gábor György: A diadalíven innen és túl.

Akadémiai. Budapest, 2009.

Gergely András: Egy nemzetet az emberiségnek. Tanulmányok a magyar reformkorról és 1848-ról.

Magvető. Budapest, 1987.

Gerle János, Kovács Attila, Makovecz Imre: A századforduló magyar építésze.

Szépirodalmi. Budapest, 1990.

Glatz Ferenc: Polgári fejlődés, nacionalizmus és asszimiláció Magyarországon a XIX. században. In.: Történelmi Szemle 1974/1-2.

Gonda László: A zsidóság Magyarországon 1526-1945.

Századvég. Budapest, 1992.

Gracza György: Az 1848-49-iki magyar szabadságharc története I-V.

Lampel. Budapest, 1894-1898.

Groszmann Zsigmond: A magyar zsidók a XIX. század közepén 1849-1870.

Egyenlőség. Budapest, 1917.

Grünwald Béla: A régi Magyarország.

Franklin. Budapest, 1888.

Gyárfás István: A jász-kúnok története I-IV.

Szilády Károly. Kecskemét 1870-1873.

Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon.

Osiris. Budapest, 2001.

Hanák Péter: Zsidókérdés, asszimiláció, antiszemitizmus.

Gondolat. Budapest, 1984.

Hankó Béla: A magyar háziállatok története ősidőktől máig.

Művelt Nép. Budapest, 1954.

Heltai Nándor: Kecskemét.

Kecskeméti Lapok Kft. Kecskemét, 1998.

Heltai Nándor (szerk.): Kecskemét 1368–1968. Tanulmányok a város múltjáról, jelenéről.

Kecskeméti Lapok Kft. Kecskemét, 1968.

Heltai Nándor – Juhász István: Kecskemét.

Panoráma, Budapest, 1972.

Hobsbawm, Eric J.: A forradalmak kora (1789-1848) (ford.: Litván György).

Kossuth. Budapest, 1988.

Hornyik János: Kecskemét város története, oklevéltárral. I. kötet.

Szilády Károly. Kecskemét, 1860.

Hornyik János: A kecskeméti zsidók története.

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Gyula, 1988.

Horváth Mihály: Az ipar és kereskedelem története Magyarországon, a három utolsó század alatt.

Állami Könyvterjesztő Vállalat. Budapest, 1984.

Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig.

Ráth Mór. Pest, 1868.

Ifj. Bagi László (szerk.): Emlékkönyv a kecskeméti honvédemléktábla leleplezése alkalmára.

Kecskemét, 1892.

Ifj. Gyergyádesz László: Kecskemét: a főtér és környékének művészeti emlékei és gyűjteményei.

Kecskeméti Lapok Kft. Kecskemét, 2005.

Iványi-Grünwald Béla: Magyarország újabbkori történetének forrásai.

Magyar Történelmi Társulat. Budapest, 1930.

Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): In.: Bács-Kiskun megye múltjából XI. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Kecskemét, 1992.:

Iványosi-Szabó Tibor: Adatok a reformkori Kecskemét társadalmi ellentéteihez

Iványosi-Szabó Tibor: Kecskemét 1848-49-ben.

Kecskeméti Lapok Kft. Kecskemét, 1990.

Iványosi-Szabó Tibor: Kecskemét gazdasági fejlődése 1700-1850.

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Kecskemét, 1994.

Iványosi-Szabó Tibor: Kecskemét társadalma 1770 táján.

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Kecskemét, 1987.

Jankovics Marcell, Hoppál Mihály, Nagy András, Szemadám György: Jelképtár.

Helikon. Budapest, 1990.

Jósa István: Okos, mint a kecskeméti szélmalom: 1000 kecskeméti és Kecskemét környéki szólás. In.: Kecskeméti Füzetek 11.

Kecskemét Monográfia Szerkesztősége. Kecskemét, 2001.

Juhász István: Kecskemét Város Építéstörténete. In.: Kecskeméti füzetek 8.

Kecskemét Monográfia Szerkesztősége. Kecskemét, 1998.

Juhász István: Kecskemét város temetői.

Print 2000. Kecskemét, 1999.

Kallós János (szerk.): Gazdasági, tőzsdei és pénzügyi kompasz 1939-1940. évre I-IV.

Pesti Tőzsde. Budapest, 1939.

Karády Viktor: A zsidóság polgárosodásának és modernizációjának főbb tényezői a magyar társadalomtörténetben. In: A zsidókérdésről. Fűzfa Balázs, Szabó Gábor (szerk.).

Szombathely, 1989.

Karády Viktor: Zsidóság a jelenkori Közép-Európában. In.: BUKSZ 1991/1. 86.

Karsai László: Holokauszt.

Pannonica. Budapest, 2001.

Karvalics László (szerk.): Magyarország városai.  
Égisz. Budapest, 1996-2006.

Kasza Sándor (szerk.): Bács-Kiskun megye kézikönyve.  
CEBA. Budapest, 1997.

Katz, Jakov: Végzetes szakadás.  
Múlt és Jövő. Budapest, 1999.

Káro, Jozsef: Sulchán Áruch.  
Izrael. Jeruzsálem, 2000.

Kecskeméti Katona Könyvtár Gyűjtemény – Szilády Nyomda.  
Aprónyomtatványok. 1870-1909.

Kicur Sulchan Aruch – A Sulchan Aruch kivonata.  
Franklin. Budapest, 1988.

Kisfaludy Katalin: Kecskemét önkormányzata: Közigazgatás és  
bíráskodás 1686-1848. In.: Levéltári füzetek 8.  
Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Kecskemét, 1992.

Klauber János: A kecskeméti izraelita iskola történetéhez.  
(A „szent szolgálati csapatban” mint tanító, itt betöltött 25 évi  
működése alkalmára emlékül kiadta: Klauber János tanító),  
Szerzői kiadás. Budapest, 1893.

Kovács Alajos: A zsidóság térfoglalása Magyarországon.  
Szerzői kiadás. Budapest, 1922.

Kovács Alajos: Kecskemét lakosságának összetétele. In.: Kecskemét  
város statisztikai megvilágításban.  
Magyar Statisztikai Szemle. Budapest, 1935.

Kovács M. Mária: Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus.  
Helikon. Budapest, 2001.

A magyar nevelés története I. (szerk.: Horváth Márton).  
Tankönyvkiadó. Budapest, 1988.

Kubinszky Judit: A politikai antiszemitizmus Magyarországon: 1875-  
1890.  
Kossuth. Budapest, 1976.

Kubinyi András: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a  
középkori Magyarországon.  
Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. Budapest, 1999.

Rabbi Lau, Israel Méir: A zsidó élet törvényei.  
Machon Massoret Yeshivat Chaje Moshe. Tel-Aviv, 2000.



Lebovits József (szerk.): Magyar Zsinagóga.  
Baranya-Mágocs, 1906.

Léon, Abram: Zsidókérdés Kelet- és Közép Európában.  
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1985.

Lipótzky Sándor: Kecskemét th. város birtokszerzése és a szabad királyi  
városság kérdése.  
Szeged, 1935.

Lőw Lipót: A zsidó eskü múltja, jelene és jövője.  
Aigner és Rautmann. Pest, 1868.

Majláth Jolán: Egy alföldi cívisváros kialakulása. Nagykőrös gazdasága  
és társadalomtörténete a XVIII. század elejéig.  
Szerzői kiadás. Budapest, 1943.

Magyar Törvénytár. Budapest, 1840–1941.  
Franklin = NetJogtár, Online: [www.1000ev.hu](http://www.1000ev.hu)

Marton Ernő: A magyar zsidóság családfája. Vázlat a magyarországi  
zsidók településtörténetéhez.  
Fraternitas. Kolozsvár, 1941.

Dr. Molnár Ernő (összeáll.): A Talmud könyvei.  
IKVA. Eger, 1989.

Nagy Czirok László: Száraz és szélmolnárok élete a Kiskunságban.  
Múzeumok Központi Propaganda Irodája. Budapest, 1959.

Nagy Ferenc: A nyíregyházi zsidóság pusztulása. In.: Szabolcs-  
Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványa 33.  
Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár. Nyíregyháza, 2004.

Dr. Neumann Ede (szerk.): Az Országos Rabbiegyesület havi közlönye.  
Első évfolyam.  
Fischel Fülöp Fia Könyvnyomdája. Nagykanizsa, 1908.

Dr. Neumann Ede (szerk.): Magyar Izrael Az országos rabbiegyesület.  
közlönye.  
Zala Hirlapkiadó és Nyomda Részvénytársaság. Nagykanizsa, 1910.

Niederhauser Emil: Mária Terézia.  
Pannonica. Budapest, 2000.

Novák László: A három város építésze. In.: Az Arany János Múzeum  
kismonográfiái 8.  
Arany János Múzeum. Nagykőrös, 1989.

Novák László: In.: Bács-Kiskun megye múltjából IV.  
Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Kecskemét, 1975.

Orosz László: Kecskemét irodalmi öröksége.  
Kecskeméti Lapok Kft. Kecskemét, 1990.

Ö. Kovács József: Zsidók a Duna-Tisza közén: Társadalomtörténeti esettanulmányok, XVIII-XIX. század In.: Kecskeméti füzetek 6.  
Kecskeméti Lapok Kft. Kecskemét, 1996.

Ö. Kovács József: A kecskeméti zsidók polgárosodása 1790-1848. In.:  
Levéltári Szemle 1987/4.

Ö. Kovács József: Zsidók a Duna-Tisza közén, társadalomtörténeti és esettanulmányok a 18-19. században.  
Kecskeméti Füzetek 6. 1996.

Paládi-Kovács Attila: A magyarországi állattartó kultúra korszakai.  
MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 1993.

Perls Ármin emlékezete. Pécsi Izraelita Hitközség Elöljárósága.  
Pécs, 1915.

Dr. Perls Ármin: Prédikációk.  
Traub B. és Társa. Szeged, 1884.

Dr. Perls Ármin: Jámborság és feddhetetlenség. Lebovits József  
(szerk.): Magyar Zsinagóga.  
Baranya-Mágocs, 1911.

Dr. Perls Ármin: Ősök és próféták. Magyar Zsinagóga.  
Baranya-Mágocs, 1908.

Pásthly Károly: Kecskemét közoktatásügye a múltban és a jelenben.  
Sziládi László Könyvnyomda. Kecskemét, 1899.

Petri Edit: A kecskeméti görög kereskedők története a XVIII.  
században. In.:  
Cumania III. Kecskemét, 1975.

Péterné Fehér Mária, Szabó Tamás, Székelyné Kőrösi Ilona: Kecskeméti  
életrajzi lexikon. In.: Kecskeméti Füzetek 4.  
Kecskeméti Lapok Kft. Kecskemét, 1992.

עב"מ די משו. סקנפ תוליהקה הירגנרה  
"מילשורי, סופד "ףד—ןח"  
1975.

Puskás Julianna: Zsidó haszonbérlok a magyarországi mezőgazdaság  
folyamatában. (Az 1850-es évektől 1935-ig.). In.: Századok 1992 35-  
58.

Raj Tamás (felelős szerk.): Biblia = T'nach.  
Makkabi. Budapest, 2004.

Rácz István (szerk.): Parasztság és magyarság: tanulmányok Szabó István történetíró születésének 90. évfordulója alkalmából.  
Szerzői kiadás. Debrecen, 1989.

Rácz István: Városlakó nemesek az Alföldön: 1541-1848 között.  
Akadémiai. Budapest, 1988.

Remény. – Zsidó társadalmi, közéleti, kulturális folyóirat.  
Rectus. Budapest, 2009.

Réthly Antal: Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1701-1800.  
Akadémiai. Budapest, 1970.

Rév Ilona: Építészet és enteriőr a magyar századfordulón.  
Gondolat. Budapest, 1983.

Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században.  
Osiris. Budapest, 2003.

Ben-Sasson, H.H.: A history of the jewish people.  
Harvard University. Massachusetts, 2002.

Schindler József: Egy régi arab anyagelmélet – Az okkazonalista atomizmus rendszere, forrásai és kritikája Májmuni alapján.  
Arany János Irodalmi és Nyomdai Műintézet. Budapest, 1941.

Schindler József (szerk.): Vidéki rabbikar körleve.  
MTA – Scheiber gyűjtemény. Szeged, 1955.

Schindler József (szerk.): Vidéki rabbikar körlevele.  
Szeged, 1954.

Schwáb Mária: Az igazságszolgáltatás fejlődése a török hódoltság idején az alföldi városokban.  
Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest, 1939.

Schultheisz Emil, Tardy Lajos: A magyarországi járványok történetéből. A TIT Országos Történelmi Választmányának Közlönye.  
Budapest, 1964.

Simon László: Zsidókérdés a magyar reformkorban (1790-1848). Különös tekintettel a nemzetiségre. A debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem Magyar Történelmi Szemináriumának közleményei.  
Debrecen, 1936.

Simon Róbert (szerk.): Zsidókérdés Kelet- és Közép-Európában. Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Tudományos Szocializmus Tanszék.

Budapest, 1985.

Somodi Henrietta: A kecskeméti ortodox zsidók és zsinagógájuk története.

Aura. Budapest, 1999.

Somodi Henrietta: Zsidók Bács-Kiskun megyében.

Makkabi. Budapest, 2001.

Somorjai Ferenc: Kecskemét – Panoráma – Magyar városok. Medicina. Budapest, 2007.

Szabad György: Forradalom és kiegyezés válaszfútján (1860-1861). Akadémiai. Budapest, 1967.

Szabó Kálmán: A kecskeméti szőlő- és gyümölcsstermesztésének múltja. Bács-Kiskun Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága. Kecskemét, 1983.

Szabó Zoltán: Kecskeméti séta.

Mc'Free reklámügynökség. Kecskemét, 2004.

Szenes Sándor: Befejezetlen múlt. (Keresztények és zsidók, sorsok). Szerzői kiadás. Budapest, 1986.

Székelyné Körösi Ilona: A zsidó elemi iskola Kecskeméten (1840-1877). In.: A zsidó iskolaügy története Magyarországon. Tudományos konferencia Budapesten, 1994. (szerk: Balogh László). (Neveléstörténeti füzetek 14.) OPKM. Budapest, 1996. 120-127.

Székelyné Körösi Ilona: Kecskeméti évszázadok: Fejezetek a város múltjából.

Kecskeméti Lapok Kft. Kecskemét, 1995.

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái

Hornyánszky Viktor császári és királyi udvar Könyvnyomda. Budapest, 1891-1914.

Thirring Gusztáv: Kecskemét népessége és társadalmi viszonyai II. József korában. In.: Magyar Statisztikai Szemle 1935/5.

Tóth László: Bács-Kiskun megyei utak.

KPM Kecskeméti Közúti Igazgatóság. Kecskemét, 1977.

Urbán Aladár: A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán. Európa. Budapest, 1973.

Újvári Péter: Zsidó Lexikon.

Makkabi. Budapest, 2000.

Varga János: A forradalom és a parasztság. In.: A negyvennyolcas forradalom kérdései.

Akadémiai. Budapest, 1976.

Varga László: Zsidó bevándorlás Magyarországon. In.: Századok 1992/1.

Venetianer Lajos: A magyar zsidóság története: különös tekintettel gazdasági és művelődési fejlődésére a 19. században.

Könyvértékesítő Vállalat. Budapest, 1986.

Wenzel Gusztáv: 1848 előtti magánjog, tekintettel újabb átalakítására.

Szerzői kiadás. Budapest, 1885.

Zeke Gyula: Statisztikai mellékletek. In. Hét évtized a hazai zsidóság életéből. I. rész.

MTA Filozófiai Intézet. Budapest, 1990.

Zsoldos Jenő: 1848-49 a magyar zsidóság életében. A pesti izr. hitközség leánygimnáziumának és ipari leányközépiskolájának 48-as ifjúsági bizottsága.

Budapest, 1948.

Zsoldos Jenő: Kazinczy Ferenc és a zsidóság. Különlenyomat a Magyar Zsidó Szemle 1932. és 1933. évfolyamából.

Budapest, 1934.

### **Általános irodalom**

A magyar költészet kincsestára – Petőfi Sándor összes költeményei I. kötet. Unikornis. Budapest, 1993.

Assmann, Jan: A kulturális emlékezet.

Atlantisz. Budapest, 2004.

Ben-Sasson, H.H.: A history of the jewish people.

Harvard University. Massachusetts, 2002.

Benda Kálmán (főszerk.): Magyarország történeti kronológiája. Akadémia. Budapest, 1981-82.

Benoschofsky Imre: Zsidóságunk tanításai.

Makkabi. Budapest, 1997.

Berger, D.: The Jewish-Christian Debate In The High Middle Ages. The Jewish Publication Society of America.

Philadelphia, 5739-1979.

Bibó István: Válogatott tanulmányok.

Magvető. Budapest 1986-1990.

Binyamin, Ben-Zion: „Birkat ha-Minim” and the Ein Gedi Inscription. *Immanuel: a Journal of Religious Thought and Research in Israel* 21. 1987.

Bloedhorn, H. and Hüttenmeister, G.: The Synagogue. In.: *The Cambridge History of Judaism III The Early Roman Period.* (W. Horbury, W.D. Davies, and J. Sturdy, eds.). Cambridge University. 1999.

Bowersock, G.W: The Greek Moses: Confusion of Ethnic and Cultural Components in Later Roman and Early Byzantine Palestine. In.: *Religious and Ethnic Communities in Later Roman Palestine.* Maryland, 1998.

Buber, Martin: A próféták hite. Atlantisz. Budapest, 1998.

Cohen, Shaye J. D.: The Temple and the Synagogue. The Temple in Antiquity. (ed. Truman G. Madsen). Brigham Young University. Utah, 1984.

Di Segni, L.C.: Sefer Ashkelon. Tel Aviv University. Tel Aviv, 1990.

Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez: (iratok a Bács-Kiskun megyei levéltárból). Magyar Auschwitz Alapítvány – Holocaust Dokumentációs Központ. Budapest, 1994.

Donin, Hayim Halevy: Zsidónak lenni. Sylvester-Print Kft. Szombathely, 1991.

Elena R. C. – Uriel M. K.: A zsidók és Európa. Corvina. Budapest, 1994.

Eliade, Mircea: A szent és a profán: a vallási lényegről. Európa. Budapest, 1987.

Eliade, Mircea: Okkultizmus, boszorkányság és kulturális divatok: összehasonlító vallástörténeti tanulmányok. Osiris. Budapest, 2002.

Encyclopaedica Judaica CD-ROM Edition. (Editor in Chief: Dr. Geoffrey Wigoder). Judaica Multimedia. 1997.

Ettinger, Smoel: A zsidó nép története: a modern kor. A 17. századtól napjainkig (ford. Bányai László, Zalotay Melinda). Osiris. Budapest, 1992.

Ferrero, Guglielmo: The Principles of Power. G. P. Putnam & Sons. New York, 1942.

Fine, Steven (ed.): Jews, Christians and Polytheists in the Ancient Synagogue. Cultural Interaction During the Greco-Roman Period. Routledge. London-New-York, 1999.

Flusser, David: A judaizmus és a kereszténység eredete. Múlt és Jövő. Budapest, 2000.

Friedmann, Benjámin: A zsidó vallás törvényei. Bné Brák. Izrael, 1988.

Gazda Anikó: Zsinagógák és zsidó közösségek Magyarországon. MTA Judaisztika Kutatócsoport. Budapest, 1991.

Gerő László: Magyarországi zsinagógák. Corvina. Budapest, 1986.

Goodman, M.: Jews and Judaism in the Mediterranean Diaspora in the Late-Roman Period: the Limitations of Evidence. Tel Aviv University. Tel Aviv, 1994.

Goldziher Ignác: A zsidóság lényege és fejlődése. Múlt és Jövő. Budapest, 2000.

Hachlili, R.: Ancient Jewish Art and Archeology in the Diaspora. Brill. Leiden, 1998.

Hahn István: A próféták forradalma: vallástörténeti és történelmi tanulmányok. Múlt és Jövő. Budapest, 1998.

Hahn István: A zsidó nép története: A kezdetektől napjainkig. Makkabi. Budapest, 1996.

Hajnal István: Az újkor története. Révai. Budapest, 1936.

Haraszti György: Két világ határán. Múlt és Jövő. Budapest, 1999.

Haraszti György: Magyar zsidó levéltári repertórium I-II. Judaisztika Kutató Csoport. Budapest, 1993.

Hét évszázad magyar versei I. kötet. (szerk. Király István). Szépirodalmi. Budapest, 1978.



Huszár Tibor: Bibó István: beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok.  
Kolonel. Budapest, 1989.

Isaac, Benjamin & Oppenheimer, Aharon: Studies on the Jewish Diaspora in the Hellenistic and Roman Periods.  
Tel Aviv University. Tel Aviv, 1996.

Iványosi-Szabó Tibor (szerk.) Bács-Kiskun megye múltjából X. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Kecskemét, 1990.

Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): Bács-Kiskun megye múltjából XII. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Kecskemét, 1993.

Izrael fohásza. A zsidó újév imarendje.  
Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület. Budapest, 1997.

Jólesz Károly: Zsidó hitéleti kislexikon.  
Korona, Budapest, 1987.

Leibowitz, Nehama: Studies in Bereshit.  
Haomanim. Jerusalem, 1998.

Leibowitz, Nehama: Studies in Smot.  
Haomanim. Jerusalem, 1998.

Leibowitz, Nehama: Studies in Vajikra.  
Haomanim. Jerusalem, 1998.

Leibowitz, Nehama: Studies in Bamidbar.  
Haomanim. Jerusalem, 1998.

Leibovitz, Nehama: Studies in Dvarim.  
Haomanim. Jerusalem, 1998.

Levine, Lee I. (ed.): The Synagogue in Late Antiquity.  
American Schools of Oriental Research. Philadelphia, 1987.

Meimaris, Y.: Sacred Names, Saints, Martyrs and Church Officials in the Greek Inscriptions and Papyri Pertaining to the Christian Church of Palestine. Athens: Kentron Hellenikeskai Romaikes Archaio tetos Ethnik Hydryma Ereun, Paris, Diffusion de Bocard, Paris, 1986.

Moskovits, Jechiél Cvi: A Biblia hagyományos kommentárjai.  
Göncöl. Budapest, 2001.

Nagy J. Endre: Eszme és valóság: magyar szociológiatörténeti tanulmányok. Pesti Szalon.  
Savaria University. Budapest-Szombathely, 1993.

Naveh, J. & Shaked, S.: Amulets and Magic Bowls. Aramaic Incantations of Late Antiquity. Magnes. Jerusalem, 1985.

Naveh, J. & Shaked, S.: Magic spells and Formulae. Aramaic Incantations of Late Antiquity. Magnes. Jerusalem, 1993.

Novák László: Nagykőrös története és néprajza a XIX. század közepéig I-II.  
Pende Print Kft. Nagykőrös, 2002.

Ö. Kovács József: A kecskeméti zsidók polgárosodása 1790-1848. In.: Levéltári Szemle 1987/4.

Pakuda, ibn Bachya Ben Joseph: The book of direction to the duties of the heart - Translation Menachem Mansoor.  
Alden. Oxford, 1973.

Pál József, Újvári Edit (szerk.): Szimbólumtár.  
Balassi. Budapest, 2001.

Schweitzer József (szerk.): Az Országos Rabbiképző Intézet Évkönyve 1992-1995.  
Országos Rabbiképző Intézet. Budapest, 1995.

Schőner Alfréd: Te érted.  
Bookmaker. Budapest, 2004.

Schőner Alfréd: Mérleg válogatott beszédek, cikkek, tanulmányok.  
Tipográfia Stúdió Bt. Budapest, 2001.

Singer, Isaac Bashevis: Mesüge (ford.: N. Kiss Zsuzsa).  
Park. Budapest, 1996.

Sirat, Colette: A zsidó filozófia a középkorban: a kéziratos és nyomtatott szövegek alapján.  
Logos. Budapest, 1999.

Smirat Sabat Köhilhata. Béjt Midras Halacha 'Moria'.  
Jerusalem, 1998.

Strauss, Leo: Az üldöztetés és az írás művészete.  
Atlantisz. Budapest, 1994.

Szabó Mária: Válogatott fejezetek az Ószövetségből. Fordítás, szöszedet és nyelvi magyarázat. Segédkönyv az exegézishez.  
Kézirat. Szeged, 1998.

Urbach, E.E.: The Rabbinical Laws of Idolatry in the Second and Third Centuries in the Light of Archaeological and Historical Facts.  
Alden. Oxford, 1959.

White, L.M.:Building God's House in the Roman World: Architectural Adaptation Among Pagans, Jews, and Christians.  
The John Hopkins University. Baltimore, 1990.

<http://www.mazsihisz.com/zsinagogak.phtml?id=2&v=9>

<http://www.mazsihisz.hu/index.php?fpid=106> (

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5225>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5290>

<http://majt.elte.hu/Tanszekek/Majt/Magyar%20JogtorteNET/magyarazatok/olmutzialkotmany.htm>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5318>

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8168>

## **Summary**

Thirty centuries ago, the ruler of a long forgotten empire put some thoughts down on paper. Even after nearly three millennia, his thoughts still provide spiritual support and teach the modern man wisdom. During the ages, an adjective describing a human quality was added to the king's name.

The מדרש (Midrash) has a story explaining this quality. When a young prince is born, Archangel Gavriel descends to the child to carry out the will of the G-d Almighty, Creator of the World, and asks him what he would choose, if the choice was offered: might and riches or wisdom. According to the legend, King Solomon, who later becomes a great ruler, chooses wisdom. The story ends by telling us that the All-creator awards him not only with wisdom, but also with might and riches, since he made an insightful and astute choice befitting a ruler.

The first citation in my essay is based on 'Wisdom of Solomon'. The summary is also quoted from the T'nach, the Holy Book.

"A time to be born, and a time to die;

A time to cast away stones, and a time to gather stones together;

...a time to keep silence, and a time to speak..."

Reading through the previous pages, one could review the historical ages of the Kecskemét Jewry, the system of their society, organisation, divisions, life – and their perishing.

In order to have a future, we need to be aware of the past. This striving has been a quality of the thinking man ever since the dawn of time.

During the past decades, the religious and cultural life of the Hungarian Jewry has become more and more concentrated in the capital, Budapest.

From the 1980s on, we can barely find a dozen bigger towns in the countryside with an active Jewish community.

In the 90s, after the political system change, religions enter an era of neo-renaissance, while provincial Judaism keeps stagnating and even disappears from many settlements in regions overall the country – in the Great Plains, North Hungary, West and East Hungary.

I have been in service of the community for over ten years now, and during this time, I have come to realise that all the way till 1944, Hungarian Jewish life meant provincial, rural communities. The heart and soul of Judaism had been mostly or even decisively outside of the capital. Provincial communities, called "Schtetl" had their own customs and traditions, which made Hungarian Jewish communities strong, colourful and versatile.

Breathing a new spiritual soul into the tired body of the provincial Jewry is an enormous task. Today, a Jewish community in the countryside counts no more than 50 to 80 people. Still, looking at the demographic data we can see that in a bigger provincial town – such as Kecskemét, which counts as many as 150,000 inhabitants with its suburbs, and about a thousand of them have ties to the Jewish traditions – there is a basis for long-term community building.

Decades are needed to get these people once again involved in everyday Jewish life. The work has already begun, but progress is slow, as everything has to be started anew; both secular and religious Jewish aspects of the community need to be re-organised. We need to find the new members of the congregation, just as they need to find their synagogue. The Hungarian Jewry cannot reach their past intellectual and spiritual heights without a complete renewal of provincial Judaism.

In the provincial towns where Hungarian Jewish culture was an important factor, there hasn't been anyone in the past more than sixty years to reach out to the others, to teach and shape future generations.

But the wheels of time keep spinning: ages come and go, and our new dawn shows the way ahead of us with a bright new ray of light.

King Solomon wrote that everything had its own time. There is a time to be born, and a time to die; a time to cast away stones, and a time to gather stones together. There is a time to keep silence, and a time to teach – a time to hear loud and clear words of wisdom both within the walls of the synagogue and outside of them.